

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM
DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**TATARİSTANLI YAZAR VE ŞAİR
NEKİY İSENBET**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
MEHMET ER**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İSA ÖZKAN**

Ankara-2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM
DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**TATARİSTANLI YAZAR VE ŞAİR
NEKİY İSENBET**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
MEHMET ER**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İSA ÖZKAN**

Ankara-2010

ONAY

Mehmet ER tarafından hazırlanan "Tataristanlı Yazar ve Şair Nekiy İsenbet" başlıklı çalışma.....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı-Türk Halk Edebiyatı bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN (Danışman)

Prof. Dr. İsa Özkan

Üye

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Üye

Doç. Dr. İbrahim Dilek

ÖNSÖZ

Bugün Türk dili ve kültürü, Balkanlar'ın uçlarından Büyük Okyanus'a kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu geniş coğrafyada bir ağacın dalları gibi çeşitlenen zengin Türk kültürünün bir parçasını da Tatar Türkleri oluşturmaktadır. Türkistan'daki ve İdil-Ural sahasındaki Türk edebiyatına uzunca bir dönem uzak kalan Türkiye Türkleri için, bu sahada oluşan edebiyatın bir kısmı hala bakir durumdadır. Biz bu çalışmamızda Tatar edebiyatında ve ilim dünyasında önemli bir yeri olan folklor araştırmacısı, yazar, tiyatrocusu ve şair Naki İsenbet¹ ile ilgili monografik bir çalışma yaparak onun Tatar edebiyatındaki yerini belirtmek ve ilim dünyasına bu önemli araştırmacıyı tanıtmak amacındayız. Folklor araştırmaları, tiyatro alanında verdiği otuzdan fazla eser ve çocuk edebiyatına yaptığı katkılarla Tatar edebiyatında çok önemli bir yeri olan İsenbet, aynı zamanda başarılı bilimsel çalışmaları bulunan bir Türkologdur. Bu monografik çalışma Türk dünyasından önemli bir simayı ortaya koymayı hedeflemektedir.

Sovyet Birliği'nde komünist rejimin kurulmasından sonra ülkede diktatörlüğün güçlenmesi ve bütün hayatın ideolojik zincirler altına alınmasıyla, yazarların ve ediplerin eser verme konusundaki hürriyetleri de gitgide daraltılmıştır. Bir sınıfsal yaklaşımda diretilmesi insani değerlerin barındırıldığı ortamı tahrip etmiştir. Kültür tamamen yok edilerek proleter davranış biçimi geliştirilmeye çalışılmıştır. Verilen eserler ise sadece sınıfsal bir gözlükle değerlendirilmiştir. "Elde bulunan belgelere göre, 1918-1953 yılları arasında Tataristan Cumhuriyeti topraklarında 40.496 kişi tutuklanmış, bunların 4.399'unu çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Aslında gerçek sayı bunun çok üzerindedir."(ŞİRİN 1998: 647) "Tatar yazarları üzerinde kurulan ideolojik baskı daha sonraları, 1928 sonlarında, özellikle Stalin'in marifetiyle OGPU (Obyedinennoye Gosudarstvennoye Politiceskoye Upravleniye pri Sovete Narodnih Komissarov SSSR)⁷ organları tarafından ortaya konan ve

---

¹ Tezimize konu olan araştırmacımızın adı Tatar Türkçesinde "Nekiy İsenbet" olarak yazılmaktadır. Naki İsenbet Türkiye Türkçesindeki telaffuzudur.

'Sultangaliyevçilik ile Mücadele' diye adlandırılan siyasi süreçle, Tatar aydın zümresinin millî kadrolarını sistemli şekilde yok etmeye yöneltilmiş büyük terör hareketine dönüşür. Birçok aydın, burjuva milliyetçiliği ve bütün Türk-Tatar halklarını toplayıp tek devlet kurmak için gizli hazırlık yapmakla suçlanarak yargılanmışlardır." (TEMİR 1992: 721)

İlk Türk aydınlanma hareketi olan ve Ceditcilik adı verilen reform hareketi, Tatar aydınları tarafından on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının başlarında dil, eğitim-öğretim ve dinle ilgili alanlarda bir yenileşme hareketi olarak başlamıştır. "İsmail Gaspralı, ceditçilik akımını olgunlaştırıp sistemleştirmekle birlikte; okullarda reform yapma fikri ilk kez Kazanlı Şehabettin Mercani'nin öğrencisi ve meslektaşı Hüseyin Feyizhani tarafından ortaya atılmıştır. Feyizhani İslah-ı Medaris adlı eserinde medreselerin müfredatına pozitif bilimlerin de alınmasını ve Avrupa modeline uygun bir Tatar okulu açılmasını öneren ilk reformcudur." (NADİR 1985: 9) Eski yeni tartışmasını çok daha önce başlatan ise Abdünnasır Kursavi (ölümü 1812) olmuştur. Kadı Rızaeddin Fahreddinoğlu modern öyküler kaleme almış, Abülkayyum Nasiri dil alanında çalışmalar yürütmüş, Musa Bigi de ilahiyat alanında eserleri ile ceditcilik hareketine çok önemli katkıda bulunmuşlardır. (KAKINÇ 2003: 100) Ceditçilik hareketi Kazan'da bilim, düşünce ve edebiyat alanında birçok önemli isme yön vermiştir. Fatih Kerimi, Abdullah Tukay, Fatih Emirhan, Sadri Maksudi ve Yusuf Akçura bu önemli isimlerin bazılarıdır.

"Hasımlarını bir bir ortadan kaldıran Stalin 1930'lu yıllardan itibaren Ceditçilik hareketine bağlı tüm isimleri birer birer tutuklatmış ve kurşuna dizdirmiştir." (KAKINÇ 2003 106) Sultangaliyev, Abdulhamid Çolpan ve Bekir Çobanzade bunlardan sadece bazılarıdır. Sultangaliyev'in suçu 1989 yılında yaşanacak olan gerçekliği onlarca yıl öncesinden görmesidir; çünkü o, birçok büyük imparatorluk gibi Sovyetler Birliği'nin de parçalanması ve birçok bağımsız devletin ortaya çıkmasını kaçınılmaz bir tarihi gerçeklik olarak görmektedir. Onun fikirlerine göre Ekim Devrimi, Türk halklarının birleşme süreci için bir fırsattır. Turan devleti fikri frenlenebilir; fakat asla durdurulamaz veya ezilemez. "Sultangaliyev farklı halklara sosyalizm götürme iddiasının

arkasındaki sömürgeci zihniyeti çok çabuk fark etmiştir. Günümüzde küreselleşme dayatmaları ile milli kültürler yok edilmeye çalışılırken Sultangaliyev'in düşünceleri önemini hala korumaktadır." (KAKINÇ 2003 231)

"Bu dönemde, hemen hemen her Tatar edibine potansiyel ihtilal ve komünizm karşıtı olarak bakılıp; ediplerin yazdıklarında komünist ideolojiye aykırı fikir ve unsurlar aranmıştır. Binlerce yıllık geçmişten günümüze süregelen kültürünü, tarihî hassasiyetini, dil zenginliğini şahsiyetlerinde toplayan bilim adamları ve sanatçılar kıyıma uğramışlardır." (ŞAHİN 2007: 238) Bunların birçoğu kalemını bırakmak zorunda kalmıştır. Bu gibi tasfiye faaliyetleriyle tek ideolojili, tek dilli vatandaşlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu politikadan Tataristan da çok etkilenmiş, Tatar Türkleri, kültürünün taşıyıcısı ve geliştiricisi olan binlerce aydınını kaybetmiştir. Naki İsenbet böyle sıkıntılı bir süreçte kalemını bırakmayan bir aydındır.

Biz tezimizde daha çok Naki İsenbet'in folklor çalışmaları üzerinde durduk. Bu çalışmalardan "Tatar Halık Mekalleri (3.Cilt) ve Tatar Tilinin Fraziologik Sözlüğü" adlı eserlerinin yanı sıra; tiyatro ve şiir eserlerini de Tataristan'dan temin ettik. Gerek İsenbet'in Türkiye'de birçok eserinin bulunmaması, gerekse Tataristan'dan getirme konusundaki bazı sıkıntılar sebebiyle araştırmacımızın tüm eserlerini bu çalışmamızda inceleyemedik. Fakat birinci bölümde bütün eserlerinin künyesini tasnif ettik. İkinci bölümde eserlerle ilgili bilgi verirken özellikle üç önemli folklor araştırması üzerinde durduk. Tatar Türklerinin deyimlerini topladığı "Tatar Tilinin Fraziologik Sözlüğü", atasözlerinin toplandığı "Tatar Halık Mekalleri"i ve folklor çalışmalarının ihmal edilen bir kısmı olan çocuk folkloru üzerine hazırlanmış "Balalar Folkloru" adlı eserleri üzerinde kapsamlı bir şekilde durduktan sonra, edebî eserleri ile ilgili bilgiler verdik. Üçüncü bölümümüzde eserlerinden örnek metinler verirken çocuk folkloruna yönelik olarak hazırlanmış "Kuyankay (Tavşancık)" adlı küçük hikaye ve masallardan oluşan eseri de Türkiye Türkçesine aktardık.

Araştırmacımız Naki İsenbet, eserlerini hazırlarken önce geçmişte yapılmış olan çalışmaları taramış; daha sonra ise konu ile ilgili olarak derlemeler yapmıştır. İsenbet'in kitaplarındaki en önemli kaynağı Tatar halkı olmuştur. Uzun yıllara dayanan saha çalışmalarıyla her ayrıntıyı not etmiş ve işlemiştir. Özellikle "Balalar Folkloru" ve "Tatar Halık Mekalleri" isimli oldukça hacimli çalışmaları uzun yıllar suren derlemeler sonucu ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Tatar Türklerinin kültürü ve folkloruyla, büyük edip, şair ve folklor araştırmacısı Naki İsenbet'ten başka meşgul olan pek olmamıştır. Tatar Türklerinin büyük limi Naki İsenbet'i konu olarak seçtiğimiz bu tezimizde; onun eserlerinden hareketle ortak ve zengin Türk kültürünün önemli bir halkası olan Tatar Türklerinin folkloru ile ilgili bilgiler de vermeye çalıştık.

Bu tezi hazırlarken teşvik, tavsiye ve yardımlarını esirgememiş olan saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. İsa ÖZKAN'a şükran ve saygılarımı arz ederim. Ayrıca orijinal kaynaklara ulaşmamdaki yardımlarından dolayı Zemfira Hasanova'ya ve her zaman yanımda olan sevgili eşim Hale Er'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. TATAR ADI VE İDİL-URAL TATARLARININ KÖKENLERİ.....	1
2. KAZAN TATARLARININ TARİHİ	3
3. TATARİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU	6
4. NÜFUS YAPISI.....	7
5. DİNÎ YAPI	8
6. DİL VE ALFABE	9
7. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	10
8. TATAR EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ	11
9. TATARİSTAN MUHTAR CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE BUGÜNKÜ DURUMU.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

NAKİ İSENBET'İN HAYATI, ARAŞTIRMACILIĞI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1.1. NAKİ İSENBET'İN ESERLERİ	25
1.1.1. Folklor (Halık İcatı) Kitap ve Makaleler	25
1.1.2. Şiirler.....	28
1.1.3. Manzum Hikayeler	32
1.1.4. Piyesler	34
1.1.5. Rus Dilinde	35

1.1.6. Hikayeler (Feletonnar Oçerkler).....	36
1.1.7. Parodi, Karikatür ve Makaleler.....	37
1.1.8. Dil-Edebiyat Meseleleri, Tenkidî Makaleler, Tiyatro Hakkında Yazılar.....	39
1.1.9. Klasik Edebiyattan Tercümeler	41
1.1.10. İsenbet'in Eserleri Hakkında Tatar, Başkurt, Kazak, Özbek Dillerinde Çıkan Tenkitler ve Makaleler	42
1.1.11. Sözlükler ve Ders Kitapları.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

NAKİ İSENBET'İN ESERLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. FOLKLOR ESERLERİ	44
2.1.1. Tatar Tilinin Fraziologik Süzliği (Tatar Dilinin Deyimler Sözlüğü) 44	
2.1.2. Tatar Halık Mekalleri (Tatar Türklerinin Atasözleri).....	55
2.1.2.1. Mekallerle (Atasözleriyle) İlgili Genel Bahisler.....	58
2.1.2.2. Mekal Diye Söylenen Nedir	58
2.1.2.3. Atasözlerine Sosyal Hayatın Etkisi	59
2.1.2.4. Atasözlerinin Tertibi.....	60
2.1.2.5. Tatar Atasözlerinin Genel Özellikleri	62
2.1.2.6. Atasözlerimizin Önceliği	63
2.1.2.7. Tatar Atasözlerinin Zenginliği, Muhtevası, Temaları ve Özellikleri.....	65
2.1.2.8. Hayatın Hikmeti olan Atasözlerinin Felsefesi	66
2.1.2.9. Tatar Atasözlerinin Şiirsel Özellikleri ve Ritmi	67
2.1.2.10. Atasözlerinin Kafiyesi.....	69
2.1.2.11. Atasözlerinin Hayattaki Rölü ve Ehemmiyeti	70

2.1.2.12. Atasözlerimizin Toplanması (Derlenmesi) ve Bu Kitap Hakkında	70
2.1.3. Balalar Folkloru	73
2.1.3.1. Çocuk Folkloru Nedir	76
2.1.3.2. Çocuk Folkloru Niçin ve Nasıl İcat Ediliyor	77
2.1.3.3. Çocuk Folklorunun Sanatsal Özellikleri	77
2.1.3.4. Balalar Folklorunun Terbiyevî Rolü ve Ehemmiyeti	78
2.1.3.5. Bala ve Tabiat	78
2.1.3.5.1. Bişik Yanında	79
2.1.3.5.2. Balanın Tilin Açtırı	79
2.1.3.5.3. Ölger Cavap Tabışu	80
2.1.3.5.4. Bala ve Tabiat	82
2.1.3.5.5. Böceklerge Kuş Kurtlarga Endişeler (Böcekler, Kurtlar ve Kuşlarla ilgili Tekerlemeler)	83
2.1.3.5.6. Kuş Kurt Cenlikler İsemlikler Ni Dip Söyleşeler İmiş (Hayvanlar Nasıl Konuşurlar)	83
2.1.3.5.7. Eyteşüler	85
2.1.3.5.8. Parodiyalar	85
2.1.3.5.9. Yaş İgitler Yaş Kızlar (Genç Yiğitler ve Kızlar)	86
2.1.3.5.10. Takmaklar	87
2.1.3.5.11. Balalar Turmuşınnan Kırık Mezek (Çocukların Hayatından Nükteli Sözler)	88
2.1.3.5.12. Aldaviç Ekiyetler (Hikayeler)	88
2.1.3.6. İmiş Tübi Cimiş Yakı Ni Üçin Ni Bulgan	88
2.1.3.7. Mekaller ve Tabışmaklar (Atasözü ve Bilmeceler)	90
2.1.3.7.1. Mekaller (Atasözleri)	90

2.1.3.7.2. Tabışmaklar (Bilmeceler).....	97
2.1.3.8. Cırlı, Süzli Yüz Türli Cen (Şarkılı Sözlü Tüz Yürlü Oyun) ...	103
2.1.3.8.1. Uçtı uçtı	105
2.1.3.8.2. Cır,Süz,Til Yarışı (Söz ve Dil Yarışı).....	106
2.1.3.8.3. Kümek Cırlı Eylen Bilen Cennarı (Grup Halinde Oynanan Oyunlar).....	107
2.1.3.8.4. Teatr Cennar (Çocukların Tiyatro Oyunları).....	108
2.2. EDEBÎ ESERLERİ	110
2.2.1. Tiyatro Eserleri.....	112
2.2.1.1. Tragedyalar	112
2.2.1.2. Komedyalar	114
2.2.1.3. Piyesler	115
2.2.2. Şiirleri.....	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAKİ İSENBET'İN ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

3.1. FOLKLOR ESERLERİNDEN ÖRNEK METİN VE TÜRKİYE TÜRKCESİNE AKTARIMI.....	119
TAVŞANCIK.....	119
3.2. TİYATRO ESERLERİ VE ŞİİRLERİNDEN METİN ÖRNEKLERİ.....	158
SONUÇ	186
KAYNAKÇA	188
EKLER	194
ÖZET	205
ABSTRACT	206

KISALTMALAR

- Ank. : Ankara
BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz. : Bakınız
cur. : Curnal
çev. : Çeviren
edb. : Edebiyat
gaz. : Gazeta
İst. : İstanbul
kit. : Kitep
neşr. : Neşriyat
Poez. : Poezma
Red. : Redaktör
Tat. : Tatgozisdan
Tdk. : Türk Dil Kurumu
v.b. : ve benzeri

GİRİŞ

Kuzeybatı Türklerinden ve Tatarların ataları olan Bulgar Türkleri, ilk Müslüman Türk topluluğudur. Tatar Türkleri eskiden beri kendi devletini ve medeniyetini yaratmış bir halk olmakla beraber, Bulgar ve Altınorda devletlerinden sonra kurulan Kazan Hanlığı'nın yıkılmasıyla 1552 yılından itibaren Rus esaretine düşerler. Bu tarihten başlayarak Tatar halkı Ruslaştırılmaya çalışılır. Bu politikalar dil, din ve kültür unsurlarını yok etme üzerine inşa edilmiştir. Bunlara rağmen tarihî geçmişi, birikimi olan Tatar edebiyatı, özellikle 20. yüzyıl başında büyük gelişme göstererek Ekim İhtilali öncesinde millî ve demokratik geleneklere dayalı, zengin bir birikim meydana getirmiştir. Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Abdullah Battal Taymas gibi aydın, sanatçı ve düşünürler millî bağımsızlık duygusuyla yazdıkları eserlerle halkı aydınlatmaya çalışmışlardır. Fakat bu sanatçıların üzerlerinde kurulan ideolojik baskı bir kısmının ölmesi, bir kısmının da sürülmesiyle neticelenmiştir. Naki İsenbet de bu baskılardan payına düşeni almıştır. Ancak bu baskı ve uygulamaların hiçbiri Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olan İdil-Ural Tatarlarının dilini, dinini ve kültürünü unutmamasını sağlayamamıştır.

1. TATAR ADI VE İDİL-URAL TATARLARININ KÖKENLERİ

“Eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk soylu milletler içinde en batıda olanları İdil Tatarlarıdır. Aralarında belli başlı iki grup, Kazan Tatarları ve Mişerler vardır.” (RORLICH 2000: 27)

Kazan Tatarlarının kökenleri meselesinde farklı görüşler olmakla birlikte Kazan Tatarlarının önceki Bulgar devletinin kuzeyini içine alan bölgede yaşadığı konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Zeki Velidi Togan ve Abdullah Battal Taymas'ın yanı sıra bazı Rus tarihçiler Kazan Tatarlarının, Altın Orda Tatarlarının doğrudan doğruya torunları olduğunu ileri sürerken diğer bir teze göre ise 8. yüzyılda Orta İdil ve Çulım bölgelerine nüfuz eden Bulgarlara dayandırılmaktadır. Bugün kendilerine Tatar diyen topluluklar, bu adla milliyetlerini veya etnik köklerini değil, tarihten gelen bir ortak siyasi

kimliği ifade etmektedirler. Bu sebeple 20. yüzyılda Tatar adıyla anılan Türkler, Moğol veya Moğol asıllı değil, ataları Moğol idaresinde yaşamış ve zamanla Moğolları da Türkleştirmiş Türkler'dir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir zamana kadar İdil-Ural Tatarları kendilerini Müslüman olarak tanımlamayı ve başkaları tarafından bu şekilde adlandırılmayı tercih ediyorlardı. Bunun yanında Tatar, Kazanî, Bulgar ve Mişer gibi etnik adları da kullanmakla birlikte, Ruslar ve diğer topluluklarca İdil-Ural veya Volga Müslümanları şeklinde nitelendiriliyorlardı.

“Tatar adının menşei hakkında çeşitli tezler mevcuttur. İlk tezin taraftarları bunun Çince Ta-Tan veya Da-Dan'dan (Çinlilerin Moğolları aşağılamak için kullandıkları bir tabir) geldiğini söylemekte ve Cengiz Han soyundan gelen Moğol kabilelerinden birine işaret ettiğine inanmaktadırlar. Thomsen ve Barthold'a göre Orhun yazıtlarındaki Tatar adı bu kabilelere atıfta bulunmaktadır. İkinci tez Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lüğati't Türk adlı ünlü sözlüğünde zikredilmektedir. Bu eserde Kaşgarlı, İrtiş ırmağının batısında Türk dillerine ait bir Tatar kolunun varlığından bahsetmektedir. Ahmet Temir bu bilgiyi, Moğol istilasının Altın Orda halklarına hediye etmesinden çok önceleri Tatar adıyla anılan bir Türk halkının varlığının delili olarak yorumlamaktadır.” (RORLİCH 2000: 31) “Tatar adı esasen büyük bir Türk kütesinin adı olmakla beraber Moğollar arasında da bu ad ile anılan bir kabilenin vaktiyle mevcudiyetinden bahsedilmektedir.” (ÖZKAN 1994: 3)

Tatar boy adı, ilk olarak Kültigin (doğu 2.-3.st.) ve Bilge Kaçan Yazıtları'nda diğer Türk boy adlarının yanında Otuz Tatar ve Tokuz Tatar şeklinde geçmektedir. Edebiyatımızın en büyük şaheserlerinden olan Dede Korkut Hikayeleri'nde de “Tatar” boy adı geçmektedir. Bu kaynakların dışında, Kâbusname'de Tatarlar'ın dokuz Türk kavminden biri olarak gösterildiği, Divanü Lüğati't-Türk'te Türk kavimleri arasında Tatarlar'ın da sayıldığı, Tarih-i Fahreddin Mübarekşah'taki Türk kavimlerine ait listede Tatar isminin de bulunduğu görölmektedir. Tatar adı çeşitli kaynaklarda “dağ kişisi, Tatar, barbar, okçu halk, put (ongun), Su Moğolu, yabancı” gibi anlamlarda

açıklanmıştır. Yakın döneme kadar Ruslar, Avrupa Rusyası'nda yaşayan bütün Türk soylu Müslümanlara, batılı yazar ve araştırmacılar ise Türkistan ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Türklere Tatar demişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Tatar adı, 16. yüzyıldan itibaren kuzey Türkleri için kullanılmıştır.

2. KAZAN TATARLARININ TARİHİ

“Bizler bugünkü Kazan Türklerinin etnik yapısında birinci tabakayı oluşturan Bulgar Türklerinin tarihi hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Çeşitli Türk zümrelerinin tazyiki ile parçalanan Bulgarların bir kolu V. asrın sonlarında bölgeye yerleşmiş; zamanla siyasi ve ekonomik bir güç haline gelmişlerdir. Kama ve İdil ırmağının 100 kilometre güneyinde yer alan Bulgar şehri de bu dönemde kurulmuştur. Dokuzuncu asırda Bulgar devleti müstakil bir devlet haline gelmiştir ve on üçüncü yüzyıldaki Türk-Moğol ordularının saldırılarına ve 1236'da Batuhan'ın devlete tamamen son vermesine kadar bölgedeki hakimiyeti devam etmiştir. Daha sonra Cengiz Han tarafından kurulan Türk-Moğol İmparatorluğu, Asya, Orta Doğu ve Doğu Avrupa'da yaşayan milletlerin hayatında silinmez izler bırakmıştır. Bulgar devletine son veren Batu Han Altın Orda devletinin de kurucusu olarak tanımlanmaktadır.” (ÖZKAN 1994: 3,7) 1255 yılında Müslümanlığı seçen Berke Han ile Altın Ordu tam bir Türk İslam devleti olmuştur.

Altın Ordu Hanlarından Canıbek'in 1357'de ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgaları ve Aksak Timur ile Toktamış arasında 1391 ve 1395'lerde cereyan eden savaşlar neticesinde zayıf düşen devlet çökmüş ve bölgede, "Kazan Hanlığı", "Astrahan Hanlığı", "Kırım Hanlığı", "Sibir Hanlığı", "Kasım Hanlığı" olmak üzere daha küçük Türk devletleri meydana gelerek Büyük Altın Ordu Devleti fiilen sona ermiş oldu. Kazan Hanlığı, Altın Ordu hükümdarlarından Celaeddin bin Toktamış (1377-1395)'in oğlu, eski Altın Ordu hükümdarlarından Uluğ Muhammed Han tarafından, İdil (Volga) veya Çulım (Kama) Bulgarları ülkesinde 1437'de kurulmuştur.

“Uluğ Muhammed Han 1419-1424 ve 1427-1436 yıllarında Altın Ordu hükümdarı olarak Saray'da bulundu, fakat tahtını Küçük Muhammed'e kaptırarak Kırım'a gitti, orada da tutunamayınca Bulgar ülkesine gelerek Kazan Hanlığı'nı kurdu (1437-1445). Bu devletin esas kısmı, 43°-59° doğu boyları ve 52°-59° kuzey enlemi arasında bulunuyor ve aşağı yukarı bugünkü Tataristan-Başkurdistan ve Çuvaşistan Cumhuriyetleri ile Vot (Udmurt), Mari (Çirmiş) muhtar ülkelerini, eski Simbir, Penza, Perm, Vyatka, Nijni-Novgorod, Şamar, Sarı-Tav (Saratov), Sarı-Tin (Tsaritsin), Tambov ve Ryazan vilayetlerinin bazı kısımlarını içine alıyordu. Kazan Hanlığı'nın güneyinde Astrahan Hanlığı, kuzeyinde Fin kavimlerinin oturduğu ülkeler, doğusunda ve güneydoğusunda Nogay Hanlığı, kuzeydoğusunda Sibir Hanlığı, batısında Moskova Knezliği (Prensliği), güneybatısında Kırım Hanlığı bulunuyordu. Ahalisinin esas kısmını, başta Bulgarlar olmak üzere eskiden beri yerleşik hayat süren Türk kavimleri ile doğudan zaman zaman buraya göç eden Kıpçak, Uz, Peçenek gibi Türk boyları ve Slav kavimlerinin yayılmasına karşı onlarla kader birliği yapmış olan Mordva, Çirmiş, Ar v.b. gibi Fin boyları teşkil ediyordu. 1437'de Kazan Hanlığı'nı kuran Uluğ Muhammed, kendisini hala Altın Ordu'nun hükümdarı sayıyor ve parçalanan ülkeyi tekrar kuvvetli bir merkez etrafında birleştirmek gayesiyle hareket ediyordu. İlk adım olarak 1439'da büyük bir ordu ile Moskova kapılarına kadar dayandı, 1444'de tekrar harekete geçerek, 7 Haziran 1445'de Suzdal civarında vuku bulan meydan muharebesinde büyük bir zafer kazandı, ancak Uluğ Muhammed Han'ın son seferinden dönüşünde (1445) aniden ölmesi üzerine Altın Ordu'nun diğer bölgelerini birleştirme tasavvuru gerçekleşmemiştir. Uluğ Muhammed Han'dan sonra gelen hükümdarların, onun mücadelecisi ve savaşçı ruhunu yeteri derecede kavrayamadıkları ve devam ettiremedikleri görülmüştür. Halbuki, daimî savaş ve genişleme esasına göre hareket eden komşu Moskova devletine karşı varlığını koruyabilmek için, Kazan Hanlığı'nın da askerî, idarî ve iktisadî siyasetini buna göre ayarlaması gerekiyordu. Fakat bu yapılamamış ve neticede devlet, iç mücadelelerin ve taht kavgalarının da tesiriyle gittikçe zayıflamaya yüz tutmuştur. 115 yıl süren Kazan devletinde on dokuz defa han değişmiş on

beş han tahta çıkmış, bunlardan bazıları ikişer, hatta üçer defa idare başında bulunmuşlardır. Halbuki aynı devirde Moskova'da ancak 4 defa hükümdarlık değişikliği olmuştur. Yerli aristokrasî sınıfının iki gruba ayrılarak devlet işine karışması ve bilhassa son devirlerde amansız mücadeleye tutuşması da devletin felaketini hızlandıran sebeplerden biri olmuştur. Altın Ordu ve Kazan Hanlığı'nın ilk devirlerinde Moskova'da cereyan eden taht kavgalarında hanlar söz sahibi olurken, Hanlık zayıfladıkça Moskova'nın nüfuzu artmış, Kazan'da cereyan eden iç kavgalara Ruslar müdahale etmeye başlamıştır. Kazan'da iktidarı elinde bulunduran zümre, sulhun muhafazası için Han seçiminde Moskova'nın arzusuna boyun eğmek, topraktan fedakarlık etmek ve hatta çocuk yaşta han ilan edilen Ötemiş (1548-1551) ile annesi Suyum Bike'yi Moskova'ya teslim etmek gibi ağır şartlara katlanmışsa da, bu tavizler sulhun korunmasına yardım etmemiş, Moskova Rusyası'na karşı ancak kuvvete, mücadeleye ve savaşa dayanan bir siyasetle "sulh içinde beraber yaşama"nın mümkün olabileceği ise çok geç anlaşılmıştır. Bu şekilde kuvvet ve mücadele taraftarı zümrenin tekrar iktidara gelmesiyle, bir an için bütün iç kavgalar durmuş ve mücadele fikri halkın bütün tabakalarını birleştirmişti. Kazan hükümeti ilk iş olarak hükümdarlık işini halletmekle uğraştı ve 1552'de Astırahan Hanı Kasım'ın oğlu Yadigar'ı Kazan tahtına davet etti. Yadigar'ın Kazan'a gelmesiyle halkın kendisine olan güveni arttı. Kazan'ın dağ tarafı Ruslar'a karşı ayaklandı ve tekrar merkez ile birleşti. Ruslar arasında panik başladı. Moskova'ya karşı sefer açan Kırım orduları da Tula'ya kadar ilerledi. Bu hareketler, Moskova'nın Kazan'a karşı katî sefer açmasına vesile teşkil etti. Ruslar 150.000 asker, 150 top ve İngiliz mühendisi Butler'in kumandasındaki istihkam kıtası ile Kazan'ı muhasara ettiler. Kuvvet farkı çok büyük olup, Kazan'ın içinde ancak 33.000 kadar askerle, dışında bulunan 15.000 atlıdan ibaretti. Komşu Türk ülkelerinden ve Osmanlı imparatorluğu'ndan yardım ve müdahale teşebbüsleri de neticesiz kaldı." (TEMİR 1992: 409,412) Sonuçta 1552 yılında Moskova Çarı IV. İvan Kazan Hanlığı'na son vermiştir. Kazan Hanlığı'nın düşmesi Türk ülkeleri bakımından bir dönüm noktası olmuş ve durum hep kötüye gitmiştir.

Bundan sonra İdil-Ural'da bir Rus hakimiyeti ve buna müteakip asimilasyon ve yok etme politikaları baş göstermiştir. Kazanlı Türkler sık sık ayaklanarak bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir. II. Katerina dönemi kısmen bir rahatlama dönemi olsa da; Kazan Tatarları bu yok etme ve asimilasyon politikalarına devamlı maruz kalmışlardır.

3. TATARİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU

İdil Nehri havzasının orta kesiminde. Moskova'nın yaklaşık 700 kilometre doğusunda, 68 bin kilometrekare büyüklüğünde, İdil ve Çulım (Kama) nehirlerinin birleştiği noktanın çevresinde yer alır. Sınırları Çuvaşistan, Mari, Umdurt, Başkurdistan Cumhuriyetleri ve Ulyanovsk, Kirov, Orenburg, Kuybişev (oblast) ile çevrilidir. 53 derece 58 saniye - 56 derece 39 saniye kuzey enlemleri ile 47 derece 15 saniye - 54 derece 18 saniye boylamı arasındadır. Bölgede yaşayan Tatarlara, Kazan veya İdil Tatarları ismi verilir. Bölgenin başkenti Kazan'dır.

Cumhuriyet üç coğrafi bölgeye ayrılır. Volga'nın batı kıyıları dağlık ve ormanlıktır. Kama'nın kuzey kıyısında düzlükler vardır. Göller ve ormanlar bulunur. Güney kıyısı bozkırlarla kaplıdır.

Tataristan'ın genel coğrafi özellikleri, Doğu Avrupa Ovası'nın bir uzantısı şeklindedir. Cumhuriyet topraklarının ortalama rakımı 200 metre civarındadır ve deniz seviyesinden en yüksek nokta Doğu'da Ural Dağlarına doğru yükselen bölgenin güneydoğusunda, yaklaşık 338 m yükseklikteki Bugulma-Belebey Platosu'dur; en alçak yeri ise İdil nehrinin Cumhuriyet topraklarını terk ettiği yerdir ve 35 metre civarındadır.

Tataristan toprakları genelde alçak ve engebelidir. İdil Irmağının batısında yüksekliği 235 metreye ulaşan arazi İdil Tepeleri'nin en kuzey ucunu meydana getirir. İdil Irmağı bölge topraklarının batı ucundan kuzey - güney doğrultusunda akar. Toprakların büyük bölümünü İdil'in bir kolu olan

Çulım Nehri sular. Tataristan'ın en büyük akarsuları İdil ve Çulım nehirleri ile Çulım'ın kolları olan Belya ve vatka Irmakları'nın yıllık su miktarı 235 metreküp civarındadır. Ayrıca Kuybişev ve Tüben Barajları da bu nehirler üzerindedir.

4. NÜFUS YAPISI

Bugün Tataristan Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu 2002 sayımına göre 3.768.500'dür. Rusya topraklarında yaşayan Tatar Türklerinin sayısı ise 5.554.600'dür. Bunların 2.000.116'sı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır ve genel nüfusun %52.9'unu meydana getirmektedir (www.turksoy.org.tr/Tataristancumhuriyeti/2009).” Tataristan, Kazan Tatar Türkleri'nin %35'inin yaşadığı bir ülkedir. Geri kalan Tatar Türkleri Başkurdistan, Özbekistan, Kazakistan, Ukrayna, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'da; ayrıca Tataristan ve Başkurdistan'ın dışında kalan Rusya Federasyonu'na bağlı Türk, Fin ve Slav asıllıların yaşadığı değişik özerk cumhuriyetlerde; Beyaz Rusya, Litvanya, Letonya, Estonya, Gürcistan, Moldovya gibi eski BDT ülkelerinde dağınık bir vaziyette ve küçük gruplar halinde yaşamaktadırlar. Kazan Tatar Türklerinin ana yurdu Tataristan'da Ruslar 1.500.000'a ulaşan nüfuslarıyla genel nüfusun % 39'unu teşkil etmektedirler. Çuvaşlar ise yaklaşık 135.000 olan nüfusları ile genel nüfusun %3.68'ini meydana getirmektedirler. Yüzlerce yıldır devam eden asimilasyon, göçler ve sürgünler sebebiyle diğer Türk topluluklarına göre daha düşük bir nüfus artış oranına sahip olan Tatar Türkleri'nin bütün dünyadaki toplam nüfusunun 8-10 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.

5. DİNİ YAPI

10. yüzyılda Müslümanlığı kabul eden Tatarlar, Türkistan'ın İslamlaşmasında önemli yer tutmuşlardır. Almış Han, 921 tarihinde Abbasi Halifesi'ne din alimleri ve mimarlar göndermesi için müracaatta bulunmuş, ayrıca ünvan ve ismini Emir Cafer b. Abdullah olarak değiştirmiştir. Halife Muktedir Billah da din adamlarıyla mimarlardan oluşan bir heyet gönderir. Bu heyet 921 yılında yola çıkmış ve 922 Mayısında Bulgar ülkesine ulaşmıştır. O tarihten sonra Bulgar ülkesi Abbasî halifelerine bağlı bir Müslüman Türk yurdu, Kazan Tatarları'nın ataları olan Bulgarlar ise Türk İslam kültürünün temsilcisi olmuşlardır.

En erken Rus hakimiyetine giren Türk topluluklarından biri olan Kazan Tatar Türkleri, 1552'de Kazan Hanlığı'nın IV.İvanov tarafından ele geçirilmesi ile başlayan bir Ruslaştırmaya tabi tutulmuşlardır. Özellikle 1863-1905 yılları arasında çarlık döneminde İlminskiy ile başlatılan bir Hıristiyanlaştırma hareketine maruz kalan Tatar Türklerinin en başta cami, medrese gibi dinî ve millî eserleri yıkılıp yok edilmiş, ardından da ileri gelenler zorla veya menfaat karşılığı Hıristiyanlaştırılmışlardır. Her şeyin din ve ümmet esasına göre değerlendirildiği bir dönemde Hıristiyanlığı kabul etmek, milliyet olarak da Rusluğu seçmek anlamına geliyordu. Ruslar, Kazan Tatar Türklerini Hıristiyanlığa ve Rus kimliğine alıştırmak için, soy isimlerinin sonuna -ev, -ov, -ski gibi Rusça ekler getirmişlerdir.

Şehirleşmenin yüksek olduğu Tataristan'da çocuklar kreşlerde büyümekteydi. Bu çocuklar daha kreşe gittikleri yıllarda Rusça ile tanıştırılmıştır. “Bu uygulamaların sonunda 200.000 Tatar Türkü Hıristiyanlaştırılmış, ancak bunların çoğu 1905'ten sonra yeniden İslamiyet'e geçmiştir. Bunda şüphesiz zengin Kazan Türk-İslam kültürünün, İslamî eğitimin ve çok yönlü yayınların etkisi olmuştur. 1926 nüfus sayımına göre Sovyetler Birliği'nde 100.000'in üzerinde Tatar Türkü Hıristiyan olarak kalmıştır. Bunlara kreşin (krıyaşen) adı verilmektedir.” (www.tatardunyasi.com/2007)

Kazan Tatar Türkleri İslamiyet'i en iyi şekilde koruyan ve ilahiyat eğitiminin en yüksek olduğu Türk topluluklarından. Tatarlar genelde Müslüman bir toplum olmakla beraber evrensel insanlık değerlerini benimseyebilmiş, farklılıklara açık, aydın bir toplumdur.

6. DİL VE ALFABE

Kazan Tatar Türkçesi Altay dil grubunun Kıpçak grubundandır. Kısaca Tatarca olarak da bilinmektedir.

Tatarlar'ın konuştuğu bu dil Rusya'nın orta batısındaki Tataristan ile Batı Sibiry'a'da, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Çin'de konuşulur. Başkurt, Mişer, Tipter, Nogay gibi birbirine hayli yakın kollara ayrılır. Başkurtça ve Nogayca günümüzde ayrı diller sayılır.

Türkologlar Tatarca'yı lehçeleriyle birlikte Türk dilleri içinde farklı biçimlerde sınıflandırır. Radloff, Batı öbeği; Nemeth, Karadeniz ve Volga lehçeleri; Samoyloviç, z öbeğinin y bölümü; Ligeti Kıpçak lehçeleri; Menges, Kuzay batı ya da Kıpçak öbeği içinde ele alır. Bu sınıflandırmalar arasında yaygın kabul göreni Tatarca'yı Türkçenin Kuzeybatı ya da Kıpçak öbeği içinde ele alanıdır.

Geçen yüzyıl ortalarına kadar yazı dili olarak Çağatayca'yı kullanan Tatarlar bu dönemde kendi yerli diyalektleri ile yazmaya başlamışlar ve bugünkü Tatar yazı dilinin temelini atmışlardır. Tatarca 1927'ye kadar Arap, 1927 ile 1939 yılları arasında da Latin alfabesiyle yazılmıştır. 1939'dan başlayarak Tatarca Kiril asıllı yeni Tatar alfabesi ile yazılmaktadır.

7. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

A a	A a	Т	T t
Б	B b	У	U u (V,v)
В	V v	Ф	F f
Г	G g	Х	H h
Д	D d	Ц	Ts ts
Е	İ i	Ч	Ç ç
Ж	J j	Ш	Ş ş
З	Z z	Щ	Şç şç
И	i i	Ы	I ı
Й	Y y	Э	İ i
К	K k	Ю	Yu yu, Yü yü
Л	L l	Я	Ya ya, Ye ye, A a
М	M m	ә	E e
Н	N n	Ө	Ü ü
О	U u	Ү	Ü ü (V v)
П	P p	Җ	C c
Р	R r	Ҙ	Ñ ñ
С	S s	Һ	H h

8. TATAR EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Akdes Nimet Kurat, Kazan Tatar edebiyatına ait ilk kaynakların Bulgar ve Kazan Hanlığı dönemlerine ait mezar taşı kitabeleri ve Altın Orda dönemine ait yarlık ve bitikler olduğunu söylemektedir. "17. ve 18. yüzyıllarda yazıldığı belirtilen tarihî muhtevalı eserlerden yalnızca "Ahval-ı Çingiz Han ve Aksak Temir" günümüze kadar gelebilmiş ve İbrahim Halfin tarafından yayınlanmıştır." (ÖZKAN 1994: 13)

Kazan'ın Rus egemenliğine girmesinden önce başlayıp daha sonra da devam eden bu edebî hayatı, Türkistan edebî dili ile ortak esaslara dayanan bir "Türkî" yazı dili şekillendirir. Bu ortak dil ve kültür, 16,17 ve 18. yüzyıllarda Avrupa etkisinden uzak olarak etkisini hissettirmiştir. Bu dönemde lirik, tasavvufî ve dinî etkilerle verilen eserlerin yanında beşerî bir edebiyat anlayışı da görülür. Bu eserler; yerli, Türkistan kökenli ve Osmanlı kökenli eserler olarak değerlendirilebilir. 1507 -1508 tarihli Kur'an tefsiri, yazarı ve yazılış tarihi bilinmeyen, fakat defalarca çoğaltılan "iman şartı" (şeraitü'l-İman), Kazan'da, Türkistan'da ve İstanbul'da basılan ve okunan "Dualıklar", "Falnameler", "Yıldıznameler", "Rüya Tabirleri", "Divan-ı Hikmet", "Şecere-i Türki", "Muhammediye", "Gazavatnameler", "Menakıb-ı Seyyid Battal Gazi", "Tutiname", "Dasitan-ı Hatem-i Tay", "Kırk Vezir Hikayesi", "Letaif-i Hoca Nasreddin" ve İbrahim Hakkı'nın "Marifetname" adlı eseri Kazan Tatar Türklerinin mahallî dil ve edebiyat özelliklerini Türkiye ve Türkistan Türkleri ile kaynaştıran kaynaklardır.

On dokuzuncu yüzyılda başlayıp 1917'deki Sovyet ihtilaline kadar devam eden ve Türkistan Türklüğünü de içine alan ceditçilik hareketi Kazanlı Türkler arasında da dil, din, eğitim ve edebiyat alanında derin izler bırakmıştır. Bu dönemde Abdülnasır Kursavi, Şehabeddin Mercani, Kayyum Nasiri, Musa Akyığıtzade, Abdullah Tukay, Fatih Kerimi, Yusuf Akçura, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Alimcan İbrahim, Fatih Emirhan, Şerif Kemal gibi isimler; eserleri, fikirleri ve faaliyetleri ile sadece Kazan'da değil Türkiye dahil bütün Türk Dünyası'nda etkili olmuşlardır.

20. yüzyılda edebiyatı güçlendiren, ediplerin çalışmalarını harekete geçiren yeni görüntüler ortaya çıkıyor. En önemlisi, elbette, Tatar matbuatının doğmasıdır. Artık Çarlık iktidarı yeni yüzyılda halkın uyanan ruhi enerjisini eskisi gibi dizginde tutamıyor. Matbuatın doğması, Tatar Türkçesi'nde ilk gazete-dergilerin ortaya çıkması gayet büyük bir yenilik oldu. Kazan'da "Tan Yıldızı", "Azat", "Kazan Muhbiri", "Yalt-Yult", "Yıldız", "el-İslah", "Güneş", "An", Orenburg'da "Vakit", "Karçığa", "Top", "Çekiç", "Şura", "Çekirge", "Ural", "Karmak", Uralsk'ta "Fikir", "el-Asrû'l-Cedit", "Oklar", Petersburg'ta "Nur", "İl" gibi yayınlar çıkmaya başlıyor. Astırhan, Ufa, Moskova gibi şehirlerde de Tatarca yayınlar ortaya çıkıyor. Onlar ülkedeki sosyal-siyasi, iktisadi ve medeni hayatı birebir yansıtmaya çalıştılar. İlk matbuat teşkilatlarının kısa ömürlü ve Çar sansürünün daima kontrol altında olmasına rağmen, "Vakit", "Şura", "Yalt-Yult", "An", "Yıldız", "Güneş", "Durmuş" gibi devamlı çıkan ve edebi hayatı daimi aydınlatan gazete-dergiler, artık Tatar Sürekli Matbuatının sağlam temele bastığını göstermekteydiler." (ÖZKAN 1994: 14)

"Tatar edebiyatının yeni temeller üzerinde gelişiminde matbanın rolü gayet büyük oluyor. Kitap uzmanları bu dönemde her sene 500'den fazla Tatarca kitabın basıldığını tespit ediyorlar." (NADİR 1985: 11) "Batı ve Rus edebiyatının bir çok eseri Tatarca'ya tercüme edilip basılıyor. Batı'nın İan Gus, Dekartes, Spenser, Kamenskiy, Nitsche gibi filozofları Tatar Türkçesi'ne tercüme ediliyorlar. Aynı zamanda, Tukay, Derdmend, Sait Remyiev gibi şairler Tatar ediplerinin Doğu edebiyatına saygı ile bakma geleneğini devam ettiriyorlar. Onlar Megari, Rudaki, Firdevsî, Hakanî, Nizamî, Hayyam, Sadi, Hafiz, Nevaî, Fuzulî gibi büyük Doğu klasiklerini ustaları olarak kabul ediyorlar. Bu dönem edip ve yazarları Türk edebiyatındaki yeniliklerden daima haberdar oluyorlar, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Abdullah Cevdet gibi ediplerin eserlerini iyi biliyorlar. Ş.Kamal hikayelerinde mesela, Halid Ziya Uşaklıgil tesiri, A.İbrahimov, Sait Remiev eserlerinin romantik tasvir kullanımının gelişmesinde İbrahim Şinasi, Tevfik Fikret, Ahmed Rasim gibi ediplerin etkisi açıkça seziliyor." (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 2001: 18)

Şehabeddin Mercani, İbn Haldun'un tarih felsefesini benimsemiş, bu anlayışla Kazan Tatar Türkleri'nin tarihini incelemeye ve tarihçilik geleneğini kurmaya çalışmıştır. Kayyum Nasiri Kazan Tatar Türkleri için yeni bir yazı dili ve edebiyat oluşturma çabası içine girmiştir. Bu edebiyat dilinin kaynağının halk dili olması gerektiğini düşünmüş ve bu düşüncesini kuvvetlendirmek için folklor ve halk edebiyatı metinleri derlemeye girişmiştir. 1887 yılında İstanbul'a gelen ve ömrünün sonuna kadar Türkiye'de kalan Musa Akyığıtzade, Kazan'da Türkiye Türkçesiyle kaleme aldığı "Hüsameddin Molla" adlı hikayesi ile Kazan Tatar edebiyatı üzerinde etkili olmuştur. Roman, hikaye, piyes, hatırat ve tarih türünden 50'ye yakın eser bırakan Ayaz İshaki, Kazan Tatar ağzını yazı dili haline getirmeye çalışmıştır. Folklor araştırmacısı Naki İsenbet ünlü "İdigey" destanını halkın kendisine tekrar kazandırma işinde faaliyet göstermiştir. Onun hazırlayıp yayınladığı "Tatar Halık Mekalleri" (Tatar Atasözleri) adındaki 3 ciltlik çalışması, bilimsel işleniş bakımından sadece Tatarlar'ın değil, tüm Türk Dünyası'nın en değerli çalışmalarındandır.

"Bu devir Tatar şiirinin yüzünü belirleyen üç şair vardı: A.Tukay, Sait Remiyev ve Derdmend. Tatar şiirinde üçü de farklı, özel bir yere sahiptir. Küçükken yetim kalan ve çocukluğunu elden ele, aileden aileye dolaşarak çeşitli köylerde, şehirlerde geçiren Abdullah Tukay tam bir halk şairiydi. O, vatan ve millet sevgisini dile getirdiği şiirlerinde olduğu gibi, sosyal meseleleri işlediği hicvi şiirlerinde de hep Tatarların ilerleyip yükselmesi ülküsüne hizmet etmeyi düşünmüştür. Sadece ondan sonraki dönemde icat eden Tatar şairleri değil, diğer Türk boylarına mensup şairler de, şiirlerine nazireler yazacak kadar Tukay'ı sevip takdir etmişlerdir." (Özkan 1994: 52)

Tatar Yazılı edebiyatının temelini oluşturan halk edebiyatı da her zaman bilim adamlarının ve yazarların ilgi alanında olmuştur. Ayrıca, Kayyum Nasiri ve Nekiy İsanbet tarafından başlayan halk içinden Tatar Halk edebiyatı eserlerini derleyip araştırma ve yayınlama işi sonraki yıllarda başka Tatar bilim adamları tarafından da devam edilmiştir. Bunun sonucu olarak 1960'lı

yıllardan 1990'lı yıllara kadar "Tatar Halk Edebiyatı" serisinin birçok cildi yayınlandı. Son on-on beş yıl içinde "Tatar Mitleri" kitabının iki cildi basıldı, Fatih Urmançev'in 1999 yılında Rus dilinde ve 2005 yılda Tatar Türkçesinde iki kitabı yayınlandı: "Narodnyy Epos İdegey" (Halk Destanı İdegey) ve "Tatar Halıq İcatı". Destanlarla ilgili 2004 yılında "Rannur" neşriyetinde Flora Ahmetova-Urmançe tarafından derlenen birçok destanın değişik varyantları da ayrı kitap olarak okurlara sunuldu ("Tatar Eposı: Dastannar".)

"Günümüz Tatar edebiyatı büyük sosyal değişiklikler ve ideolojik arayış dönemini yaşamaktadır. Geçmişteki zengin edebî geleneklerini koruyup zamana uyum sağlayan ve geleceğe umutla bakan Tatar edebiyatı bugün de gelişmekte ve derin içerikli eserler ile zenginleşmektedir. Tatar yazarlarının hayat, ayrıca milli gerçeklik ile bağlantıları sağlamlaşıyor. Tatar edebiyatı, halk hayatının bugününü ve geçmişini daha geniş, daha dolu bir şekilde yansıtarak, milli ruhunu ve fikrini koruyarak uluslar arası edebi harekete daha aktif bir şekilde katılarak yükselmeye devam etmektedir." (<http://www.tatardunyasi.com/?m=kazan/2007>)

9. TATARİSTAN MUHTAR CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE BUGÜNKÜ DURUMU

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde, 30 Ağustos 1990'da Tataristan da, tam siyasî bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya'dan ayrılma niyetini bildirince, Rusya Parlamentosu buna ret cevabı vermiştir. Ülke, Rusya Federasyonu içerisinde *Tataristan Cumhuriyeti* olarak bulunmaktadır. "1992 yılında referandum ile yeni anayasa oylanmış ve % 62 kabul oyu ile kabul edilmiştir. 15 Şubat 1994 tarihinde Tataristan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında kurumların konu ve yetkilerinin sınırlandırılmasına dair antlaşma imzalanmıştır." (ŞAHİN 2007: 233) "Tatar Türkleri Sovyetler Birliği Dönemi içinde de muhtelif zamanlarda devletlerini kurmak istemişlerdir. Bunlar: 1918- İdil Ural Devleti, 1919- Tataristan-Başkurtistan Özerk Sovyet

Sosyalist Cumhuriyeti, 1921- Tataristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 1990- Tataristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti. Son olarak 1992 yılında Tataristan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur.” (www.wikipedia.org/2010)

Başkenti Kazan olan Tataristan'ın cumhurbaşkanı Mintimer Şeymiyev'dir. Bugün Tataristan Cumhuriyeti'nde 23 Şubat "Vatan Savunucuları Günü, 9 Mayıs "Zafer Bayramı", 30 Ağustos "Cumhuriyet Bayramı", 6 Kasım "Anayasa Günü", 7 Kasım da "Barış Günü" olarak kutlanmaktadır. Resmi dil Tatarca ve Rusçadır. Kiril alfabesi kullanılmaktadır. 1804 yılında kurulmuş olan Kazan Devlet Üniversitesi Rusya'nın da en eski ikinci üniversitesidir.

Uzun ve sert geçen karasal iklimin hakim olduğu Tataristan; doğalgaz, petrol ve alçı kaynakları bakımından oldukça zengindir. "Ülkede bir milyar ton petrol rezervi bulunduğu tahmi edilmektedir." (www.tatar.ru/2010) Tataristan, Rusya Federasyonu'ndaki ülkeler içinde ekonomik gelişmişliği en üst düzeyde olan cumhuriyetlerden biridir. Cumhuriyet, federasyon içinde büyük endüstri kuruluşlarının, otoyolların, doğu ve batı, kuzey ve güney bağlantı yollarının bulunduğu bir konumda bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAKİ İSENBET'İN HAYATI, ARAŞTIRMACILIĞI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Tatar “halık yazıcısı” folklorcu, âlim, tercümeçi, şâir, tiyatro yazarı ve daha birçok önemli vasıflara haiz olan Naki İsenbet 29 Aralık 1899 yılında Ufa şehri Zulatost kasabasının Malayaz köyünde bir molla ailesinin çocuğu olarak doğmuştur. İlk eğitimini köylerindeki medresede almıştır.

1910 yılı başında onu Ufa'daki Heseniya medresesine okumaya göndermişlerdir. Burada iki yıl okuduktan sonra Rus Malayazı köyündeki okuluna geçmiş daha sonra tekrar Heseniya'ya dönmüş, 1914 yılında Kazan'a gelmiştir. 1916'ya kadar Muhammediya Medresesi'nde okumuştur. 1917-26 yılları arasında doğduğu yere dönüp Nisibaş Rus mektebinin dördüncü sınıfını tamamlamıştır. 1917 yılında öğretmenlik kursu alan İsenbet 1918'den itibaren dil ve edebiyat dersleri vermeye başlamıştır. Tataristan'ın çeşitli köylerinde çalışmıştır. Atav mektebinin o zamanki durumu hakkında İsenbet'in öğrencisi Galiyeva bir yazısında hiç de rahat okuyamadıklarını anlatır. İsenbet de gençlik yıllarında Atav mektebinde öğretmen arkadaşları ile felsefe ve edebiyat hakkında konuştuklarını; Hindistan, İnan alimlerini, Tolstoy, Platon gibi fikir adamlarını okuyup tartıştiklerini söylemektedir.

İsenbet'in edebiyat meydanına çıktığı 1910'lu yıllarda Tatar edebiyatı hızlı bir büyüme devrinde idi ve birçok önemli meseleler vardı. 1918 yılında öğretmen olarak çalışmaya başlayan Naki İsenbet, 1929'da Kazan şehrine yerleşir ve bu dönemde yazma konusunda kendini daha da geliştirir. 1940'lı yıllardan itibaren profesyonel olarak yazarlığa başlamıştır. Edebiyatın birçok sahasında eserler veren, dil araştırmaları yapan, Tatar folkloru üzerine birçok eseri bulunan ve daha başka birçok sahada Tatar halkı ve kültürüne büyük hizmetlerde bulunan İsenbet 1992 yılında Tataristan'da vefat etmiştir.

Tatar araştırmacı Hanzafarov'un ifadesiyle Naki İsenbet Tatar Edebiyatı inkılabının demokratik gelenekleri tesirinde şekillenmiş; Tatar

kültürünün derlenip işlenerek yayınlanmasında büyük pay sahibi olmuş meşhur Tatar halk yazarı ve edebiyat temsilcilerinden biridir.

Folklorcu, şair, senarist, âlim, dil bilimci ve tercüman olarak büyük kitlelerce tanınmış olan Naki İsenbet'in yaratıcılığı yetmiş yıldan fazla bir devri kapsamaktadır. Milletinin yaşadığı sıkıntıları çok derinden yaşayan ve hisseden yazar, halk tarihinin ve kültürünün en önemli sayfalarını eserlerine nakşetmiştir.

18 yaşında öğretmen olan Naki İsenbet ilk başta Ekim Devrimi'ni kıvançla karşılamaktadır:

“Hey fakir işçi! Senin bayramın şimdi, kıvanç duy!

Dileğini şimdi gerçekleştirdiğini gör ve teselli bul”

(İnkılap, 1917)

Ancak İsenbet bunları yazarken o inkılabın hem kendisinin hem de Tatar halkının başına getireceği büyük felaketlerden habersizdir. “20. yüzyıl başında Çarlık Rusya'sında gerçekleşen devrimci hareketleri kendi lehlerine ustalıklı kullanmayı bilen Bolşevikler; özgürlük ve adalet sloganları, ayrıca Rusya'daki bütün milletlere kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkını verme vaadi ile gelmişlerdi. Ancak 'Kızıl Devrim'in akabinde kurulan Sovyetler Birliği'nde daha sonra bu slogan ve vaatlerden vazgeçilmiş, birliğin oluşumunu tamamlama ve pekiştirme uğruna beklenmedik ve vicdanen kabul edilemez maddi ve manevi baskılara girişilmiştir.” (ŞAHİN 2007: 233) Lenin döneminde ilk belirtilerini gösteren bu baskı ve terör politikası, Stalin döneminde doruğa ulaşmıştır. Stalin, hapse atma, öldürme, sürgün etme, korkutma vb. şekillerde halkı sindirerek emellerine ulaşmayı tercih ederek diktatör görüntüsüyle döneme imzasını atmıştır. Stalin dönemi, aydınların tasfiyesi, bazı Türk topluluklarının yurtlarından sürülmesi, kolektifleştirme vb. olaylarıyla hafızalara yerleşmiştir. Sovyetler Birliği nüfusunun yaklaşık dörtte biri Stalin dönemindeki tasfiye ve cezalandırmalardan etkilenmiştir. Sovyetler

Birliği genelinde olduğu gibi, Tataristan'da da tutuklama, hapsedme ve sürgün gibi cezalandırmalar, ilk sırada milletin üretici kesimine, sosyal ve kültürel hayatta etkili rol oynayan kişilere yöneltilmiştir. Stalin, diktatörlüğünü sürdürmek için her şeyden önce akıl ve zekâ sahibi aydınları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Öğretmenler, idareciler ve mülk sahipleri v.b. 'halk düşmanı', 'komünizm karşıtı', 'Turancı', 'Sultangaliyevci', 'Troçkici' 'Tuhaçevskici' damgalarıyla tutuklanmış ve çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Öncelikle aydınları ve toplumun genel olarak faal ve nitelikli kısmını hedef alan kıyım, dolayısıyla halkın sosyal ve kültürel yaşamını da etkilemiş, kültürel gerilemeye ve sığlaşmaya sebep olmuştur.

İnkılap, Tatar köylerinde de şiddetli bir tartışmalar başlatmıştır. Atav okulunun o zamanki hayatı hakkında İsenbet: 'Biz bu okulda elbette rahat okuyamadık' demektedir. "Köyün zenginleri okulumuzu tekrar tekrar yaptırmak zorunda kaldılar. Pazar günü korkunç bir olay gerçekleşti. Atav nehri kenarındaki eski okulu öğretmenler kulüp yapıp onu tiyatro sahnesine çevirmişlerdi. Bu sahnenin eşyalarını ve dekorlarını bazı köylüler buz üstüne çıkarıp benzin dökerek yaktılar. Bu durumu bizler hayretler içinde izledik." (İSENBET 1989: 12) Cahil insanların bu şekilde gözlerinin dönmesine sebep olan şey ise, Atav sahnesinde oynanan Gençler, Deccal ve diğer eserlerle birlikte İsenbet'in savaş hakkındaki piyesinin sahnede oynanmasıdır.

Gençlik yıllarındaki arkadaşları hakkında Naki İsenbet şöyle söyler: "Atav'da öğretmenlik yaparken bir yıl Seydi'nin evinde kaldım. Onlar Batı edebiyatını iyi biliyorlardı. Ben bu aydınlar ailesinden çok şey öğrendim. Felsefe ile ilgili uzun sohbetler yapıyorduk. Özdeyişleri ve filozofların özlü sözlerini bir araya getirdiğimiz bir kitap hazırladık." (Gıylmanov 1989: 435) Bu şekilde genç Naki İsenbet'in ilk ciddi eserleri oluşmaya başlamıştır.

"Önceleri realizm eserlerinde öne çıkmaktadır. 1910'lu yıllardan itibaren edebiyat sahasında eserler vermeye başlayan yazar Tatar edebiyatı sorunları üzerinde durmuştur. İlk eserleri, özellikle şiirleri realizm akımı etkisindedir. 'Kişilik Dünyası, Yıllar Boyu, Dilenci...' gibi şiirlerinde zorlu

hayatın gerçeklerini gözler önüne sermiş; mutluluğa giden yolu göstermeye çalışmıştır. “Günahsız, Yaza Geçiş, Buluta, Sonbahar Kavalcıları” gibi şiirlerinde tabiat güzelliğinin, yüceliğın ve ebedîliğın ilham kaynağı olduğu görölmektedir. “Vatan, İnkılap” gibi şiirleri de bu örneklerdendir. Halkın hapsolmuş ruhuna vurgu vardır. İsenbet’in, Gadil Kutuy gibi yakın arkadaşlarına göre aslında romantik olan Naki İsenbet, Tatar Türklerine bir hediye gibi sunulan inkılabın şarkısını söylemektedir.” (Gıylmanov 1989: 436) Tabi ki İsenbet’in buradaki sevinci, Tatar halkının artık kendi kaderini kendisinin tayin edeceğini zannetmesinden ileri gelmektedir.

İlim ve eğitim düşüncelerini edebî eserlerinde halka aktaran Naki İsenbet, nazmı da çağının şartlarını karşılayacak bir seviyeye çıkarmaya başlar. Ananevî eğitim ruhu ve ahlak kurallarıyla birlikte romantizmi anlatan eserleri kaynaşır. Bu motifler diğeri türlerde yazdığı eserlerine de tesir eder. Yazarımız 1920-1930 yılları arasında yazdığı hikaye, makale, fıkra, röportaj, parodi, karikatür ve drama gibi eserlerinde ve folklor malzemelerinin analizinde, din meselesini de diğeri sosyal meselelerle birlikte değerlendirir. Din ve bilim konuları özenle değerlendirilmiş ve işlenmiştir. “Emirhan Hazret, Gülcemal, Mirkev ve Aysulu, Ebugalisina, Hicret” gibi eserlerinde dinci fanatik ve ruhani lider tipleri yaratılarak bunlar eleştirilmiştir. Naki İsenbet, kendine has duruşu ve cesareti ile dini karanlığa, körü körüne bağlanmaya karşı çıkmıştır. “Hayatın gayesi bende, fırtına gibi güçlüyüm” diyerek insanı her şeyin merkezine koymuştur. Ona göre 20. yüzyıl ilim, akıl ve özgürlük yüzyılıydı.

Ekim inkılabı Rusya’da çok fazla ezilmiş olan Tatar halkı arasında millî bağımsızlık düşüncesini de tetikleyici bir unsur olmuştur. Uzun uğraşlar neticesinde kazanılan veya kazanıldığı zannedilen hürriyetin sevinci, diğeri sanatçılar gibi İsenbet’in eserlerinde de görölmektedir. O, Tatar halkını bu ihtilalin getirdiği kazanımlarla uyandırmaya ve harekete geçirmeye çalışır.

“Sen haklı bir yiğitsin, sen Tatar’sın sen bahadır

Sonsuz ruhlu bir yetenek bu, önün açık, yol güzel”

Sovyetler Birliği devletinin ilk yıllarında Naki İsenbet; inkılabın yeniliklerini, ruhunu, getirdiği millî bağımsızlık fikirlerini çok zor şartlar altında eserlerine yansıtmıştır. 1925 yılına kadar araştırmalar yapan İsenbet, folklor ürünleri ile de yakından ilgilenir. Yazarın her geçen gün yükselen idealist görüşleri dönemin birçok gazete ve dergisinde de yayınlanmaya başlamıştır. İlk sanatsal eserleri Gabdulla Tukay, Sait Remiyev, G.Kemal ve F. Emirhan gibi ölümsüz ediplerin tesiri altındadır. Dönemin önemli sanat ve fikir adamlarıyla da dostluklar kuran yazarımız Rus ve Batı edebiyatını da çok yakından takip etmektedir.

İsenbet’in roman şeklinde yazılan ilk piyesi “Urnaş” hırsızlık ve yalancılığın kötülüğü üzerinde dururken; “Emirhan Efendi”de Birinci Dünya Savaşı’nın karmaşık sosyal ve politik durumu anlatılır. Burada kaderci anlayış eleştirilmektedir. “Sırat” adlı eserde özgürlük ve hümanizm ön plana çıkmaktadır. Hikayede ana kahramanın kaderine boyun eğmesi ve aklını kullanmamasıyla yaşanan felaketler vardır. Hicret adlı eserle komedi türünde de ilk örneği vermiştir. Bu eser döneminde büyük yankı uyandırmıştır. İsenbet eserin yazılış amacını halkın sıkıntılarını komik bir dille anlatmak şeklinde ortaya koymuştur. Eserlerin merkezinde servetlerine servet katmak derdinde olan ve insanların dinî duygularını istismar eden kötü karakterler vardır ama sonunda hep cezalarını bulurlar. Yine İsenbet tiyatro eserlerinde, cemiyet oluşturmadaki güçlükler gibi sosyal konulara da değinmiştir. Fakat Naki İsenbet bu eserlerinde hep halk söyleyişini kullanmış ve bunları gitgide eserlerine daha çok yansıtmıştır. Vurguncularla, hilekarlarla dalga geçilen komedi eserlerinde hep halkın dili kullanılmıştır.

1930’lu yıllardan itibaren halk edebiyatı ile ilgili eserler vermeye başlamıştır. “Mirkev ile Aysulu, Huca Nasrettin, Leylak Çiçek Açtığında...”

gibi eserleri meydana getiren İsenbet'in üzerinde baskılar kurulmaya başlamış ve eserleri daha az yayınlanır olmuştur. Özellikle 1939'da yayınlanan Huca Nasret'din eseri ile birlikte İsenbet'in eserlerinde yeni bir dönem başlar. Artık folklor eserleri onun eserlerinde olmazsa olmaz unsurlar arasına girmiştir. Üç ciltlik "Tatar Halk Atasözleri" eseriyle 1968 yılında Gabdulla Tukay ödülünü alır. İsenbet'e göre yazar olabilmek için halkın ruhunu çok iyi bilmek gerekir. Halkın ruh zenginliği, gelenek-göreneklere, fikirleri bilinmedik ve araştırılmadıkça iyi bir yazar olmanın imkanı yoktur. Kendisinin de halkın dil ve ruh zenginliğiyle dünyaya bakış açısını ve inançlarını irdelediğini söylemektedir. 1930 ve 1940'lı yıllar arasında Naki İsenbet, "Aşık Ciren ile Güzel Karaçeç, Yedi Kız Masalı, Kırlar Yiğidi, Huca Nasrettin" gibi özünü halk kültüründen alan eserlerle Tatar edebiyatını zenginleştirmiştir. Huca Nasrettin-Aksak Timur hikayeleri Tatar halkı tarafından çok sevilmiş ve çok şöhret bulmuştur.

"İsenbet halkın ideallerini, vatanseverliğini, örf ve adetlerini, dilini, giyim kuşamını en ince ayrıntılarıyla araştırmış ve öğrenmeye çalışmıştır." (Gıylmanov 1989: 448) Halk dilinde kullanılan tüm sözleri (deyim, atasözü gibi) eserlerinde kullanmıştır. Masalların, efsanelerin, mitlerin motifleri onun eserlerinin tamamında kullanılmaktadır. Aşık Ciren hikayesinde adeta bir halk hikayesi anlatır gibi eserini işleyen İsenbet, burada da insanların başka ülkelere para ile satılmasını eleştirmektedir.

"Bu yerlerde kim kalır

Han kaleli han kalır

Sizi satan bey kalır

Bey elinde yer kalır

Çünkü bu yer gülistan

Sizin gittiğiniz çölistan"

Bu eserde halkın dilekleri, dünyaya bakışı ve fikirleri folklor temasıyla halkın içinden gelen kahramanların diliyle anlatılmıştır. İsenbet, İdigey Destanı'ndan hareketle 1941 yılında İdigey adlı bir piyes yazmıştır. Fakat bu piyeste destanda olmayan karakterler de mevcuttur. Piyeste İdigey karakteri Moğol hanlarının baskılarına karşı bağımsızlık mücadelesi veren ve Tatar halkının büyük ümitler bağladığı kahramandır. Vatansever, akıllı, cesur bahadır olarak betimlenir. Tarih (Altınorda'nın dağılışı) ibret verici bir şekilde işlenmiştir. Yazdığı trajedilerde bu gibi halk anlatılarının ve destanların dil ve anlatım özellikleri görülmektedir. Naki İsenbet bu konuda F.Zülkarneyev'in şu sözlerine katıldığını; 'Eski zamanlarda halk kültürünün anlatım yeri sadece destanlar olmuş. Bunlar eski Greklerin İlyada'sı, Hintlilerin Ramanaya'sı, Kırgızların Manası gibi şiir eserleridir. Bizim kültürümüzde bu boşluğu İdigey dolduruyor. Folklorculara göre destanın asıl vazifesi şudur: Halkı bütünleştirmek, ona mücadele gücü vermek, ruhunun ferahlığını temin etmektir.' diye belirtmektedir. Tabi ki birçok eserde yapıldığı gibi 1941'de yayınlanan İdigey de rejimin anlayışına uygun olarak harmonize edilmiştir. İsenbet'in İdigey'inin birçok yeri ya kesilmiş ya da değiştirilmiştir.

"İsenbet'in uzak tarih ve folklor olaylarına ilişkin eserlerinde birçok şey açıkça görülür. O, halkın despotizme ve baskılara karşı verdiği tepkileri, kendi kendilerine mücadele sahasına atılmaları, özgürlük için hayatlarını feda etmeleri gibi destansı unsurları çok kullanmıştır. Nasrettin Hoca'nın Aksak Timur'a, Aşık Ciren ile Güzel Karaçeç'in Han ve adamlarına, Nine Delile'nin Bağdat vezirine karşı mücadeleleri bunlardan bazılarıdır. Tülek şiiri, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan Meryem oyunu yine bağımsızlık mücadelesi konu temelinde yazılmıştır." (Gıylmanov 1989: 452)

Masal-piyes türündeki eserlerine benzer bir örnek olarak da "Kırlar Yiğiti" gösterilebilir. Geleneksel unsurlar bu eserde de görülmektedir. Bunlar yazarın halk bilgisinin bir göstergesidir. "Urnaş" piyesindeki halk oyunları,

“Emirhan Hazret”teki kadınların çocuklarının oynadıkları oyunlar ve kullandıkları sözler yine bunlara örnektir.

Araştırmacımız yine dünya çapında yazarların eserlerini Tatar diline aktarırken farklı kültürlerin folklorik ve edebî özelliklerini de Tatar halkına en güzel biçimde sunmuştur. Moliere, Puşkin, Shakespeare bunlardan sadece bazılarıdır.

1945 yılında İsenbet, Kızıl Tataristan Gazetesi’nde yazmaya başlamıştır. Bu gazetede yayınladığı eserlerle dikkat çeker. “Tülek, Reyhan, Zifa, Musa Celil” gibi eserler bu gazetede yayınlanmıştır. “Mirkev ile Aysulu ve Gülcemal” adlı eserlerinde gerçilik ve cahillikle mücadele konuları öne çıkmıştır. Halkın aydınlanması ve özgürlük için mücadele etmesi konusunda öğretmenlere büyük önem verilmiştir. Eserlerdeki “Heyder ve Cannur” karakterleri bu açıdan önemlidir. Kısacası edibimiz tiyatro eserlerinde Tatar halkının kaderini anlatırken, düşüncelerini halka sanat yoluyla ulaştırmıştır.

1948 yılında yazılan ve yayınlanan Reyhan adlı eserde kahramanlar ruhî bunalımlar ve çelişkiler yaşamaktadır. Bu psikolojik çelişkilere çözüm aranmaktadır. Türk edebiyatında Tanzimat’tan sonra sıkça görülmeye başlayan üçlü aşk ilişkisi (bir kadını seven iki erkek) burada da görülür. Piyeslerinin böyle farklı özellikleri barındırması onun zengin ve orijinal eserler vermesini sağlamıştır. Fakat tüm eserler samimiyet, dostluk, hürriyet ve bilime olan inancı aksettirmesi ve Tatar halkının geleneksel kültüründen beslenmesi yönleri ile ortaktır. Realist bir yaklaşımla olayların anlatıldığı bu eserlerde kahramanların vatan aşkı ve idealleri ise oldukça romantiktir.

Ayrıca İsenbet’in eserleri Tatarların tarihini konu edinmesiyle de önemlidir. Hem araştırmacı hem yazar kimliğiyle; eserlerinin hemen hepsinde halkın türkülerini terennüm etmiş, halkın lisanından konuşmuştur. Tatar Türklerinin tüm özelliklerini, folklorunu onun kitaplarında buluruz. Bilimsel eserleriyle de, edebî eserleriyle Naki İsenbet Tatar halkına büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Sovyetler Birliği döneminde ve özellikle Stalin dönemi tasfiye siyaseti; köylüler, yerli idareciler, parti üyeleri, öğretmenler ve din adamlarından v.b. pek çok kurban almış, bundan birçok kurum ve meslek kuruluşu zarar görmüştür. “Tataristan Yazarlar Birliği de en büyük kayıplarını bu dönemde vermiştir. 1934 yılında SSCB Yazarlar Birliği kurulunca, Tataristan Cumhuriyeti’nden üye veya üyeliğe aday olarak resmîleştirilen otuz Tatar yazarın on altısı tasfiye siyaseti kurbanı olmuştur.” (ŞAHİN 2007: 236) Daha birçok yazar ve şair yazdıklarından dolayı tutuklanarak çeşitli cezalara maruz bırakılmışlardır. Bilinç ve düşünce sahibi Tatar aydınları, Tatar halkının yüzyıllar boyu süregelen kültürünü, tarihî hassasiyetini, dil zenginliğini şahsiyetlerinde toplayan yazarlar, şairler, bilim adamları ve sanatçılar toplu hâlde yok edilmişlerdir. Araştırmacı, yazar ve şair Naki İsenbet de ömrünün neredeyse tamamını bu sıkıntılı dönem içinde geçirmiştir. Çoğu zaman yazdıkları ya değiştirilmiş ya yayınlanmasına hiç izin verilmemiştir. Fakat bu zor şartlar altında Naki İsenbet, milletin şuurunu seslendirmiş; kültürünü anlatmaktan ve aktarmaktan hiç yılmamıştır.

Naki İsenbet’in Müstear Adları

Naki İsenbet birçok bazı yazı ve şiirlerinde müstear isim kullanmıştır. Bunlar: “Şekirt” şiirinde “**Alaylar**”, “Yeşler kanı” şiirinde “**Kabil**”, “Birinçi May” şiirinde “**Derviş**”, “Balıkçılar Tüvinde” hikayesinde “**Mirgin**”, “Ak Mekalleler, Bu Kim Kile” oyunlarında “**Başı Bozık**”, “Türkologiya Sızdında, Hikmet Hikimge Hat, Karikatura hem Tekst” yazılarında “**Kük Taş**”, “Esse Heber Özik Yumar, İmla Meselesi” yazılarında “**Kaplan**”, “Gabdulla Süleymani Hutbesi” eserinde “**Melgun**”, “Dinçiler Kemitinde” yazısında “**Dimulla Talpan**”, “Baş Felsefesi Küz Felsefesi” yazısında “**Kurı Filosof**”, “Meskevde Tatarça Spektakl, Shakespeare Eseri, Segiyt Sünçelej ” makalelerinde “**Kara Sakal**” müstear adlarıdır.

1.1. NAKİ İSENBET'İN ESERLERİ

1.1.1. Folklor (Halık İcatı) Kitap ve Makaleler

İSENBET, Naki; Söz Tabuçu Sükir Ferreh Engemeleri (Naki İsenbetnin "Ferrehkırları Turında" digen makalesi bilen) Ufa başnarkampros neşeri 1928-32; 23 cm

İSENBET, Naki; Tabışmaklar (1468 tabışmakalarnın cavapları) Kazan 1941-1966 17 cm (mektep seriyası) "Tabışmaklarımız Turında" digen makale: 3-26- nu b-6065zkz

İSENBET, Naki; Tatar Halkının Balalar Folklorı, Kazan 1941-188b.; 17cm (Mektep Seriyası) Tışlıktagi isim: Balalar Folkloru

İSENBET, Naki; Tatarsko-Russkiy Slovar: Tatarca-Ruşça Süzlik: Sudercit Ukulu 20.000 Slov (R. Gazizov, N. İsenbet, G. İşmuhammetov) Kazan Fil: An SSSR institüt yazıka lit-rı istoriy Kazan: Tatgosizdat, 1950-339c; 23 cm

İSENBET, Naki; Tatar Halık Mekalleri (No: 1-38670): Kiriş süz anlatmalar bilen, 3 tom da/ Kazan: Tatar kitep neşriatı; 1959-1966-21 cm

İSENBET, Naki; Neniler Şatlana (Balalar uyınarı, sanamışlar, takmak-takmazalar)- Kazan: Tatar kit. neşr. 1967-169(1)b.; 21 cm "Uyınar Turında" digen mekali

İSENBET, Naki; Balalar Dünyası, Takmak-Takmazlar, Kır Mekali, tabışmaklar, aldaviç ekiyetler, Kazan Tatar kit. neşr. 1970-216b. 17 cm

İSENBET, Naki; Utkanga Mekali Tapkırga Tabışmak, Kazan: Tatar kit. neşr. 1973

İSENBET, Naki; Balalar Folklorı, Cırlı süzli yüz türlü uyın, Kazan: Tatar kit. neşr. 1984

İSENBET, Naki; Tatar Tilinin Fraziyologik Süzligi= Frazeologiyeskiy Slovar Tatarskogo Yazıka: 2 tomda/ Kazan Tatar kit. neşr. 1989-1990

İSENBET, Naki; İdigey, Tatar Halık Dastanı // Kazan Utları 1989. yıl, Dastanın ahırında esernin curnal varyantın anlatmaların filologiya fenere kandidatu İ.Nadirov ve F.Ahmetova ezirledi.

İSENBET, Naki; İdigey, Tatar Halık Dastanı: N. İsenbet Kıynaması// Sovet Edebiyatı, 1940

İSENBET, Naki; İdigey Bilen Muradım:(Başkurt Halık Dastanı) Kommuna-Kızıl Tan 1941

İSENBET, Naki; İdigey, 5 Perdelik Tragediya, Kazan Tatgozisdat 1941

İSENBET, Naki; Tilek Batır (Tatar hem Başkurt folklorunnan faydalanıp yazılğan libretto, Sovet Edebiyatı, 1944

İSENBET, Naki; Avlak Ay, Halık Teatrları hem Filarmoniya için müzikal uyn: 1 perdele Kazan,1971

İSENBET, Naki; Tatar Mifları//Miras- (Halık İcatı)

İSENBET, Naki; Folklor Bite (İsenbet'nin Balalar Folklorı digen mikalesi bilen) 1939, B.Bikçentaeva, N.Arslanov bilen birlikte

İSENBET, Naki; Tabışmaklar-Mekaller: (Kuyan turında) Kuyankay: şigirler, uynnar, tabışmaklar ... N. İsenbet: hüduc. İ.K. Kolmugureiva-Kazan: Tatkniguyizdat, 1956. yıl, kiçi yeştege balalar için

İSENBET, Naki; Uynnar: Min Müzikant; Saçlılar; İn Matur Süz; Aysılı kayda? Yalkın-1959-No: 8-9.b.

İSENBET, Naki; Balalar Kalindari: 1960/N.İsenbet Kalime bilen yazıldı; P.N Griguriev-Kazan: Tatar kit. neşr. 1959

İSENBET, Naki; Mekal hem Mezekçeler: (Üç tomlik Mekaller basmasınnan) 1968 yıl için Tukay premiyesi lavriatları)

İSENBET, Naki; Küyen Folklorında: (Şayan takmaza, uyn, sanamış, tabışmaklar, mekaller) Kazan 1974. yıl

İSENBET, Naki; Aksak Tilki: (uyn) N.Sedov Fotoları// Yaş Liniç 1989 27 Dikabr (Tatar Halık Yazuçısı Naki Aga İsenbetke 90 yaş)

İSENBET, Naki; Eyde Cırlıyk, Kazan, 1928

İSENBET, Naki; Tatar Tabışmakları hem Alarnı Tikşir, Sovet Edebiyatı 1939

İSENBET, Naki; Tatar Halık Eposı İdigey Dastanının 500 Yıllığı: Sovet Edebiyatı, 1940

İSENBET, Naki; Tatar Halık Mekallerinin Şigri Ölçemligi, Sovet Edebiyatı, 1958

İSENBET, Naki; Herif hem İmlabızın Gıyılmı Nigizleri Turında, Sovet Tatarstanı, 1958

İSENBET, Naki; Tatar Halık Mekallerinin Şigri bir Üzençiligi, Sovet Edeiyatı, 1958

İSENBET, Naki; Bir Tatar Avılı, Kazan Utları, 1966

İSENBET, Naki; Mekaller Turında, Yaş Liniç 1973

İSENBET, Naki; Tatar Tilinin Frazsologik Eytimnerinde Tarihlik hem Etkin bilen Hezirgennen Çağılışı: Kazan Utları, 1979

İSENBET, Naki; Avlak Ay hem Anı Üzdirü Yolası; Kazan Tatar Kit. Neşr. 1980

İSENBET, Naki; Hak mı elli nahak mı? Tilibiznin maturluğu turında,
1979

İSENBET, Naki; Kartlar sizin – Kapçıkka yaşlar sizin – yan çıka:
(Balalar folklorı turında N. İsenbet bilen Negeme/ Alıp Bardı M. Bripemov)
Yalkın 1988

İSENBET, Naki; Mekalleribiz Turında, Kazan Utları 1989

1.1.2. Şiirler

İSENBET; Naki; Kimdir Ul, Ak Yol Curnali Kazan 1914 Fevral

İSENBET, Naki; Galim, Nadan Şigirler Ak Yol, Kazan, 1914 Noyabr

İSENBET, Naki; Kaygırmagız, Ak Yol Kazan, 1915 Yanavr

İSENBET, Naki; Ana Bilen Bala, Akyol 1915 Fevral

İSENBET, Naki; Boz Kitkeç, Ak Yol, Kazan, 1915 April

İSENBET, Naki; Yaz Başı, Akyol, Kazan, 1915 May

İSENBET, Naki; Tiliñçe bihete, Ak Yol, Kazan, 1915 Oktyabr

İSENBET, Naki; Urmanda, Ak Yol Kazan, 1915 Oktyabr

İSENBET, Naki; Hırlıy Hırçı, Ak Yol Kazan, 1915 Oktyabr

İSENBET, Naki; Kötüçi, Ak Yol, Kazan Dekabr

İSENBET, Naki; Köl İli, Söyimbike Curnali, Kazan, 1916 Mart

İSENBET, Naki; Söyimbike, Kazan, 1916 April

İSENBET, Naki; Ceyge Tan, An Curnali, Kazan, 1916 May

İSENBET, Naki; Sayra, Söyümbike, Kazan, 1916 May

İSENBET, Naki; Küzleri, Söyimbike, Kazan, 1916

İSENBET, Naki; Şekirt (Alaylar imzası bilen basılğan) Yaltoyolt Curnali, Kazan, 1916 İyun

İSENBET, Naki; Sıyratulmustakiym, Süz Gaz. Meskev, 1916. yıl

İSENBET, Naki; Yazgı Tanda, Söyümbike, Kazan, 1916 İyul

İSENBET, Naki; Ceyge Kiç, An Cur. Kazan, 1916 Avrust

İSENBET, Naki; Medresede, An, Kazan, 1916 Sentyabr

İSENBET, Naki; Yıl Yıldızı, Söyimbike, Kazan, 1916 Dekabr

İSENBET, Naki; Töngge Buranda, Ak Yol, Kazan, 1916

İSENBET, Naki; Ükeneç, Süz Gaz. 1917

İSENBET, Naki; Kişi Tavıışı, Söyimbike, Kazan, 1917 Fevral

İSENBET, Naki; Tugan Yıl, Balalar Dunyası Curnali, Kazan, 1917 Mart

İSENBET, Naki; Şerik Kızı, An Cur. Kazan, 1917 Mart

İSENBET, Naki; Yazda, Balalar Dünyası Curnali, Kazan, 1917 April

İSENBET, Naki; Sabah Tuvında, Balalar Dünyası, Kazan, 1917 May

İSENBET, Naki; Tabigat Koçagında, An Curnali, Kazan, 1917 İyun

İSENBET, Naki; Tilek, An Curnali, Kazan, 1917

İSENBET, Naki; Künilime, Tormış Gaz. Ufa, 1917

İSENBET, Naki; Bu Minut, Çulpan Gaz. Meskev, 1918

İSENBET, Naki; Inkıylap, Kızıl Armiya Gaz. Meskev, 1918.yıl 20 April

İSENBET, Naki; Kommuna Timirlegende, Ural Gaz. Ufa, 1921 18 May

İSENBET, Naki; Yöregim Közgesende (Derviş imzası bilen) Tay İşçisi Gaz. Harkov 1921.yıl 1 Sentyabr

İSENBET, Naki; 20. Gasır (Derviş imzası bilen) Tay İşçisi Gaz. Meskev, 1992 Mart

İSENBET, Naki; Dürt Yagın Kıybla, Yaş İşçi Gaz. Meskev, 1922 Fevral

İSENBET, Naki; Aç Üle Tuganım, (Derviş imzası bilen) Yaş İşçi gaz. Meskev, 1922 Mart

İSENBET, Naki; Açlık, (Derviş imzası bilen) Yaş İşçi Gaz. 1922 Mart

İSENBET, Naki; Proletariatkili, (Derviş imzası bilen) Meskev, 1922 April

İSENBET, Naki; Çatkılar, Çatkı Curnali, Meskev, 1922 April

İSENBET, Naki; Birinçi May (Derviş imzası bilen) İşçi Gaz. Meskev, 1922 May

İSENBET, Naki; Kıyamet, Yaş İşçi Gaz. Meskev, 1922

İSENBET, Naki; Yeşler Kanı, (Kabil imzası bilen) Yaş İşçi Gaz. Meskev, 1922 August

İSENBET, Naki; Yeşler Avazı, Yaş İşçi Gaz. Meskev, 1922 Sentyabr

İSENBET, Naki; Sabançı, Yaş İşçi Gaz. Meskev, 1922 Sentyabr

İSENBET, Naki; Proletariat Antı, Yaş İşçi, Meskev, 1922

İSENBET, Naki; Urakçı Kız, Kızıl Şerk Yeşleri Curnali, Kazan, 1922

İSENBET, Naki; Ant, Başkortstan Gaz. Ufa, 1923 Sentyabr

İSENBET, Naki; Şirik Yoklıy, Köriş Cırları Cıyıntığı, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Urakçı Kızı, Köriş Cırları, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Aç Öle Tuganim, Köriş Cırları, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Kommuna Timirliğinde, Köriş Cırları, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Kolçak Fitneleri, Köriş Cırları, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Kurban Beyremi, Köriş Cırları, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Mehebbet Mihrabında, Köriş Cırları, Kazan, 1923

İSENBET, Naki; Peygamber Sakalı, Yana Avıl Gaz., Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Dini Medrese, (Mergen imzası bilen) Yana Avıl gaz.,
1923.

İSENBET, Naki; Min de Kittim, Yaş Yuksıl Gaz. Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Kızıl Ant, Başkortstan Gaz., Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Çan, Şıgırlar Cıyıntığı, Ufa, 1925

İSENBET, Naki; Meni Bir Hikmet, Sinik Curnali, Ufa, 1928

İSENBET, Naki; Kemali (Mirgin imzası bilen) Dinri Curnali, Ufa, 1928

İSENBET, Naki; Bilikiy Tehnikler, Şıgırlar Cıyıntığı, Kazan, 1928

İSENBET, Naki; İke Tugan, Biznin Yol, Kazan, 1929

İSENBET, Naki; Garip Şagıyre, Bizim Yol Curnali, Kazan, 1929

İSENBET, Naki; Nadan Şagıyrge, Parodiya (imzasız) Kazan, 1938

April

İSENBET, Naki; Urakçı Kız, Tatar Sovet Poeziyası, Tatgosizdat, 1952

İSENBET, Naki; Tugan İl, Tatar Sovet Poeziyası, Tatgosizdat, 1952

İSENBET, Naki; Kolhoz Kıruları Buylap, Tatarstan Kompzitorlar Cırları Cıyıntığı, Tatgosizdat, 1952

İSENBET, Naki; İрте, Tatar Poeziyası Antologiyası, Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Yaş Künil, Tatar Poeziyası Antologiyası, 1956

İSENBET, Naki; Fatıyma, Tatar Poeziyası Antologiyası, Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Tan Cilini, Tatar Poeziyası Antologiyası, Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Sugış, Tatar Poeziyası Antologiyası, Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Tugan Yıl, Tatar Poeziyası Antologiyası, Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Uçsam İdi, Gizsem İdi, Tatar Poez. Ant., Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Tugan Yıl Turında Cır, Tatar Poez. Ant., Tatgosizdat, 1956

İSENBET, Naki; Kuyankay, Balalar Üçin Şıgırlar Cıyıntığı, Tatgosizdat, 1956

1.1.3. Manzum Hikayeler

İSENBET, Naki; Kaçkın, "Poema" An Curnalı, Kazan, 1916 Noyabr

İSENBET, Naki; Kız Bala, "Poema" Söyimbike Cur., Kazan, 1916 Noyabr

İSENBET, Naki; Ukıtuçı Kız, "Poema" Söyimbike, Kazan, 1916 Noyabr

İSENBET, Naki; Sükbay, "Poema" An cur., Kazan, 1916 Noyabr

İSENBET, Naki; Fethulla Hazret Mecitke Kilde, Yana Avıl Gaz., Ufa,
1923

İSENBET, Naki; Balıkçılar Tüvinde, (Mirgin imzası bilen) Sinik Cur.,
Ufa, 1926 May

İSENBET, Naki; Meşher, Sinik Cur., Ufa, 1926 Iyun

İSENBET, Naki; Samagan Tuyında, (Mirgin imzası bilen) Sinik Cur.,
Ufa, 1927.yıl

İSENBET, Naki; İlahi Beyit, Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Öriyana Kisikbaş, Balada-Satira, Ufa, 1928

İSENBET, Naki; Kurban Kıyssası, Sinik Curnali, Ufa, 1928

İSENBET, Naki; İşçi Hafız, Biznin Yol Curnali, Kazan, 1928

İSENBET, Naki; Urman Cırı, "Poezma" Biznin Yol Cur., Kazan, 1929

İSENBET, Naki; Dniprostroy, "Poezma" Ataka Cur., Kazan, 1932

İSENBET, Naki; Tukaynın Kazanga Seferi, "Parodiya" Çayn Curnali,
Kazan, 1938

İSENBET, Naki; Mertke Gitken Gölçire, Sovet Edebiyatı Cur., Kazan
1942

İSENBET, Naki; Nuca Babay, Şıgır-Ekiyet, Sovet Ede., Kazan 1950

İSENBET, Naki; Mıravcan Agay Heylesi, "Balalar Üçin Şıgır-Hikeye"
Kazan, 1956

1.1.4. Piyesler

İSENBET, Naki; Spartak “Tragediya” 1 Perde, Sovet Edebiyatı Curnali, Kazan, 1935

İSENBET, Naki; Huca Nasretidin “Komediya” 5 Perde, Çayn Curnali, Kazan, 1940

İSENBET, Naki; Miryem, “Tragediya” 5 Perde, Sovet Edebiyatı Curnali, 1943

İSENBET, Naki; Tülk Libretto, 4 Perde, Sovet Edebiyatı Cur., 1944

İSENBET, Naki; Nur Zanit, Dramadan Bir Perde, Sovet Edebiyatı Curnali, 1945

İSENBET, Naki; Sehipcamal Volcskaya, “Drama” 5 Perde, Sovet Edebiyatı Curnali, 1945

İSENBET, Naki; Elfiya-Zölfiye, “Komediya” 1Perde, Kızıl Tatarstan Gaz., 1946 April

İSENBET, Naki; Galimner, “Komediya” 1 Perde, Kızıl Tatarstan Gaz., 1946 April

İSENBET, Naki; Mullanur Vahitov, “Giroik Drama” 5 Perde, Tatgosizdat, 1946

İSENBET, Naki; Güzel, “Drama” 5 Perde, sovet Edebiyatı Cur., Tatgosizdat, 1952

İSENBET, Naki; Reyhan, “Drama” 4 Perde, Sovet Edb. Cur., tatgosizdat, 1953

İSENBET, Naki; Komediya hem Dramalar, “Huca Nasretidin, Mirkev Bilen Aysulu, Mullanur Vahitov, güzel, Reyhan” Tatgosizdat, 1955

İSENBET, Naki; Zifa, “Komediya” 4 Perde, Sovet Edb. Cur., Tatgosizdat, 1955

İSENBET, Naki; Musa Helil, “Tragediya” 1 Perde, Yaş Stalinci Gaz., 1956

İSENBET, Naki; Sehne Eserleri, “Musa Helil, Spartak, Meryem, Zifa” Tatgosizdat, 1958

İSENBET, Naki; Ebugalisina, “Dramatik Poema” 5 Perde, Sovet Edebiyatı Curnali, 1959

1.1.5. Rus Dilinde

İSENBET, Naki; Tuyulyak, Vinogradov, Kazan, 1945 (kompozitor N. Cinanov Operası, İsenbet Librettosu)

İSENBET, Naki; Kolhoz Kırları Buylap, Sokolov Tercimesi, Kazan Tatar Kompozitorları Cırları Cıyıntığı, Tatgosizdat, 1952

İSENBET, Naki; Molodoya Dusa, V. Curaylev Terimesi, Antologiya Tatarsky Poezii, Kazan, 1956

İSENBET, Naki; V.Naçnom Burane, V.Curavlev Tercimesi, Antologiya Tatarsky Poezii, Kazan, 1956

İSENBET, Naki; Fatiyma, V.Curavlev Tercimesi, Antologiya Tatarsky Poezii, Kazan, 1956

İSENBET, Naki; Rodina, L. Havstov Tercimesi, Antologiya Tatarsky Poezii, Kazan, 1956

İSENBET, Naki; Kolçakovni, V.Curavlev Tercimesi, Antologiya Tatarsky Poezii, Kazan, 1956

İSENBET, Naki; V. Kuznine Kommuni, D.Havstov Tercimesi, Antologiya Tatarsky Poezii, Kazan, 1956

İSENBET, Naki; Mullanur Vahitov, Y. Apuşkin Tercimesi, Meskev, 1957

1.1.6. Hikayeler (Feletonnar Oçerkler)

İSENBET, Naki; Strelva, "Hikeye" Başkortstan Gaz., Ufa, 1923 Noyabr

İSENBET, Naki; Mezin Alıp Gitti, "Hikeye" (Mirgin İmzası Bilen" Yaş Yoksıl Gaz., Ufa, 1924 April

İSENBET, Naki; Kanlı Gazet, "Hikeye" (Mirgin imzası bilen) Yaş Yoksıl Gaz., Ufa, 1924 May

İSENBET, Naki; Senek Sugişı, Yaş Yoksıl Gaz., Ufa, 1924

İSENBET, Naki; Küvet Oçerk, Yana Avıl Gaz., Ufa, 1925

İSENBET, Naki; Dinçiler Kemitinde, (Kaplan imzası bilen) Senek Cur., 1926

İSENBET, Naki; Pervez Muula, "Hikeye" (Mergen imzası bilen" Senek Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Tukay Kırlyayda Yanalık, (Ehmet Feyzi ile birlikte yazılğan) Kızıl Tatarstan Gaz., Kazan, 1950 26 İyul

İSENBET, Naki; Tukay Kazanda, Çayn Curnali, Kazan, 1938

İSENBET, Naki; Ni Üçin Kaz Ala Bulgan, "Ekiyet" Pioner Cur., Kazan, 1955

İSENBET, Naki; Rölcimiş Nik Çeniçkili Bulgan, "Ekiyet" Pioner Cur., Kazan, 1955. yıl

İSENBET, Naki; Mekirli Kuyan, "Hikeye" Pioner Cur., Kazan, 1957

İSENBET, Naki; Kuyan Macaraları, "Uzun Hikeye" Tatknigoyzdat, 1958

1.1.7. Parodi, Karikatür ve Makaleler

İSENBET, Naki; Uraza Turında Un Hikmet, Yaş Yoksıl Gaz., Ufa, 1924
April

İSENBET, Naki; Ak Mekaleler, (Başı Bozık imzası bilen) Çayn Cur., 1925

İSENBET, Naki; Türkologiya Sızdında, (Kük Taş imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1924

İSENBET, Naki; Küldim de Ciberdim, Sinik Curnali, Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Hikmet Hikimge Hat, (Kük Taş imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Tatarstanda Latinçılık Meselesi, "Karikatura hem Tekst" (Kük Taş imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Milli Müziy Yurtında, Sinik Curnali, Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Esse Heber Özik Yumar, (Kaplan imzası bilen) Sinik Curnali, Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Musa Bigi, "Karikatura" Sinik Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; İmla Meselesi, (Kaplan imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Tatar Şıgırlerin Hezirge Zaman Kalıbına Sukkan Yumor, (Melgun imzası bilen) Sinik Curnali, Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Gait Hutbesi, (Melgin imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Gabdulla Süleymani Hutbesi, “Şıgır hem Karikatura” (Melgun imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Ankita Sorıybız, (Kaplan imzası bilen) Sinik Curnali, Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Urazada Karikatura, Sinik Curnali, Ufa, 1927 Mart

İSENBET, Naki; Tatar Akademiya Teatrı, Sinik Curnali, Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Bu Kim Kile, (Başı Bozuk imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Kırık Farız, Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Mektep Kürgizmesi, “Özik hem Karikatura” Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Ebezetilni Postanovoinye, “Karikatura hem Özik” Sinik Curnali, Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Bik Zur Gülmekleribiz, Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Grişa Rasputin Balaları Kayda, Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Rastratcık Hutbesi, “Karikatura” Sinik Curnali, Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Kuşlar Vıstavkasında, (Mirgin imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Dinçiler Kemitinde, “Şıgır hem Karikatura” (Dimulla Talpan imzası bilen) Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Gait Hutbesi, “Parodiya” (Mirgin imzası bilen) Sinik Curnali, Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Grişka Babay Rasputin Balaları, Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Munı Tutırksızlık dip anlarga Yaramıy, Sinik Cur., Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Tirivih İytilir, “Parodiya” Sinik Cur., Ufa, 1928

İSENBET, Naki; Ehet Professornın yana kitabı, Sinik Cur., Ufa, 1928

İSENBET, Naki; Mine Sina TagınBir Professor, (Mirgin imzası bilen)Sinik Cur., Ufa, 1929

İSENBET, Naki; Baş Felsefesi Küz Felsefesi, (Kırı filosof imzası bilen) Sinik Curnali, Ufa, 1929

İSENBET, Naki; Kutuphanede Kulturalı ukıçılar, “Tekst-Karikatura” Sinik Curnali, Ufa, 1929

İSENBET, Naki; Saylav Aldınnan, “Tekst-Karikatura”, Sinik Cur., Ufa, 1929

1.1.8. Dil-Edebiyat Meseleleri, Tenkidî Makaleler, Tiyatro Hakkında Yazılar

İSENBET, Naki; Tahir-Zöhre, Ural Gaz., 1921

İSENBET, Naki; Sehne Tiresinde, Ural Gaz., Ufa, 1921

İSENBET, Naki; Meskevde Tatarça Spektakl (Kara Sakal imzası bilen) Eşçi Gaz., 1922

İSENBET, Naki; Ufada Şerik Kiyesi, Başkortstan Gaz., Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Salavat, "Sehne eseri turında" (Kara Sakal imzası bilen) Başkortstan Gaz., Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Tatar Edebiyatında İmacenizm Mengige Bite, Başkortstan Gaz., Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Otello, "Shakespeare eseri" (Kara Sakal imzası bilen) Başkortstan Gaz., Ufa, 1923

İSENBET, Naki; Yaş İnkılapçı Cırları, Z. Beşirova cıyıntığı turında, Başkortstan Gaz., Ufa, 1924

İSENBET, Naki; Ademner, G. İbrahimov eseri turında, (Mergen imzası bilen) Başkortstan Gazetası, Ufa, 1924

İSENBET, Naki; Yana Yol, Başkortstan Gaz., Ufa, 1924

İSENBET, Naki; Elmensur, N.Niyini eseri Segiyt Sünçeley tercimesi (Kara Sakal imzası bilen) Başkortstan Gaz., Ufa 1924

İSENBET, Naki; Marksizm hem Darwinizm, (E. Gomerov kitabı turında) Başkortstan Gaz., Ufa, 1924

İSENBET, Naki; İslam, Başkortstan Gaz., Ufa, 1924 Oktyabr

İSENBET, Naki; Mehemmet Peygamber hem Anın Töp Tilegi, (M. Kunov eseri turında) Bilim Cur., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; İski batırlar, misionerler hem dinçiler, (Yanalif turında), Yana Avıl Gaz., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Meçitte Ni Süyliyer, Yana Avıl Gaz., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; İslamın Dünyaga Karaşları, “Kitap” Ufa, 1926

İSENBET, Naki; G. İbrahimov Edebiyeti, Yana Avıl Gaz., Ufa, 1926

İSENBET, Naki; Allalar hem Kurbannarnın Kilip Çıgu, Denri Cur., Ufa,
1928 May

İSENBET, Naki; İdarege Açık Hat, Başkortstan Gaz., Ufa, 1929

İSENBET, Naki; İslamın Hatın-Kızga Karaşı, Alasızlar Cur., Ufa, 1929

İSENBET, Naki; Birinçi Tatar Komediyaı, Yanalif Cur., Kazan, 1930

İSENBET, Naki; Buik Şagır Firdevsi, Sovet Edebiyatı Cur., Kazan,
1934

İSENBET, Naki; Tukay Prozası, Sovet Edb. Cur., Kazan, 1934

İSENBET, Naki; Behitsiz İğit, Sovet Tatarstanı Gaz., 1955 (Tatar
Akademiya Teatrnda Kuyılı Bilen)

İSENBET, Naki; F. Kudaşıva Konnırtları, Sovet Tatarstanı Gaz., 1959
May

1.1.9. Klasik Edebiyattan Tercümeler

İSENBET, Naki; “Puşkin” Bakçaseray Fontanı, Poezma, Sovet Edb.
Cur., Kazan, 1937. yıl

İSENBET, Naki; “Molier” C. Tartyuf, “5 perdelik komediya” Tatgosizdat,
1937

İSENBET, Naki; “Puşkin” Taş Kunak, Tatgosizdat, 1937

İSENBET, Naki; “Griboedov” Akıllılık Belası, “Komediya” Tatgosizdat,
1946

İSENBET, Naki; “Şakespeare” V. Karollir, “Tragedya” Kazan, 1947

İSENBET, Naki; “Nizami” Hüsrev Şirin, Kazan, 1947

İSENBET, Naki; “Shakespeare” Hamlet, “tragediya” Kazan, 1952

İSENBET, Naki; “Giraskina” Unıncı Klas Balaları, “Piesa” Kazan, 1951

1.1.10. İsenbet’in Eserleri Hakkında Tatar, Başkurt, Kazak, Özbek Dillerinde Çıkan Tenkitler ve Makaleler

Gabdulla Rahimov, Beşinçi Ilga Karşı Baranda, Yuksıllar Süzi Gaz., Orinburg, 1921

Sarim Fehri, Hicret, Başkörtstan Gaz., 1929 Fevral

Mehdiev M., Başkört Sovet Teatrının İcadı, Sovet Edb. Cur., Kazan, 1935

Celil M., Huca Nasretidin, “İsenbet Eseri” Kızıl Tatarstan Gaz., Kazan, 1940 April

Kemalettinov İ., Bu Şehere, Yana Yol Gaz., 1940

Celey D., Tatar Sengatinin Yana Unışları Üçin, Yaş Stalinci Gaz., 1940

Heyri H., Meryem, “İsenbet Eseri” Sovet Edebiyatı Cur., 1943

Kemal E., Ciren Çiçen, “İsenbet Eseri” Kazan, 1944 Fevral

Rahmankulov Ş., Üç Primira Turında, Sovet Edb., Cur., Kazan, 1954

Musegiyt F., Mullanur Vahitov, “İsenbet Eseri” Kızıl Tatarstan Gaz., Kazan, 1947

İşmurat R., Tatar Dramaturiyasının Bugünci Turışı hem Anın Burıçları, Sovet Edb. Cur., Kazan, 1954

Kurbatov H., "Naki İsenbetnin Komediya hem Dramaları, Sovet Tatarstanı Gaz., kazan, 1955 August

Yakupova R., Balalar Üçin Yahşı Kitaplar Kirek, "İsenbetnin Kuyankay Eseri Turında" Sovet Tatarstanı Gaz., Iyul 1956

Gaynullin M., Batırlık Turında Hikeye, "Musa Celil Tragediyası Turında" Sovet Skaya Kultura Cur., May 1957

Şamokov G., N.İsenbet İcatı, Sovet Edebiyatı Cur., Kazan, 1957

1.1.11. Sözlükler ve Ders Kitapları

İSENBET, Naki; Uku kitabı, 10.000 done, Meskev, 1926

İSENBET, Naki; Yaş buyın, "Başkurt Elifbası" Meskev, 1926

İSENBET, Naki; Yana Mektep, Ufa, 1927

İSENBET, Naki; Tatarca-Rusça Süzlik, Kazan, 1950

İKİNCİ BÖLÜM

NAKİ İSENBET'İN ESERLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. FOLKLOR ESERLERİ

2.1.1. Tatar Tilinin Fraziologik Sözlüğü (Tatar Dilinin Deyimler Sözlüğü)

Tatar halk edebiyatında atasözleri dışında hikmet unsuru taşıyan bir tür de deyimlerdir. Deyimler, atasözlerine son derece yakındır ve en az iki kelimenin kalıplaşarak yeni bir anlam kazanmasıyla oluşan mecazlı sözlerdir. Tahir Nejat Gencan, deyimleri; “Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; yapısını değiştirmeden, çoğu kez başka dile çevrilemeyen kalıplaşmış takımlarla söz öbeklerine deyim adı verilir diye açıklamıştır.” (Gencan,1979;527) Zeynep Korkmaz ise: "Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği biçiminde bir deyim tanımı yapar." (Korkmaz, 1992;43) Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş'te: "Deyimler (tâbirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifâdesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır der." (Elçin 2000: 642)

“Türk dili deyimler bakımından zengin bir dildir. İnsan toplulukları kendi dillerini geliştirirken sözcüklerin yanında hazır söz öbekleri de hazırlar. Deyimler de bir dilde anlatımı daha güçlü kılmak için kullanılan hazır söz öbekleri arasındadır. Bir dilde anlatım gücünü arttırmak için kullanılan deyimlerin dilin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıktıkları görülmektedir.” (SİNAN 2008: 91) Deyimler için daha önceleri “ta'bir ve ıstılah” sözcükleri kullanılmıştır. Bugün bizim kullandığımız deyim karşılığı olarak “Kazak

Türkçesinde turaktı tirkes, Azeri Türkçesinde frazeologiya; Özbek Türkçesinde ibarä; Uygur Türkçesinde turaklık ibarä; Kırgız Türkçesinde turuktu söz, aykaşı; Türkmen, Tatar ve Başkurt Türkçelerinde ise frazeologizm kullanılmaktadır.”
(<http://www.tdk.gov.tr/lehceler/Default.asp/2010>)

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden beri Türk yazılı metinlerinde

deyimlerin izlerini sürebiliyoruz: “atı küsi yok bolmak (adı sanı yok olmak), balıkdaki tagıkmak tagdaki inmek (şehirdeki dağa çıkmak, dağdaki inmek), başlıgı yüküntürmek tizligig sökürmek (başlıya baş eğdirmek, dizliye diz çöktürmek), içre aşsız taşra tonsuz (içerisi aşsız, dışarısı esvapsız; karnı aç, çıplak), körür gözü görmez teg bilir biligi bilmez teg bolmak (görür gözü görmez gibi, erer akli ermez gibi olmak), közi kaşı yablak bolmak (gözü kaşı fena olmak), tün udımamak küntüz olurmamak (gece uyumamak, gündüz oturmamak), kızıl kanın tökütme, (kızıl kanını akıtmak), işig küçüg birmek (işini gücünü vermek, hizmet etmek), ölü yitü kazganmak (öle yite, ölesiye çalışıp kazanmak), sabın sımak (sözünü kırmak), uça barmak (uçup gitmek) gibi.” (Sinan 2001: 60-61)

Deyimler halk kültürünün zengin kaynakları ve hazinesidir. Halk dilinde yaşayan bu deyimler, genellikle yaşanmış bir olaya, mecazî bir fıkraya yahut hikâyeye dayanan sözlerdir. Başka bir deyişle bunlar hayatî bir görüşün, felsefenin bize intikal eden mecazî ifadeleridir.

Deyimler arasında Nasrettin Hoca fıkralarına konu olmuş ya da fıkralardan kaynaklandığı düşünülenler de bulunmaktadır: “Fincancı katırlarını ürkütme, ipe un sermek, acemi bülbül bu kadar öter, geç yiğidim geç, hırsızın hiç mi suçu yok, kilimi kesip heybe yapmak, geçinmeye, buyurun cenaze namazına, bindiği dalı kesmek, dağ yürümezse abdal yürür, damdan düşen halden anlar, dostlar alışverişte görsün, geç yiğidim geç, ince eleyip sık dokuma, kabak tadı vermek... Bektaşî fıkraları dolayısıyla genel dile; balık baştan kokar, bel bağlamak, bir yiyip bin şükretmek, canına (ezan)

okumak, eski kulağı kesiklerden, habbeyi kubbe yapmak, halt etmek, külâhları değişmek, ya dayak yememiş ya sayı saymasını bilmiyor, yuh borusu gibi deyimlerin yerleştii görölmektedir.” (Sinan 2001: 67-68) Lehçe ve şiveler ortak bir kültürden doğarak çeşitlendikleri için, benzer birçok deyim diğer Türk lehçe ve şivelerinde de bulunmaktadır.

Atasözü ve deyimler, yazıya geçirilmemiş kurallar olarak vaktiyle kanun, anayasa, hukuk gibi alanların yerini tutmuştur. Tatar Türklerinin manevî zenginliğini ve dünya görüşünü ortaya koymasına bakımından elimizdeki bu kitap ayrı bir önem kazanmaktadır.

Eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt A-K, ikinci cilt ise L-N arasını kapsıyor. İlk cilt 1989 yılında Kazan’da Tataristan Kitap Neşriyatı’ndan çıkmıştır, ikinci cilt ise 1990 yılında yayımlanmıştır. Araştırmacımız Naki İsenbet, bu eserin Tatar dilinin zengin deyim hazinesini ihtivâ ettiğini söyleyerek başlamaktadır. Deyimlerin anlamları bu kitapta tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Eser dilbilimciler, yazarlar, dergiciler ve okuyuculara ithafen kaleme alınmıştır.

Sözlükte deyimlerin alfabetik sıra ile kaleme alındığı göze çarpmaktadır. Aynı zamanda deyimlerin çeşitli varyantlarına yer verilmektedir. Birbirlerine yakın anlamlı deyimlerin kullanılışındaki ayrımlardan söz ediliyor.

Sözlükte her bir deyim başlığında açıklaması verilmektedir. Başlıktan sonra deyim kullanılışı ve nüansları gösterilmekte, sonra da bir örnek içinde kullanılmaktadır. Deyimin konuşurken kullanılan her manası (eğer çok değişik manaları varsa) açıklanmaktadır. Her bir mana noktalı virgül (;) ile ayrılmaktadır

Kullanılan örnekler, deyimler; eğer bir gazeteden, dergiden alındıysa o gazetenin veya derginin adı yayınevi ile birlikte verilmektedir. Konuşma dilinden verilen örnekler ise açıklamanın sonunda verilir, onun altı çizilmiştir.

İsenbet, eskiden kullanılan ancak bugün yaşamayan deyimleri de okuyucu rahatça anlayabilsin diye titizlikle açıklamıştır. Başka bir dilden geçtiği kesin olan deyimleri yine açıklamıştır.

Araştırmacı, kullanılan deyimlerin başka lehçelerde hatta başka dillerde benzerleri varsa onlarla karşılaştırmalar yapmıştır. Kazak Türkçesi, Fransızca, İngilizce, Rusça bunlardan bazılarıdır. Aynı zamanda bir dil araştırmacısı gibi deyimlerin dile girişi, söylenişi ve etimolojik değerlendirmeleri yapılmıştır. Deyimlerin oluşumuna açıklık getirilmiş, bu konuda malumat verilmiştir.

Naki İsenbet, benzer deyimlerin çoğunu saha çalışmaları ile toplamış, en ufak noktayı dahi gözden kaçırmamıştır. Derleme yoluyla elde edilmiş bu deyimlere de örnekler vermiştir.

Eserin birinci cildinde toplam 8778 deyim açıklanmıştır.

A- 2075	J- 4
B- 1697	Z- 99
V- 83	İ- 856
G- 193	Y- 301
D- 408	K- 2971
İ- 91	

İkinci ciltte ise toplam 6564 deyime yer verilmiştir.

L- 62	R- 41
M- 445	S- 673
N- 181	T- 1509
U- 103	U- 360
P- 137	F- 46
Ê- 295	İ- 292
Ç- 407	Ö- 175
Ş- 277	Ü- 277
I- 63	C- 387
E- 405	H- 9
Yu- 133	
Ya- 277	

Yani iki ciltte toplam 15.342 tane deyim açıklamasıyla birlikte esere alınmıştır.

Biz eseri incelerken Türkiye Türkçesinde de kullanılan pek çok deyime rastladık. Bunların bazıları birebir Türkiye Türkçesinde var olan deyimlerdir, bir kısmı ise anlam bakımından Türkçe deyimlerle benzerlik taşımaktadır. Bir ağacın dalları gibi aynı köke sahip ve farklı

coğrafyalara dağılmış Türk kültürünün bir yansıması olan bu deyimlerin bir kısmını tezimize aldık. Deyimlerin eserin hangi sayfalarından alındığı da belirtilmiştir ve hemen karşısını da Türkiye Türkçesindeki karşılığı yazılmıştır.

Avız açıp kalu (s.13) / ağzı açık kalmak

Avızga avız (s.14) / ağız ağza

Avız da açtırmıy (s.14) / ağız açtırmamak

Avızdan avıza süz kitü (s.14) / ağızdan ağza (dilden dile) gezmek

Avızdan sular kilüf (s.15) / ağzı sulanmak

Avızdan tüşirmiy (s.15) / ağızından (dilinden) düşmemek

Avızda süz turmay (s.15) / ağızında bakla ıslanmamak

Avızı bar tili yuk (s.17) / ağzı var dili yok

Avızım varmıy (s.19) / ağzı (dili) varmamak

Avır kişi (s.27) / ağır insan

Avırlığın kişige sal (s.28) / ağırlığını koymak

Avır süz (s.28) / ağır söz

Adem balası (s.32) / insan oğlu

Akmasa da tamug (s.44) / akmasa da damlamak

Akılga cıymaslık iş (s. 49) / akıl almaz iş

Akılga yatışlı (s.50) / akla yatkın

Akılı kemil (s.52) / akıl baliğ

Allaga tapşırdık (s.63) / Allah'a emanet

Allaga tevekkel (s.63) / Allah'a tevekkül etmek

Alla kürsetmesin (s.65) / Allah göstermesin

Alla rizalgı için (s.66) / Allah rızası için

Alla saklasın (s.66) / Allah korusun

Alla şahit (s.66) / Allah şahit

Alma piş avızıma tüş (s.68) / Armut piş ağızıma düş

Anadan imgen sütüm burınıma kildi (s.72) / Anasından emdiği süt burnundan gelmek

Annan birle küp sular aktı (s.75) / Köprünün altından çok sular akmak

Ant ursın (s.77) / And olsun

Araga it salu (araga kara pisi cibirey) (s.83) / Araya kara kedi girmek

Arada gına kalsın (iki arada kalsın) (s.83) / İki arada kalmak

Asılına kaytu (s.96) / Aslına dönmek

Atasın satar (s.99) / Anasını satmak

Atı da yuk zatı da yuk (s.103) / Adı sanı olmamak

Ah itip turu (s.106) / Ah etmek

Aç küzli (s.108) / Aç gözlü olmak

Açık künilli (s.110) / Açık gönüllü olmak

Bal avız (s.131) / Ağızından bal damlamak

Bal ayı (s.131) / Balayı

Baldan tatlı (s.132) / Baldan tatlı

Baltanı taşka uru (s.133) / Baltayı taşta vurmak

Hetiri kalu (s.135) / Hatrı kalmak

Barlıklı kişi (s.135) / Varlıklı kişi

Barmak hesabına da tulmiy (s.136) / Parmak hesabı yapmak

Barı yogı bir (s.138) / Varlığı yokluğu bir olmak

143/ Baş kasıp alırga da vakit yuk (s.143) / Başını kaşımaya vakti olmamak

Başını alıp çıkup kitü (s.145) / Başını alıp gitmek

Baştan çıgu (s.147) / Baştan çıkmak

Başına devlet yavsın (s.152) / Başına devlet kuşu konmak

Bizge kilgen kaza malga kilsin (s.154) / Cana geleceğine mala gelsin

Bir adım alga iki adım arkta (s.157) / İki ileri bir geri gitmek

Bir ayagı kabirde (s.158) / Bir ayağı mezarda (çukurda) olmak

Birbirisi için ülip turu (s.160) / Birbirine ölmek

Bir kaşık suda batıup yatu (s.164) / Bir kaşık suda boğulmak

Bir kulaktan kirip ikinçisinnen çıgu (s.164) / Bir kulağından girip diğlerinden çıkmak

Bit bazarı (s.174) / Bit pazarı

Beylesen it turmas (s.201) / Köpek bağlasan durmaz

Bela kazalarınnan Alla saklasın (s.201) / Allah kazadan beladan korusun

Bela üstine bela (s.201) / Bela üstüne bela gelmek

Vakitini tiz tutu (s.212) / Tez canlı olmak

Velvelege tüşü (s.215) / Velveleye düşmek (panik yapmak)

Gaipten heber (s.217) / Gaipten ses duymak

Gayret kürsetü (s.219) / Gayret göstermek

Gomir yoldaşı (s.223) / Hayat arkadaşı

Dimesen hetiri kalır (s.232) / Hatrı kalmak

Dus bar dusman bar (s.236) / Dost var düşman var

Dusıma tugil dusmanıma tilimim (s.236) / Düşmanımın başına bile gelmesin

Dert bar karman yuk (s.238) / Dert var derman yok

Dönya bir türlü (s.240) / Dünyanın bin türlü hali olmak

Dönya kaygısı (s.242) / Hayat gaillesi

Dönyanın astı üske kelü (s.245) / Dünyanın altı üstüne gelmek

Zamana balası (s.257) / Zamane çocuğu

İki arıda bir turıda (s.266) / İki arada bir derede

İki ügiz bası kultıkka sıgınav (s.277) / İki karpuz bir koltuğa
sıgımaz

İski munça iski taş (s.296) / Eski hamam eski tas

İsikten kusan tişikten, tişikten kusan terezeden kirir (s.306) /
Kapıdan kovsan bacadan girmek

Yüz dünderü (s.319) / Yüz çevirmek

Yüzi ak alını açık (s.319) / Alını açık yüzü ak olmak

Yürek titretkeç (s.330) / Yürek titretmek

Kazanında pişiri kapkaçında aşy (s.337) / Tencerede pişirip
kapağında yemek

Kan kardaş (s.345) / Kan kardeş olmak

Kan kusturu (s.345) / Kan kusturmak

Kara heber (s.354) / Kara haber

Kara yazu (s.360) / Kara yazı

Kaş bilen küz arasında (s.361) / Kaşla göz arasında

Kaş tuzitim dip küz çıkaru (s.362) / Kaş yapayım derken göz
çıkarmak

Kuyruguna basu (s.389) / Kuyruğuna basmak

Kulım işke barmuy (s.414) / Eli işe gitmemek

Küzden töşü (s.459) / Gözden düşmek

Küzi açık (s.460) / Açık gözlü

Küzleri velfecir ukıy (s.470) / Gözleri felfecir okumak

Bundan sonraki deyimlerimiz ikinci ciltten alınmıştır

Mesuliyetini üske alu (s.30) / Mesuliyeti üstüne almak

Uzun süznin kıskası (s.45) / Uzun lafın kıskası

Pişken aşı su katu (s.52) / Pişmiş aşı su katmak

Süznin bal bilen kistim (s.93) / Sözü balla kesmek

Tap üstüne bastın (s.110) / Tam üstüne basmak

Tilin ni süyleginni kulagin işitsin (s.131) / Ağızından çıkanı
kulağı duymamak

Tillerde dastan buldı (s.132) / Dillere destan olmak

Tuk küzli (s.157) / Tok gözlü olmak

Turı utırıp kınır uylıy (s.160) / Eğri oturup doğru konuşmak

Tükirigim yalamam (s.173) / Tükürdüğünü yalamak

İt itke, it kuyırıkka (s.273) / İt itine it de kuyruğuna

İçi bilen tışı bir (s.274) / İçi dışı bir olmak

İş iştin ütkin (s.284) / İş işten geçmek

2.1.2. Tatar Halık Mekalleri (Tatar Türklerinin Atasözleri)

Naki İsenbet, bu eserde Kazan Türkleri'nin atasözlerini derlemekle kalmamış, atasözleri ile ilgili ilmî bilgiler vermiş ve bunları sınıflandırmıştır. Tatar Halık Mekalleri ilk olarak 1959 yılında Kazan'da Tatarstan Kitap Neşriyatı tarafından basılmıştır. Eser üç cilt ve toplam 2872 sayfadır. Kitabın redaktörü E. M. Halitova'dır. Üç cilt halinde yayınlanan eserin ilk cildi mekaller hakkında bir girişten sonra üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde atasözleri ile ilgili genel bahisler; ikinci bölümde atasözlerinin hususî özellikleri ve üçüncü bölüm Tatar mekallerinin derlenmesi (toplanması) ve kitap hakkında yazarın söylediği bahislerle bitmektedir.

İkinci cilt çeşitli atasözlerinin tematik olarak sınıflandırıldığı on ayrı bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerin başlıkları ise şunlardır:

- 1) İgit Bilen Kız
- 2) İr Bilen Hatın
- 3) Bala
- 4) Nesil Birü
- 5) Oy Yurt Tutu
- 6) Kiyim-Salım
- 7) Aş-Su
- 8) Kunak-Sıy
- 9) Ten Tirigli
- 10) Kıyafetname

Son cilt ise yine on bir bölüme ayrılmış ve atasözü örnekleri verilmeye devam edilmiştir. Bunlar da:

- 1) İİ
- 2) Mal-Mülkiyet
- 3) Sosyal Hayat
- 4) Memleket Ve İdare
- 5) Savaş Ve Vatan Koruması
- 6) Dil Ve Söz
- 7) Fen, Edebiyat, Sanat
- 8) Akıl Ve Tabiat
- 9) Yahşı ve Yaman
- 10) Maksat ve Çare
- 11) Tarih ve Zaman

“Savlar, yani atalar sözü sadece gelişi güzel söylenmiş birtakım güzel sözler değil, ulusun fikir ve ruh kaynağından süzülüp damlamış birer öz; onun görüşünü, töresini, geleneklerini gösteren birer billur aynadır.” (BİRTEK 1944: 3) Başka pek çok halkın kültüründe olduğu gibi Tatar Türkleri'nin kültüründe de atasözleri büyük bir yer tutarlar. Bunlar halkın gündelik hayatında asırlar boyunca çok ciddi bir role sahip olup, bugün de içtimaî, kültürel-edebî önemlerinden bir şey kaybetmemişlerdir. “Atasözü kelimesi, Başkurt Türkçesinde aytim/makal, Kazak Türkçesinde mekal/nakıl, Türkmen Türkçesinde atalar sözi, Uygur Türkçesinde makal, Tatar Türkçesinde ise mekal/aytim/atalar süzi ifadeleri ile karşılanmaktadır.” (<http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx/2010>) Türk dilinin ilk yazılı kaynaklarıyla beraber örneklerine rastladığımız atasözleri, Türk kültürünün tarihî ve coğrafî açıdan yaygınlığına rağmen büyük ölçüde benzerlikler

göstermektedir. Bazen son derece mahallî olarak düşündüğümüz atasözünün bir benzerini, uzak bir lehçede görebilmekteyiz. Hem bilgi ve tecrübenin, hem de dilin en yoğun şeklini bize sunan atasözleri; sosyal olaylar, din, tasavvuf, sağlık, ölüm, ekonomi, tabiat, hayvanlar, tarım ve hayvancılık kültürü, iklim ve halk takvimi gibi pek çok konuyu ele almaktadırlar. Türk dilinin en zengin verimleri olan atasözleri, yaşanmış veya yaşanmakta olan kültürün göstergesi olarak da bir değer taşımaktadır. Bu bakımdan atasözleri, Türk kültür tarihine ışık tutacak malzemeyi de bünyesinde barındırmaktadır. “En eski Türk atalar sözü anıtını 840 tarihinde ölen Arap tarihçisi Al-Mada’ini’ye borçluyuz. Divanü Lügati’t Türk’ten dört yıl önce yazılmış olan Kutadgu Bilig de bilgelik sözleri bakımından zengindir.” (BİRTEK 1944: 17) Zengin ve köklü Türk kültürünü göstermede önemli bir değere haiz olan atasözleri, ufak bazı değişikliklerle geniş Türk coğrafyasına yayılmış benzer örneklerle doludur. Saim Sakaoğlu atasözlerinin bu şekilde varyantlarının oluşmasının sebeplerini:

“a) Atasözlerinde ilk örneklerden günümüze kadar görülen değişiklikler,

b) Türk şiveleri arasında görülen değişiklikler

c) Anadolu ağızlarında görülen değişiklikler” (SAKAOĞLU 1987: 260) şeklinde açıklarken; bunun sebeplerini de yeni girilen din ve kültür muhitlerinin tesiri, yaşama tarzının değişmesi, dilde görülen tabîî değişme ve sanatkârâne söyleyişe müracaat etme diye izah etmiştir.

Atasözleri Türk halkının çok eski devirlerden bugünlere gelen köklü kültürünü ve bilgeliğini aktaran eşsiz kaynaklardır. Sovyet döneminin tüm baskılarına rağmen Tatar halk kültürü ürünlerini araştıran ve yayınlayan yegane kişi olan Naki İsenbet’in bu eseri çok kıymetli bir hazinedir. Araştırmacımızın kitabı şu başlıklar altında şekillenmiştir. .

2.1.2.1. Mekallerle (Atasözleriyle) İlgili Genel Bahisler

İsenbet çalışmasına çeşitli sorularla ve eleştirilerle başlamaktadır. Mekaller nedir? Nasıl şeylerdir? Niçin doğarlar ve neye hizmet ederler? Onların milli özellikleri şiiresel kıymetleri var mıdır? Farklı milletlerde olanların ortak özellikleri var mıdır? Tatar halk mekallerinin tarihi nedir? Bizde nasıl mekaller var? Temaları, içerikleri nelerdir? Hayata dair nasıl ehemmiyetleri ve rolleri var?

Daha sonra bu soruların birçoğunun cevapsız kaldığını sadece bazı folklor ürünlerinde atasözleriyle ilgili bazı cevapların bulunduğunu; fakat onların da tercüme yolu ile alınan genel bilgiler olduğunu; Tatar halk mekallerinin tabiatı ve özellikleri hakkında bilgi vermediğini belirtmektedir. Araştırmacı, okuyucunun kendi atasözleri ile ilgili büyük bir açıklama ve hizmet beklediğini ve kendisinin de bu ihtiyaca cevap vermek için bir adım attığını söylemiş ve “Şu fikirlerimi paylaşmak istiyorum.” diyerek samimi bir ifadeyle kitaba bir giriş yapmıştır.

Daha sonra yazar bu eserin kendi fikirlerinden doğan sorulara cevap vermek maksadıyla yazıldığını bir ilmî eser değil, sadece bir heveskarın hususi görüşleri olduğunu belirtmektedir.

2.1.2.2. Mokal Diye Söylenen Nedir

Dünyada dilsiz, şarkısız, dertsiz bir halk olmasa gerek. Mekalsiz halk da yoktur diye düşünüyorum diyen Naki İsenbet, Tatar halkının da söz arasında kullandığı hikmetli sözler olduğunu belirtir ve “Bize kardeş Türkî halklarda onu burıngılar (öncekiler) sözü, atalar sözü, yaşlılar sözü diye söylemektedirler.” der. Hoca Bedig'in bunu mekaller olarak ifade ettiğini söyler. Daha sonra mekal kelimesinin etimolojisi üzerinde durmuş, anlamını

aktarmış ve örnekler vermiştir. “Her ormana çakal olduğu gibi her uringa (yere) mekal olsa.” ...

Araştırmacıya göre bu sözlerin hikmeti anlaşılrsa da onun işlek manası, hayatta kullanılan rolü açılmalı, onların ne maksatla söylendiği bilinmelidir ve bunlar okullarda mekteplerde öğrenilmez; halkın tecrübesinden doğar. Kısa ve derin anlamlı sözler olursa halk onu çok daha fazla kullanır. Tatar halkı mekalleri ata-baba hikmeti olarak görmektedir. Hem ayrıca edebiyatın, fenin, tiyatronun, sanatın özü bu ata-baba tecrübelerine dayanmazsa nasıl yaşayacaktır?

Araştırmacı, bu kısmın sonunda bir sonuca ulaşmaktadır ve demektedir ki: “Mekaller ya anlaşılın ilk manada kullanılmakta ya da ima, kinaye yolu kullanılarak söylenmektedirler.” Sonunda da “mekal”ın bir tanımına ulaşmaktadır. Ona göre mekal: “Şiirsel bir misal görevinde kullanılan, kısa; fakat derin manaları içinde bulunduran hikmetli halk sözleridir.”

2.1.2.3. Atasözlerine Sosyal Hayatın Etkisi

Yazar bu kısımda Tatar Türklerinin, tarihin en eski dönemlerinden itibaren var olduğunu ve yaşanan çeşitli sosyal, kültürel ve siyasî olayların atasözlerine yansıdığını belirtmektedir.

Yazara göre atasözleri hakkında yazılmış hangi halk edebiyatı kitabına açıp baksak şunu görmekteyiz: Onlar halkın bütün hayatı, sosyal ve tarihî tecrübelerinin ürünüdür. İsenbet bunu kitabın ilk kısmında da belirtmişti zaten. Bunun yanında mekallerin bir sanat eseri olduğunu ve halkın yaşayışında da pratik bir rolünün olduğunu belirtmektedir.

İsenbet bu bölümde çeşitli atasözünü örnekleri vererek bunların semantik açıklamalarını yapmış, bunları da çeşitli tarihî ve sosyolojik bilgilerle birleştirerek bu sözlerin hangi döneme ait olacağı hakkında fikir

yürütmüştür. Daha doğrusu burada örnekler vererek halkın atasözleri ile sınıfsal kaygılar güdülerek “müdahale edilmiş” olanların birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yolunun da halka ait olan atasözlerinin özelliklerini iyi bilmekten geçtiğini söylemektedir.

Başta da belirttiği gibi her halkın kendine ait atasözleri olduğunu söyleyen İsenbet bunlardan bazılarının farklı halklar arasında ortaklıklar gösterdiğini söylemektedir. Söylenişlerinden ziyade anlamları birbirine benzemektedir. Burada dikkati çeken bir özellik İsenbet’in bu benzerliklerden söz ederken Çuvaş, Başkurt, Kazak, Özbek, Azerbaycan yurtları gibi Türk soylu ülkeleri sayarak bunlardan örnekler vermesidir. Bunlardan kardeş halklar diye bahseden İsenbet, bunların birçoğunda ortak kelimelerin dahi bulunduğunu belirtir. Yazar bunlardan çeşitli örnekler vermiştir, bunlardan bazıları Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır:

“İt ürür kavran yürür”

“Bal tutkan parmagın yalar”

“Batır(yiğit) yayda bilenir”

“Kılıç yarası ulanır til yarası ulanmaz”

Bundan sonra İsenbet Tatar ve Rus mekallerini karşılaştırmaktadır fakat bunun sonucunda sadece anlam benzerliği olan mekallere ulaşmıştır, dil ve diziliş bakımından ise hiçbir ortaklık yoktur.

2.1.2.4. Atasözlerinin Tertibi

İsenbet bu bölüme de eleştirel bir bakış açısıyla başlıyor. Daha önce bu konuyla ilgili tam doğru bir çalışmanın yapılmamış olduğunu; Bunun ilk sebebinin de atasözlerinin sözlü kültürde yaşıyor olması ve bir sınıflandırma yapmanın zorluğu olarak belirtiyor. Daha sonra İsenbet yapılmış tasniflerin

neye göre yapıldığı ve hangi bilim adamlarının nasıl sınıflandırmalar yaptığı hakkında bilgiler vermektedir. Bunlar tematik (konulara göre) yapılan tertipler, alfabetik sıra, ahlaki normlara göre yapılan tertipler, monografik tertip vb başka tertipler de bulunmaktadır.

Araştırmacımız bunları tek tek eleştirmiştir. Ona göre atasözlerinin birden fazla (ikinci, üçüncü..) anlamları olabilir . Bu sebeple ortak bir sınıfsal tertip yapılamaz. Yine bütün atasözlerinin ahlakî bir sınıflandırmaya tabi tutulamayacağını söylemektedir. Kayyum Nasiri'nin, mekalleri alfabetik (elifba) sıraya göre tertip ettiğini belirtiyor. Fakat bu tertipte eleştirilen yer ise muhtevaya hiç itibar edilmemesidir. Alfabetik sıralamada birbiri ile muhteva olarak, anlam olarak çok alakasız olan atasözlerinin ard arda geldiğini belirtiyor.

Atasözleri Türkiye'deki folklor çalışmalarında da çeşitli araştırmacılar tarafından tasnif edilmiştir. Bunlardan bir tanesi Ömer Asım Aksoy tarafından yapılan şu tasniftir:

- “1) Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- yansızca bildiren atasözleri.
- 2) Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem sonucu olarak- belirten atasözleri.
- 3) Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı hatırlatan atasözleri.
- 4) Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri.
- 5) Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri.
- 6) Töre ve gelenek bildiren atasözleri.

7) Kimi inanışları bildiren atasözleri.” (AKSOY 1988: 17)

Pertev Naili Boratav, atasözlerini farklı bir bakış açısıyla sınıflandırmıştır:

“1) Asıl Atasözleri,

a) Bir yargıyı, ya da bir gözlemi kapsayan atasözleri,

b) Fıkra edası taşıyan atasözleri,

2) Atalarsözü değerinde deyimler.” (BORATAV 1969: 130)

Şükrü Elçin ise daha çok yayılma alanlarını göz önüne alarak bir tasnifte bulunmuştur:

“1) Bütün Türk dünyasında kullanılanlar,

2) Türkiye gibi bir bölgeye has olanlar,

3) Tercüme atalar sözü.” (ELÇİN 2000: 628)

Burada bizim de eleştirdiğimiz konu şudur ki İsenbet sadece olan tertipleri ortaya koyarak tenkid etmiş kendisi yeni bir yaklaşım ortaya koymamıştır.

2.1.2.5. Tatar Atasözlerinin Genel Özellikleri

Naki İsenbet bu bölüme atasözlerinin nasıl oluştuğu sorusu ile başlıyor. Mekaller “halk icadı”dır. Yani anonimdir. Halka ait olan bu ürünlerin ilk söyleyenleri belli olmasa da mutlaka bunların bir ilk sahibi mevcut olmalıdır. Yazara göre çok eski zamanlarda söylenen sözler belli bir cemiyetin, bir milletin ortak kültürünü, hayata bakışını yansıtan; bir tecrübe ürünü olan, hikmet dolu, özlü sözler zamanla anonimleşmiştir ve atalar sözü haline gelmiştir.

Yazar bunların temelinde o halklar içinde önemli yeri olan filozoflar, din adamları (mesela Türk halklarında şamanlar) v.b. hikmet sahibi kişiler olduğunu iddia etmektedir. Yine burada birçok Türk lehçesinde değişik varyantları ile bulunan bir kelimeye işaret etmektedir. Bu: “çiçen” kelimesidir. Bu kelimeyi H. Bedig “Mekaller Çıgıntığı” adlı eserinde söz ustası diye açıklamaktadır. Aynı söz Kazaklarda şeşen, Başkurtlarda sesen olarak geçmektedir. Çiçen: “Halk şagiri hem hâkim kişi.” (İSENBET 1959: 67) İsenbet birkaç da atasözü örneği vermektedir. “Batır yayda çiçen davda bilenir.” “Çiçenin dili ortak.” Yani çiçenin söylediği söz halkın sözüdür, halka aittir. Destanlara baktığımız zaman çiçenlerin sınıçılık (gelecekte haber verme) özellikleri de vardır. İşte bu çiçenler bazen peygamberler derecesinde işler işleyen bahşı, kahin, sınıçılar v.b. gibidirler. Hikmetli sözlerin de ilk kaynağı onlardır. “Süz çigar şagirlerden hikmet bilen.” Şiir ve hikmetli söz birbirinden ayrımsız kabul ediliyor.

Bunun dışında Naki İsenbet halk arasında yaşanan bazı olaylar sonucu anlatılan hikayeler ve misallerin de atasözlerine kaynaklık ettiğini belirtmektedir. İsenbet burada mekallerin çok hoş bir tarifini yaparak konuyu bağlıyor ve diyor ki: “Kısaca mekaller bir ortak aklın, tecrübelerden yola çıkarak sorunlara çare bulan bir sonucudur.”

2.1.2.6. Atasözlerimizin Önceliği

Araştırmacımız bu bölüme atasözlerinin ilk hallerinin nasıl olduğu, bugüne nasıl geldiği ve nelerin değiştiğini sorarak başlamaktadır ve demektedir ki: “Şu anda elimizde atasözlerimizin eski zamanlarda nasıl söylendiğine dair dökümanlar yok. Bununla ilgili yorum yapabilmek için ise atasözlerinin kendilerine müracaat etmek lazım.”

Burada İsenbet öncelikle içerikten bahsetmektedir. Bulgar Hanlığı döneminde İslam dininin kabul edilmesinin (922) çok önemli ve köklü bir kültür değişikliğine sebep olduğunu söylemektedir. Bundan sonra yazar, bu

dönemden itibaren atasözlerinin içine giren kelimelerden ve bazı atasözlerinden örnekler vermektedir. “Mulla, kitap, kalem, Alla, peyamber, medrese, kagaz, sabak, ahiret, namaz...” bunlardan sadece bazılarıdır. Daha sonra içinde han, bek gibi binlerce yıldır Türkçede yaşayan kelimeler ve bunların geçtiği atasözü örnekleri veriyor. Bunlara dayanarak atasözlerinin ortaya çıkış zamanıyla ilgili fikirler yürütüyor. Bu yaklaşım kısmen doğru olsa da halkbilimsel olarak çok da doğru olmadığını düşünmekteyiz. Sözlü kültür ürünleri, dilden dile nesilden nesile aktarılırken devamlı bir değişim halindedir ve bünyesine zaman zaman bir şeyler eklenebilir veya çıkarılabilir. Bunların da diğer halkbilimi ürünleri gibi varyant veya versiyonları vardır. Dolayısıyla bu ürünlerin meydana geliş ve ilk söyleniş zamanı ile ilgili fikir yürütmek çok da doğru olmasa gerek. Bunun dışında İsenbet Kazan Hanlığı döneminde bazı profesyonel çifçilerin ortaya çıktığını ve bunların söylediği bazı sözlerin de atasözü gibi kabul edildiğini belirtmiştir. Daha sonra Tatar Türkçesinde halen yaşayan (buradaki örnekler Huca Bedig'in Mekaller kitabından alınmıştır) bazı atasözleri ile Kaşgarlı'nın sözlüğünde geçen ve bunlara çok benzeyen bazı atasözlerini karşılaştırmıştır. Örnek olarak:

Kaşgarlı'da	Tatar Türkçesinde
Korıg kaşık avızga yaramas	Korı kaşık avız yırtı
İlan kendü erkisin bilmes, tive buynın ekri tir	İlan üz kerkisin bilmes, düye muyının kerki dir.
İt ısırmaz, at tepmes dime	At tepmes dime, it kapmas dime

İsenbet buna benzer birçok örnek vererek karşılaştırmalar yapmış ve şu sonuca ulaşmıştır: “Demek ki bundan bin yıl önce de atalarımız bu atasözlerini kullanmaktaydı. Fakat bunun daha öncesini nasıl bilebiliriz? Elde

bulunan yazılı kaynaklardan daha eskiye gitmek mümkün değildir.” Daha sonra da Orhun yazıtlarından bahsetmektedir.

Daha sonra ise yazar bazı atasözü örnekleri alarak bunların geçmişte nasıl söylendiği şu anda nasıl telaffuz edildiği ve aradaki kelime değişmelerinin sebepleri ile ilgili fikir yürütmektedir. Bu sebeplerin ise daha çok ictimai (sosyal) olanlarının üzerinde durmaktadır.

2.1.2.7. Tatar Atasözlerinin Zenginliği, Muhtevası, Temaları ve Özellikleri

Araştırmacımız bu bölüme atasözlerinin bilim adamları tarafından çeşitli ilmî araştırmalarla toplanıp işlenmesi gerektiğini anlatarak başlıyor. Bu yapılırken de atasözleri muhtevalarına göre sınıflandırılmalıdır. İsenbet bu sınıflandırmanın başlıklarını da söylemektedir. Bunlar: tabiat dünyası, cemiyet hayatı, şehir ve köy hayatı, dost-düşman, sınıfsal bölünüş, kişinin fizik ve ahlaki tabiatı, güzellik, yiğitlik, kişinin duygu dünyası, genel ahlak özellikleri vs... Bu sınıflandırmalar yapılarak Tatar atasözleri ile başka halklardaki atasözleri de karşılaştırılabilir, ortak ve farklı yönler ortaya konulabilir. İsenbet daha sonra ise bu başlıkları tek tek açıklayarak bunların derin ve zengin temalar olduğunu belirtmektedir. Kendisi bu sınıflandırmayı yapmış ve her bir başlıkla ilgili atasözü örneklerini de eserinin sonunda vermiştir. Bu kitapta sadece tabiat dünyası ile ilgili beş bin atasözü bulunmaktadır. Tabiat dünyası ile ilgili atasözleri İslam dininden çok öncesine mitolojik döneme ait temaları da bünyesinde bulundurmaktadır. Tabii tabiat deyince bunun içine hayvanlar dünyası da girmektedir. İsenbet bu bölümde bunlarla ilgili geniş bilgiler vermektedir. Daha sonra akrabalık hususiyetler ile ilgili atasözlerinden bahsetmektedir. Ata, ana, çocuk, kardeş, kaynana vs akrabalık ilişkileri bu mekallerin konularıdır. Bunlarda Tatar kadının erkeğinin nasıl olması gerektiğine dair bilgiler mevcuttur. “İr gayretli bulsa hatın gayretli bulur.”

Bunun dışında İsenbet Tatar (Bulgar) halkının İdil çevresinde Asya ve Avrupa arasında bir geçiş yolu, bir pazar durumunda olduğunu ve bunun da halkın tüm hayatı ile birlikte atasözlerini de etkilediğini belirtmektedir. “Can rehete ten bilen, ten rehete mal bilen”

Daha sonra ise kişinin ahlakî özellikleri ve ruhî dünyasını yansıtan atasözlerine geçiyor. Aslında diğer konu başlıkları altında toplanan atasözlerinde de bu özellikler görülebilmektedir. Mesela sabırlı olmak, çalışkanlık, emanete hıyanet etmemek gibi ahlaki özellikler bu atasözlerinde çok fazla anlatılmaktadır. “Bugünün işini urtege kaldırma.”

Muhtevalarına göre atasözlerini ayıran ve bunlarla ilgili bilgi veren yazarımız, bunların yalnız içerik yönüyle değil dil ve şiirsel özelliklerine göre de sınıflandırılmasının yapılması gerektiğini belirterek bölümü tamamlıyor.

2.1.2.8. Hayatın Hikmeti olan Atasözlerinin Felsefesi

Tatar halkı dünyayı ve hayatı nasıl tanımaktadır? Hikmet, atasözlerinin neresindedir? Önce bu soruları soran Naki İsenbet'e göre bu ve benzeri soruların cevapları aslında atasözlerinin içerisinde. Örneğin insanın içinin ve dışının bir olmadığını, herkese dış görünüme bakarak güvenmememiz gerektiğini atalarımız bize öğretmektedir. “Adem alası içinde hayvan alası tışında.”

Hayata dair, varlık yokluk, ölüm gibi soyut kavramlara dair atasözleri de çok fazladır: “Yamansız yahşı bulmas.” “Ecelge daru yuk.” “Kunt ar bulmas yuk bar bulmas.”... Kitapta bunlara benzer birçok örnek veren İsenbet'e göre bu mekallerin hepsi halk icadı olduğu için edip de, filozof da, dahi de, hekim (hikmet sahibi) de halkın kendisidir.

2.1.2.9. Tatar Atasözlerinin Şiirsel Özellikleri ve Ritmi

Atasözlerinin ifade ve üslûp özelliklerinden biri de edebî sanatlara sıkça baş vurulması ve nazım unsurları taşımasıdır. Sözlü edebiyatın yapısı gereği bu özelliklerin bulunması doğaldır. Çünkü kalıcılığı sağlayan özellik, ahenk unsurlarıdır. Ölçü, kafiye, aliterasyon ve seci gibi nazma mahsus özellikler atasözlerinde bütün canlılığıyla yaşamaktadır. “Orhon yazıtları dilinde görülen artistik nesir öğeleri (aliterasyonlu kelime koşmaları, koşut ibare ve cümleler, baş uyak ve son uyak) aslında nazma ait ritmik öğelerdir. Deyimler ve atasözleri gibi çarpıcı ve etkili olması gereken özlü anlatım ürünleri için Türk halkının baştan beri bu ritmik öğelere başvurmuş olduğu anlaşılıyor.” (TEKİN 1986: 6) Talat Tekin aynı makalesinde Divanü Lügati't Türk'ten ölçülü ve uyaklı atasözü örnekleri vermektedir:

“Alımçı arslan, birimçi sıçgan (I, 75)

Alplar bile uruşma, begler bile turuşma (I, 182)

Oglak yiliksiz, oğlan biligsiz (III, 232)

Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas (I, 349)” (TEKİN 1986: 7)

Araştırmacımıza göre de atasözleri iki manada önemlidir. Onlar hem hikmetli hem şiirsel sözlerdir. İsenbet atasözlerinin öncelikle didaktik eserler olarak algılandıklarını fakat onların lirik ve şiirsel özellikleri de bünyesinde taşıdığını belirtmektedir. Daha sonra kitabın 141. sayfasında lirik özellikler taşıdığını söylediği atasözlerine örnekler vermektedir.

“Altıga al bişke sat

Atın bulsın sevdeger”

“Kız kimge barmas idi

İgit kimne barmas idi”

Bazı atasözleri replikler, monologlar ve diyaloglar şeklindedir:

“Kızım sina eytem

Kilnim sin tınla”

“Sin de mulla min de mulla

Taka piçen kim sala?”

Daha sonra bu bölümde yazarımız atasözlerinin dil-gramer yapısı, cümle dizilişleri, metaforlar ve sembolik anlatımlarla ilgili bilgiler vermektedir. Bunlar Tatar halkının yaratıcılığının bir göstergesidir. Bunlara da örnekler vermektedir: “Altın cirde yatmas, yahşılık yolda kalmas.”

Daha sonra da atasözlerindeki kişileştirme, kinaye, ironi gibi sanatlarla birlikte; atasözlerinin içinde kullanılan kelimelerin özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir.

İsenbet halkın söyleyişinin (dilinin) kendine has bir ritmi ve ölçüsü olduğunu; atasözlerinin de bundan mümkün olduğu kadar faydalandığını söylüyor. Mekaller türlü his ve manalar dile getirmek için, türlü söz dizilişleri meydana getirmektedir.

Burada yazarımız sırasıyla çiftler, üçer, dörder ve daha çok kelime sayısından meydana gelen atasözü örnekleri vermektedir.

“İr baş 2

Hatın muyın. 2”

“Az da cite 4

Küp de bite. 4”

“Yahşı tabıp söyler 6

yaman kabıp söyler.6”

Araştırmacımız atasözlerinde halk şiirlerine benzer bir ritm bulunduğunu söylüyor.

Yahşı yoldaş / yulga kunderir 4+5

Yaman yoldaş / yuldan yazdırır. 4+5

İsenbet, bu örnekte olduğu gibi (3+5, 3+4, 6+5...) birçok atasözünde duraklar ve ölçüler bulmuştur ve Tatar halkının bunları hep bir ahenk içinde söylediğini belirtmiştir.

2.1.2.10. Atasözlerinin Kafiyesi

İsenbet bu başlıkta da Tatar dilinde daha çok kafiyelerin kelime sonlarında bulunduğunu belirtmiştir. Atasözlerini de şiir mısraları gibi iki parçaya veya üç, dört mısraya bölersek kendi içinde kafiyelendiğini görürüz. Yazar bunlara örnekler vermektedir. Bunların içinde redifler ve cinaslı uyaklar da bulunmaktadır.

“İt ürür / buri yürür.”

“Yalgız ağaç üy bulmas / yalgız igit bey bulmas.”

“Az aşım / kaygısız başım.”

İsenbet bu bölümde, atasözlerinin biçimsel özellikleri üstünde durduktan sonra; tabışmak, mezekçe, mesel, ekiyet, cır gibi folklor ürünleri ile atasözlerinin aralarındaki ilişkiler; benzerlikler ve farklardan da bahsetmiştir.

2.1.2.11. Atasözlerinin Hayattaki Rölü ve Ehemmiyeti

İsenbet bunları dokuz başlık altında toplamıştır.

Birincisi: Atasözlerinin halk icadı ve halk hikmeti olması.

İkincisi: Halkın ictimai fikirlerini anlatması.

Üçüncüsü: Dil zenginliğini yansıtmaları.

Dördüncüsü: Tecrübe ve hikmet sonucu oluşmalarının yanı sıra sanat eseri olmaları.

Beşincisi: Halkın kültürel ve sosyal tarihi, etnoğrafyası hakkında bilgi vermeleri.

Altıncısı: Halkın ruhunu yansıtmaları.

Yedincisi. Hayata dair fikir vermeleri.

Sekizinci: Bir pedagog, bir filozof gibi hayatımıza ve ruh dünyamıza seslenmeleri.

Dokuzuncu: Halkın fikirlerini, dünyaya bakışını bünyesinde toplamasının yanında halkın terbiyesi ve ahlakını yansıtmaları. Bunları kalıp ifadelerle anlatmaları.

2.1.2.12. Atasözlerimizin Toplanması (Derlenmesi) ve Bu Kitap Hakkında

Naki İsenbet'in eserde verdiği bilgilere göre atasözlerinin derlenmesine 19. asrın ilk yarısında başlanmıştır. El yazması bazı eserlerde atasözü örneklerine rastlansa da hususi eserlere daha önce

rastlanılmamıştır. İlk olarak Rus Türkologlar bu meseleye el atmıştır ve ilk çalışan bilim adamı da F.Erdman'dır. Daha sonra 1942 yılında İvanov, Tatar folkloruyla ilgili olarak çıkardığı kitabında 128 atasözüne yer vermiştir. Araştırmacımız ilerleyen sayfalarda mekaller üzerine çalışan bilim adamlarının çalışmaları ile ilgili bilgiler vermiştir.Çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Daha sonra ise bu alanda çalışan Tatar ilim adamları ve onların çalışmalarını anlatmıştır. Bunların arasında Kayyum Nasırı, Feyizhanov gibi önemli bilim adamları bulunmaktadır.

İsenbet daha sonra da eserini yazma sebebini anlatmıştır.

2. ve 3. Ciltte hangi konu başlığı altında kaç atasözü örneği verilmiştir?

- 1) İgit Bilen Kız (890)
- 2) İr Bilen Hatın (1200)
- 3) Bala (1180)
- 4)Nesil Birü (737)
- 5) Oy Yurt Tutu (565)
- 6)Kiyim-Salım (644)
- 7) Aş-Su (2042)
- 8) Kunak-Sıy (989)
- 9)Ten Tirigli (2868)
- 10) Kıyafetname (92)
- 11) İl (2105)

12) Mal-Mülkiyet (2126)

13) Sınıflar ve İctimai Katlar (1148)

14) Memleket Ve İdare (1072)

15) Savaş ve Vatan Koruması (512)

16) Dil ve Söz (2152)

17) Fen, Edebiyat, Sanat (1063)

18) Akıl ve Tabiat (860)

19) Yahşı ve Yaman (2888)

20) Maksat ve Çare (2553)

21) Tarih ve Zaman (601)

Toplamda Naki İsenbet 38.670 atasözü derlemiştir.

2.1.3. Balalar Folkloru

“Balalar Folkloru” adlı kitabın elimizdeki nüshası 1984 yılında Tatarstan Kitap Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın redaktörü G. Şamukov’dur. Tek cilt halinde ve 486 sayfa olan eser beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler şunlardır:

- 1) Çocuk ve tabiat
- 2) Bitki ve Hayvanlarla ilgili rivayetler (Ne, niçin olmuş)
- 3) Atasözleri ve bilmeceler
- 4) Şarkılı sözlü yüz türlü oyun
- 5) Çocuk folkloru hakkında

Araştırmacı, tüm bölümleri de kendi içinde konularına göre çeşitli alt başlıklara ayırmıştır.

Sovyet cumhuriyetlerini gezip dolaşan, rastladığı her yerde ve bulunduğu her kâğıda Tatar halk edebiyatının örneklerini yazıp derleyen büyük âlim Naki İsenbet çocuk folkloru ile ilgili bu çalışmasını ilk olarak 1941’de yayınlamıştır. Dönemin baskıcı rejimini düşünerek yazarın ne kadar zor şartlar altında çalıştığını anlamak mümkündür. Lenin’den başlayarak Türk kültürüne ait ürünlerin araştırılması ve yayınlanmasına çıkarılan zorluklar; 1944 yılında Stalin’in Tatar Halk destanlarının araştırılmasını yasaklamasıyla en üst aşamaya ulaşmıştır. Eğitim dilinin Rusça olduğu ve çocukların kendi dillerini, kültürlerini unutması gibi bir tehlikenin baş gösterdiği bu dönemde Naki İsenbet “Balalar Folkloru”nu yayınlamak büyük bir hizmette bulunmuştur. Bu kitabın oluşumu için yirmi yıldan uzun bir zaman derleme

yapılmıştır. Araştırmacımız yalnızca çocuk folkloruna ait ürünleri derlemekle kalmamış, bu konuda ilmî tespitlerde de bulunmuştur.

Çocuk folklorunun yaratılışında anne babalarla birlikte çocuklar da faal olarak katılırlar ve bunlar millî bir karaktere sahiptir. Çocuğun beşik çağına ait çeşitli uygulamalar, ilk dişi çıktığında, ilk yemek yedirildiğinde, kız çocuğunun saçını ilk tıraş yapıldığında, ilk tırnağı kesildiğinde v.b. durumlarda yapılanlar; anne ve babaların oluşturduğu çocuk folkloruna ait ürünlerdir. Çocukların ekseriyetle oyun oynarken meydana getirdikleri folklor ürünleri ise nesilden nesile aktarılan bir kültürün devamıdır. Şarkılar, tekerlemeler, bilmeceler, hayvan masalları, soru-cevaplar, oyunlar v.s. çocuk folklorunun zenginlikleridir.

Çocuk folklorunun oluşumunda en önemli etken çocuk oyunlarıdır. “Oyun, çocuğun gelişimi ve yetişmesi yönünden olağanüstü güçte ve ciddi bir olaydır, onun yaşama gösterdiği tepkidir. Çocuk, oyunla gelişir ve büyür.” (SÜKAN 1979 : 5) İnsanoğlunun en yoğun öğrendiği evrenin çocukluk yılları olduğu ise bilimsel bir gerçektir. İlk yıllarda bir bilgisayar gibi algıladığı her şeyi kaydeden çocuğun öğrenme yeteneği ile oyunlar arasında sıkı bir bağ vardır. Bizim geleneksel kültürümüze baktığımız zaman çocuk oyunlarında; grup halinde hareket etme ve paylaşımcılık; çocukluk döneminde yaşanması gereken hareketlilik ve zeka unsurları hep birarada bulunmuştur. Bir toplumun karakterini oluşturan, zaman içinde var ettiği değerler bütünüdür. Kültürel zenginlik ise o kültürü oluşturan unsurların çeşitliliğine ve ne kadar korunabildiğine bağlıdır. Bu unsurlardan biri olan oyunlar, onları oynayanlar tarafından bizzat korunmuş ve gelecek nesillere aktarılmıştır. Zaman içerisinde çok değerli derlemeler sayesinde yazılı ve görsel kayıt altına alınıp kaybolmaları engellenmiş olan oyunların yanı sıra, onları oynayan olmadığından günümüze kadar canlı kalamayanlar da olmuştur. Pertev Naili Boratav 100 Soruda Türk Folkloru adlı eserinde çocuk oyunları ile ilgili sınıflandırmasında oyunları;

“A) Büyüklerin çocuklar için çıkardığı oyunlar,

B) Çocukların söz oyunları,

C) Takım hâlinde, danslı, türkölü ve basit taklit oyunları” şeklinde sınıflandırmıştır. Çocuk folkloru ve özellikle çocuk oyunlarının çok önemli tarafı, çocukların eseri olmalarıdır. Bu durum, çocukların ileri yaşlarında da aynı derecede üretici olmalarını sağlar.

Sanayileşme, buna bağlı olarak gelişen teknik gelişme ve şehirleşme toplumların demografik özelliklerini de çok hızlı değiştirmiştir. Eski zamanlarda dışarıda oynayan çocuklar, şehirleşme ve onun getirdiği olumsuzluklar nedeniyle kapalı mekânlara sıkışıp kalmışlardır. Özgürce dışarıda, tabiatta, hatta şehrin tam ortasında, caddede ve bulabildiği her boşalanda oynayan çocuklar, bugün evlerde en iyi ihtimalle bilgisayar ekranına mahkûm olmuşlardır. “Kendilerine özgü oyun sahalarının henüz sınırlarla belirlenmediği dönemlerde, çocukların dünyası ile ebeveynlerin günlük yaşamları birbirine karışmaktaydı. Gündüz tarlada, bahçede işiyle meşgul olan anne-babanın yanında herhangi bir yapma oyuncağa dahi ihtiyaç duymadan, tamamen doğal ortamı kullanarak oyunlar oynayan çocuklar, uzun akşam ve gecelerde büyük küçük gruplar halinde birlikte daha fazla vakit geçirebilmekteydi.” (ÖZBAKIR 2009: 3) Oyunlar, içinde yaşanan kültürün yapısının ve özelliklerinin yorumlanabilmesini sağlayan bir pencere açmaktadır. Derin tarihî geçmişe sahip geleneksel Türk çocuk oyunlarının ve dolayısıyla çocuk folklorunun araştırılması çok önemlidir. Bu kültürle yetişen çocukların topluma daha faydalı bireyler olarak yetişeceği de şüphesizdir. Çünkü çocukların eğitimi ve yetiştirilmesinde halk kültürünün büyük bir önemi vardır ve bu kültürün de ilk basamağı çocuk folklorudur.

Naki İsenbet, Tatar Türklerinin çocuk folklorunu derlemiş ve kitap haline getirmiştir. Araştırmamızın çocuk folkloruyla ilgili kanaatleri ise şöyledir:

2.1.3.1. Çocuk Folkloru Nedir

Folklor kelimesini İsenbet Tatar diline “Halk Hikmeti” olarak çevirmektedir. İsenbet’e göre çocuk folkloru çocuğun dünyaya gelmesi ile başlamaktadır. İlk olarak onlarla ilgili olarak söylenen ninniler, tekerlemeler v.b. örneklerle başlayan bu edebiyata çocuklar da konuşmaya başladıktan sonra katkıda bulunmaya başlıyorlar. Naki İsenbet’in ifadesiyle sözler dizmeye, şarkılar ve hikayecikler söylemeye başlıyorlar. Bu çocuk folklorunu hem çocuklar hem de onlara yakın olan anne, baba, ağabey, abla gibi insanlar devam ettirmektedirler.

İsenbet, G. Tukay ve G.İbrahimov’un çocuk folklorunu halk edebiyatı içinde değerlendirdiklerini söylüyor. Fakat halk şiiri, halk hikayesi, atasözleri... gibi halk edebiyatı ürünlerinde çocuk folkloruna ait hiçbir unsurun değerlendirilmediğini, folklorun bu alanına ait eser basılmadığını belirtiyor. Daha sonra içinde çocuk folkloruna ait bazı unsurlar bulunduran birkaç esere ilgili bilgi vermektedir. İsenbet ilk olarak 1853’te Salihov Kukleşev’in “Divan-ı Hikeyet-i Tatar” eserinde çocuk folkloruna ait bazı bilgiler olduğunu fakat bunun bir ders kitabı olduğunu ve folkloru ait pek malzeme ihtiva etmediğini söylüyor. Bundan başka Kayyum Nasırı, Feyizhanov, G. Arslanov ve Hoca Bedigiy’in eserlerini belirtiyor fakat bu eserlerin hiçbiri çocuk folkloruna mahsus eserler değildir.

Daha sonra yazar bu duruma seyirci kalamadığını ve çocuk folkloruna mahsus bir kitap çıkarmak için sistematik olarak çalışmaya başladığını belirtiyor. İsenbet’in bu alandaki eserleri şunlardır:

Balalar Folkloru: 1941

Ni Üçin Ni Bulgan Yako Otuz Yalgan: 1956

Neniler Şatlana: 1967

Balalar Dünyası: 1970

Utkanga Mekal, Tapkırga Tabışmak: 1973

Elimizdeki eserde mevcut materyaller, daha önce çıkan bu eserlerden ve İsenbet'in sonraki çalışmalarından oluşmaktadır.

2.1.3.2. Çocuk Folkloru Niçin ve Nasıl İcat Ediliyor

Araştırmacımız bu edebiyatı önce anne-babaların sonrasında ise çocukların meydana getirdiğini daha önce belirtmişti. Tabi ki çocuklar bunu bir yazarın roman yazması gibi bilinçli bir şekilde meydana getirmemektedir. İsenbet henüz bebekken söylenen ninnilerin çocuğun kulağı ve gönlüne işlediğini söylüyor. Daha sonra çocuklar özellikle oyunlarında çeşitli tekerlemeler, şarkılar v.s. öğrenerek söylemekte ve bunları arkadaşlarına öğretmektedirler. Böylece aynı halk şiirleri gibi çeşitlemeler (varyantlar) oluşmaktadır. Ataları tarafından söylenen ve çocuklara yakın olan eserleri çocuklar alıp kullanmaktadır.

Naki İsenbet, çocukların söz varlığına bakıldığında ise en çok aile (Anne, baba, ağabey...) ve doğa (hayvanlar, güneş, ay, orman, dağ...) unsurlarına rastlandığını belirtmektedir. Arslan, kaplan, pars gibi yırtıcı hayvanlara ise Tatar çocuk folklorunda rastlanmadığını söylemektedir.

2.1.3.3. Çocuk Folklorunun Sanatsal Özellikleri

Eski zamanlardaki savaş seferleri, ölüm, dualar, tantanalı şöenler, bayramlar; bunlarla ilgili ritmik, müzikal sözler ve şarkıların izlerini çocuk folklorunda görmek mümkündür. Çocuklar da bunlar gibi tabiata ait şeyleri kullanmaktadır. Yazar bu özellikleri sınıflandırmıştır:

- 1) Sinkritizm (Senkronizm)
- 2) Türdeşlik
- 3) Alegori
- 4) Kabatlav
- 5) Aliterasyon
- 6) Sinsatsiyaçılık
- 7) Karamaçılık

2.1.3.4. Balalar Folklorunun Terbiyevî Rolü ve Ehemmiyeti

Naki İsenbet çocukların aile ve okuldan terbiye aldıklarını belirtmektedir. Bunun yanında üçüncü bir eğitim kurumu da folklordur. Özellikle çocuk oyunlarının sosyal hayata uyum, paylaşımcılık, arkadaşlık, liderlik, dürüstlük gibi olumlu davranışları çocuğa öğretme rolü çok fazladır. Ayrıca şarkılar, oyunlar, tekerlemeler, hikayeler, masallar gibi ritmik özellikleri olan verimler çocukta sanat duygusunu da geliştirir.

2.1.3.5. Bala ve Tabiat

Eserin bu bölümünde araştırmacımız önce çocuğun ,ninniler gibi, beşik zamanı ile ilgili folklor ürünlerini; daha sonra da çocuğun doğal çevreyle olan ilişkisi ve bunun üzerine oluşan tekerlemeler, bilmeceler gibi ürünleri vermiştir.

2.1.3.5.1. Bişik Yanında

Bu başlık altında araştırmacımız çeşitli ninni örnekleri vermektedir.

1. Elli belli bebkesi

Badyan ağaç sirtmesi

May kitirir ebisi

Bal kitirir babası

2. Elli belli yiterge

Al bişige bar anın

Adlına alıp yuklatırğa

Üz ebkesi bar anın

3. Al bişigi bar anın

Göl bişigi bar anın

Özgelenip süyarge

Üz enkesi bar anın

2.1.3.5.2. Balanın Tilin Açtırı

Bu başlıkta da çocuklara güzel konuşmayı, harfleri ve kelimeleri öğreten tekerlemeler bulunmaktadır.

70. ep ep it bala ep ep it

ep ep itke usip kit

ep ep it te yurip kit

Bilgeninne soylep kit

71. Igitte igit ikendir

Burke berhit ikendir

Bu igitnin birler suze

iker irbet ikendir

121. Ingir ingir bingirak

Enger menger kingirak

Biznin hezir cırlar ak

Gir gir garmun unnar ak

2.1.3.5.3. Olgere Cavap Tabısu

“Hızlı cevap yetiştirmek.” Buradaki örnekler diyaloglar halinde verilmiştir. Bunlar Türkiye Türkçesindeki muhavereli şiir örnekleri ve ocuk tekerlemelerine çok benzemektedir.

152. –Kayda

-kayın başında

-kayda

-kayınsarda

-kayda

-ak bulut altında

-kayda

-kük bilen cir arasında

166. -aptıratym mı

-aptırat

-aptırat kayda

-tüşimde

-tüşim kayda

-ene

-ene kayda

-mine

-mine kayda

-üyde

-üy kayda

-çüde

-çüy kayda

-çönlek barında

-çönlek kayda

-kamıtta

-kamıt kayda

-büyette

-büyet kayda

-kilette...

2.1.3.5.4. Bala ve Tabiat

Çocuk ve tabiat konulu bölümde türlü konularda tekerlemeler verilmiştir.

170. Kuyaş çık çık çık

Maylı kaşık birirmen

Maylı taba birirmen

Simez ügiz suyarmin

2.1.3.5.5. Böceklerge Kuş Kurtlarga Endişeler (Böcekler, Kurtlar ve Kuşlarla ilgili Tekerlemeler)

181. Kam kam kamik

Tunınnı sal da

Cileninne yap ta uçıp kit

187. Kakma kaç kakma kaç

Kıyaben kayda kamka kaç

Kapkanı aç ta üzün kaç

187. Ur ur urdenkuç

Ayaz bulsa kuka uç

Bulıt bulsa yirge tüş

202. İki sigiz unaltı

Yene sigiz yene altı

Sayıskannıng kuyruğı

Sanıy bilsen unaltı

2.1.3.5.6. Kuş Kurt Cenlikler İsemlikler Ni Dip Söyleşeler İmiş (Hayvanlar Nasıl Konuşurlar)

214. Kıt kıt kıtak

Yumirkada fayda yuk

Kayda salsam anda yuk

225. Karga ni eyte?

Karga eyte: kar kar

Miççe beliş bar bar

Miçten beliş alır idim

Üyde kunak bar bar

232. Būdene eyte: butbıldık

Anası eyte: ni buldık

Arış buday pişkençe

Kırıldık ta cüyeldık

233. Bitbıldık bitbıldık

Tuklık yılını kup tudık

Açlık yılını nik tudık

Tudık ise kutıldık kutıldık

Kırğa tüşip yuk buldık yuk buldık

2.1.3.5.7. Eyteşüler

Bunlar soru cevap şeklindeki bilmecelerden oluşmaktadır.

388. – Tülki tülki tülimbi
- Tünle kaya barsın?
  - Tilenirge baramın.
  - Tilenip nesre alasin?
  - Bir kabımlık it alam.
  - Ul it bilen nişliysin?
  - Timir mitçe kızdıram.
  - Kulın pişse nişlersişn?
  - Salkın suga tıgarmin.
  - Ağıp kitsen nişlersin?
  - Sikerip yarga çıkarmin.

2.1.3.5.8. Parodiyalar

Bunlar çocuklar tarafından üretilmiş olan “elip-bi” gibi sözlerle başlayan tekerlemelerdir.

443. Elip-bi ti-si

Ene bara bir pesi
 Ul abıstay tülkisi
 Bizge çen külkisi
 Gayın, guyın fi kap
 Miç astına tutıp yap
 Ukıy bilen bulmadı
 Ukı diyip kıynadı
 Eli de yahşı sukmadı
 Kırtış bilen tukmadı
 Eli tügil yaş çagda
 Abıstayda puçmakta
 Kuyırdık biz burçak ta
 Taba bilen uçakta

2.1.3.5.9. Yaş İgitler Yaş Kızlar (Genç Yiğitler ve Kızlar)

470. Nik bu yeşler cırlap atlıy
 Yüzlerinde şat nurlar
 Mekteplerde nur alalar
 Yaş igitler yaş kızlar.

2.1.3.5.10. Takmaklar

Yazarımız çocukların en yaratıcı olduğu ürünlerin bunlar olduğunu söylemektedir. Hayati Develi “takmak” terimini Türkiye Türkçesine “koşma” olarak çevirmektedir.

526. Biyi biyi biyi eli

Biyigenin yuk eli

Sini matur biy diler

Biyitip kariyk eli.

546. Şuma Şuma yafırak

Şumırtı bar ezirek

Şumarmadan idennerni

Şumartıp al ezirek

570. Kice kirgen bakçaga

Kebisteni aşarga

Tayak tutıp çıksalar

Hezir tura kaçarga

2.1.3.5.11. Balalar Turmuşınnan Kırık Mezek (Çocukların Hayatından Nükteli Sözler)

591. – Eni, irinime elli nesre çıkan

- Tüyirder ul ulım

- Nige tüyir?

- İsimi şulay anın.

- Familyası niçik?

2.1.3.5.12. Aldaviç Ekiyetler (Hikayeler)

618. Eyber zamanda bulgan bik zur bir tav,

Şul tav başında bir tülki

Bu ekiyetne süyler idim,

Şul süylevi bik külki.

2.1.3.6. İmiş Tübi Cimiş Yakı Ni Üçin Ni Bulgan

İsenbet eserinin bu bölümünde çeşitli bitki ve hayvanlarla ilgili soru sorarak bunlara cevaplar vermektedir. Burada yazar masalsı bir anlatım kullanmıştır. Bazen kendi ağzından rivayetler anlatırken bazen de hayvanları ve bitkileri konuşturarak “etiloyojik efsane” örnekleri vermiş, onların ağzından sorulara çeşitli cevaplar vermiştir.

“Ni üçin tirek agaçı cimişsiz bulıp kalgan?”

Yazar burada kavak ağacının neden meyvesiz olduğunu sormakta ve bunun cevabını anlattığı bir rivayetle vermektedir. Yazara göre kavak ağacının da en başta diğer ağaçlar gibi meyveleri bulunmaktaymış. Fakat diğer ağaçlardan üstün olmak isteyen kavak ağacı bir gün çok uzun boylu olmayı dilemiş. Bu dileği kabul olan kavak ağacının boyu orantısız bir şekilde uzamaya başlamış ve bundan çok gururlanmış. Daha sonra ise meyve paylaşma mevsimi geldiği zaman her ağaç kendi meyvesini alırken kavak ağacı boyunun uzunluğu ve burnunun büyüklüğünden dolayı bunu görmemiş ve diğer ağaçların hepsi meyvelerini alırken o meyvesiz kalmış. O günden beri de kavak ağacı böyle kuru kalmış.

“Tavuk nige suda yüze almıy?”

Tavuk neden suda yüzemiyor?

Eskiden tavuğun parmak araları kapalıymış. Bir gün suda yüzerken bir yandan ben çok iyi yüzüyorum, ben çok güzel yüzüyorum diya şarkı söylüyormuş. Bunu duyan ördek onunla yarış yapmak istemiş. Ördek bu yarışını kazanmayı çok istiyormuş ve bunu nasıl yapabileceğinin düşünmüş. Sonra göldeki bir hayvanı (kısılan) tutup tavuğun ayaklarının arasını kesmesini istemiş. Eğer bunu yapmazsan ben de seni yutarım diye tehdit etmiş. Bundan sonra da kısılan suyun altından yüzerek tavuğun ayaklarının arasını yırtmış ve tavuk suda yüzememiş, karaya çıkmak zorunda kalmış. O günden sonra da tavuklar hiçbir zaman suda yüzmemişler.

Ayu bilen kişinin duslığı kayçan bitken?

Ayı ve insanın dostluğu ne zaman bitti?

Eski zamanlarda ayı ve insan çok iyi dostlarmış. Birlikte çalışıp birlikte dinlenip birlikte yaşıyorlarmış. İkisi buğday yetiştirip sonra da paylaşıyorlarmış. İnsan toplanan hasadı paylaştırırken bunun nasıl yapılacağını hep ayıya sorarmış. Fakat ayı bir gün insana: “Sen beni kandırıyorsun.” demiş. Kendisinin daha büyük olduğunu bu yüzden daha çok ürün alması gerektiğini söylemiş. İnsan da bunu kabul etmeyince ayı ve insanın dostluğu bitmiş. Ayı insana bundan böyle sen burada kal ben ormana gidiyorum ama ben bir daha buraya gelmeyeceğim sen de ormana gelmeyeceksin yoksa seni öldürürüm demiş.

2.1.3.7. Mekaller ve Tabışmaklar (Atasözü ve Bilmeceler)

Naki İsenbet, bu bölümde çocukların kullandıkları atasözleri ve bilmeceleri almıştır. Bunları da kendi içinde çeşitli bölümlere ayırmıştır.

2.1.3.7.1. Mekaller (Atasözleri)

- a) Ana, baba ve çocuk hakkında
- b) Dil- Söz
- c) Bilim, okuyup yazma ve nadanlar hakkında
- d) Ağız icadı edebiyat, müzik ve sanat
- e) Kişi ve onun ruhi yönü
- f) Memleket, vatan, doğum yeri
- g) Dilek, inayet, yiğitlik ve maksatlar hakkında

Ana baba ve çocuk hakkında

- Altmışka citken bala, ana için haman da bala.
- Ana bala için tün yukısın üç böle.
- Hannan bala ulı, baladan ana ulı.
- Ata anasın hurlagan üzin hurlagan bulır.
- Ata yüregi tavidan ülken, ana yüregi tingizden tirin.
- İt anasın tanımas.
- Atay barda atay baş, atay yukta ana baş, ana yukta apa baş, apa yukta üzim baş.
- Agaçı baştan bük, balanı yeşten bük.
- Balaga piçak versen bir ilar, vermesen iki ilar.
- Sabıy ilıy ilıy üser.
- Dünyada in aç ı yetimlik açısı.
- Yetim balanın künili sınık.
- Gül çiçeginnen bilgili.
- Altı gün aç bulsan da ata gadetin taşlama.
- Atadan görüp ul üse, anadan kürip kız üse.

Dil – Söz

- Akıllının tili künilinde, tilinin akılı tilinde.

- Altıda bilgen ana tilin, altmışta unitılmas.
- İli barnın tili bar.
- Edep başı til.
- Süz bir künlik, til gomurlık.
- Tilni kalem saklıy.
- Til taşnı erite.
- Aşnın temi tuz bilen, adem yahşılığı til bilen.
- Avız kürki til, tilnin kürki süz.
- Az iş küp süzden yahşırak.

Galım bilen Nadan

- Bir galım yüz nadanı çiner
- Galimnin bir küni nadanın bütün gömürüne tura
- Galim kişi ülse de tirik,nadan kişi yürse de ülik

Avız icatı edebiyat cır-köy,muzıka,sengat(sanat)

- Akıllı kişi mekalsiz(mekal turında)süylemes.
- Atalar süzi akıllının üzi(özü)
- Atan süzini kunak sal,mekal eytse yazıp al
- Kartlar süzin kar basmas

- Mekalsiz süz,tuzsuz aş

Ekiyet, Mezek (Nükteli söz), Tabışmaklar

- Mezek,künil açkıçı

Tabışmak,zihin açkıçı

- Mezek süz aşka tuz

Cır-Küy

- Cır kişinin yuldaşı
- Cırnın kanatı bar.
- İl,cır bilen yaşı
- Her kişinin üz yaraktan cırı bar.

Kişi,Anın Ruhi Yüzi, Hulık Kılıklar

- Kişini bilesin kilse hulıkına kara
- Balanı bilesin kilse çınına kara
- Kişi hukın küzet,üziniken tüzet
- Yahşi hulık düşmanını dus ite
- Ademni adem itken edep
- Edepni edepsizden üyreneler

- Kazan karası kiter,namus karası kitmes
- Üz namusun üz kulında
- Rehimsiz kişiden rehimli it yahşı
- Havada bulıt,sin anı unıt
- İşik işikligine barrı(iş olacağına varır)
- İt itke it kurıkka kuşar
- Nefivge nige üyretsen şunı kuyar
- Sin tülki bulgan min kuyrığı

İl,Tugan Cir

- Asıl kişi altın dip ülmes,halkım dip ülir
- Atan ola cir,anan da cir
- Bulgar yurtı idil yurt,idil içi imin (emin)yurt
- Vatanga hizmet üzine hizmet
- Cirsiz,yurtsız il bulmıy aşsız susız kün bulmıy
- İdil buyı bereketli cir
- İlde yürgen il tanır,kırda yürgen cir tanır.
- İl içi altın bişik
- Tayanma biline tayan iline
- Batır birişse de küreşinçe meydanı birmes

- Batır bulsan küreş,batırlığını meydanda sına
- İgit meydanda bilgili bulır

Kişide Tilek, Niyet, Batırlı

- Kim idim dime,kim bulırmın digen
- Niçik itsen it,muradına cit
- Yahşı bilen yuldaş bulsan,citersin sin muratka.Yaman bilen yuldaş bulsan kalırsın sin uyutka
- Yahşı niyet iş başı
- Akılsızdan kineş surav akılsızlık
- Kişi akılın işit,üz akılın bilen iş it
- Aşıkkan bir işni iki işler
- Aşıkannan akıl surama
- At darasız bulmıy,batır yarasız bulmıy
- Batırğa da can kirek
- Batırğa ülim yuk
- Kurkak bulıp yeşevden danlı ülim yahşırak
- Kurkaknın kulu kısa
- Kurıkkın it kuyruğun kısar
- İt batırğa ürir,kurkaknı tişler

- İki uyla bir kister
- İhtiyarlı kişi igtibarlı kişi
- Kişinin süzi bilen üzi bir bolsun
- Az süyle de küp işle
- Ağaç cimişi bilen adem işi bilen
- Akıl başta tügil işte
- Atına küre çanası,maksatına küre çarası
- Başlagan işni taşlama
- Başlıy bilgen bitire bil
- Zur işte canın çıksa da danın kalır
- Kişi asıl,kişi asıl,asılında işi asıl
- Ustadan şekirt uzar
- Usta işinnen bilgili
- Süz kirekmiy iş kirek
- Süz başka iş başka hereket
- Herekette bereket bar
- İş bilekte tügil yürekte
- İş barnın küçi bar
- İş kişini kişi iter
- İşlige segat citmiy işsizge segat utmiy

- İşni başlaganda ahırın uyla
- Yalkav yata bilmes yatsa tura bilmes
- Kişi kişiğe burıçlı
- Kişi kişisiz yeşemiy
- Kişi üz kaderin üzi arttırır
- Üz kaderini üzin bil
- Üzin bilgen insaf bilir
- Yavmasan da kükre

2.1.3.7.2. Tabışmaklar (Bilmeceler)

Türli tabışmaklar (Çeşitli Bilmeceler)

- Urmanda urınsız
Kırda kuyrıksız
(cıl)
- Yastık üstinde yartı kaşık
(ay)
- Kütken kilde cirge kitti

(yangır)

- Başı tavra ayagı dingizde

(yılga)

- Aş aşayavlık taptık

Cır üstine yaptık

(kar)

- Uzun idim kisildim

Yuan idim yarıldım

İndi utka tarıldım

(utın)

- Üzi cirde ayakları kükte

(tütün)

- Üzi şarday

İçi kanday

Temi balday

(karpız)

- Kikçine sarı kart
Kigen tunı tugız kat

(sugan)

- Suda tudı
Cirde üldi

(balık)

- Türt kanat-sıyık
Kar tugil-ak

(süt)

- Mır mır mırlısı
Bik katı iken burnısı

(dungız)

- Ayagı bar, kulı yuk
Arkası bar, tüşi yuk

(urındık)

- Başı da tişik
Tübi de tişik
Urtasında ut
Çitinde su

(semavir)

- Bütün Tatar üyinde bar
Üzi dünyada bir gine

(Kazan şehri)

- Bir anadan biş bala

(barmaklar)

- Eytermin minen kiter
Tınlamasan sinen kiter

(süz)

- İki Tatar

Ayak uğlaş yatar

(kaş)

- Baltadan avır,baldan tatlı

(yukı)

- Baş astında ballı kaşık

(yukı)

Tapkır Cavaplı Tabışmaklar (Hazır Cevap Bilmeceler)

- Kaz sudan ıkka nişliy?

(kurı cirge basa)

- Urmanga nerse bilen baralar?

(yul bilen)

- Bir tavık-tavık,iki tavık nesre?

(tavıklar)

Burungırak Tabışmaklar (Cevabı İçinde Olan Bilmeceler)

- Hat hat içinde
Hat Süleyman içinde
Sleymannin iki kızı
Altın saray içinde
(segat)
- Kanatı bar ualmıydır
Ayaklar yuk yrmdir
Kuru cirde turamıydır
Bilesiz mi ul nidir?
(balık)
- Agı astay
Karası kiştey
Burunı buzday
Kzi tuzday
Yrigeni kızday

(sayıskan)

- Üç yüz altmış biş sıyrırık
İlli iki tubırçık
Un iki akkuş, bir turna
Ul süzni uylap küp turma

(365 kün-52 atna-12 ay=1 yıl)

2.1.3.8. Cırlı, Süzli Yüz Türli Cen (Şarkılı Sözlü Tüz Yürlü Oyun)

Naki İsenbet, eserin bu kısmını hazırlarken 20 yıllık bir birikimin kitaba aktarıldığını belirterek söze başlıyor.Yazar Ufa ve Kazan şehirlerine bağlı Malayoz(yazarın doğduğu köy), Nisebaş ve Ural'dan (burada birçok köy ismi sayılıyor) genç yaşta topladığı meteryalleri derlemiştir.

Citizlik hem Ülgirlik Cınnarı- Uçmak Alış

Bu oyun genellikle kız çocukları tarafından evde oynanan bir oyundur. Dört çocuk dört ebe ismi alır ve dört puçmak basar. Beşinci çocuk onlara bir soru sorar ve tekerlemeli bir diyalog başlar.Sonunda elinde puçmakı olmayan oyunu kaybeder.

Bu oyunun bir diğer türü de “Pisi bilen tıçkannar” dır.Oyuna katılan beş çocuktan dördü tıçkan biri pesi olur.Aynı oyunun “Lil-lilli” ve “Galan-galan” isimleri altında değişik çeşitlemeleri de mevcuttur.

Araştırmacımız daha sonra çocukların çeşitli hayvan isimlerini verdikleri ve bazen bu hayvanları taklit ettikleri; bazen de taklit etmeden sadece oyuncuların hayvan isimlerini aldığı oyunları sıralamıştır.

- Kuyan (tavşan) kuviş
- Miyavlı
- Aksak tülki
- Ayu büri
- Pisim pisim
- Duslar kaya barasız?
- Kara urmanga barabız
- Kara urmanda nişliysiz?
- Kura cilek cıyabız
- Cilek bilen nişliysiz?
- Büri kilse nişliysiz?

N.İsenbet bu bölümde daha sonra birçok oyunu kısa kısa anlatmıştır.

- Engil bilen şaytan
- Buş urınlı
- Çülmek satış
- Dingiz dulkınlana

- Karavılçı
- Ebekleşü
- Başmakçı
- Ebekli
- Piştili
- Yavlık salış
- Yüzik salış
- Sukır teke
- Küz beyleş
- Ustan heber üsten al
- Tekne salış
- ÜI kürset
- Yabalak
- İki sukır yaki boy bilen yalçı-Mekal eytiş
- şunnan son niçik
- Ezlep tap
- Orkestır çeni
- Birgeşlip yazı

2.1.3.8.1. Uçtı uçtı

İsenbet bu oyunun çocuklara iyi terbiye vermek yönünden ayrı bir itibara layık olduğunu belirtiyor:

Uçtı uçtı-kargalar uçtu

Uçtı uçtı-turnalar uçtı

Uçtı uçtı-çipçiklar uçtı

Uçtı uçtı-kuşçıklar uçtı

Uçtı uçtı-uçkıçlar utı

Uçtı uçtı-sandugaçlar uçtı

Uçtı uçtı-sıyrıçıklar uçtı

Uçtı uçtı-kazlar uçtı

Uçtı uçtı-tazlar uçtı

Uçtı uçtı-ala tazlar uçtı

Uçtı uçtı-kara tazlar uçtı

2.1.3.8.2. Cır,Süz,Til Yarışı (Söz ve Dil Yarışı)

-Balta çapkan

-Balta kayda?

-İlekçide

-İlekçi kayda?vilekçide

-Çilekçi kayda?

-Timirçide

-Timirçi kayda?

-Kumirçide

-Kumirçi kayda?

-Kumirin yandırgan çağda üzi de yanıp kül bulgan,kükke uçkan da kitken

2.1.3.8.3. Kümek Cırlı Eylen Bilen Cennarı (Grup Halinde Oynanan Oyunlar)

Bu oyunlar daha çok açık havada kızılı erkekli,el ele ve şarkılı(şarkı söyleyerek)oylanmaktadır. Çeşitli şarkılar ve ritmik hareketlerden oluşmaktadır.

- Eyllen bi seyllen bi
- Ak kalaç yakı kuymaklar
- Ahşaru çeni
- Aydır dugayım
- Saylap al çerü
- Tüyme tüyme
- Alıya güliya
- Alların da alırbız

2.1.3.8.4. Teatr Cennar (Çocukların Tiyatro Oyunları)

Bu oyunlarda olaylar, karakterler, roller vardır. Yani oyun adeta bir gösteri sanatı haline getirilmiştir.Oyunlarda sıkça diyaloglara rastlıyoruz. Diğerlerine göre daha karmaşık oyunlar olduğu göze çarpmaktadır.

-Kebiste

-Aksak Meçi

-Tuku tuk tuk

-Kim Bar?

-Aksak Meçi

-Eni açarga kuşmadı

-Murcagızdan kirermin

-Kurımga buyalırısın

-Terezgizden kirermin

-Pıyala kadalır

-İden astıgızdan kirermin

-Küse tişler

-İşiginnan kirermin

-Şırpı kalalır

Diğer oyun isimleri şunlardır:

- Alırmın kuş

- İtçi bilen sarıklar
- Karga karga
- Turma tartış
- Ugrı bilen tugrı

Şayartıp Uynavlar

Turnalar

Tur tur turnalar

Turkıldaşıp turalar

Turgannarı uçıp kite

Turmaganın uralar

Çocuklar bunu söyleyerek yanındaki çocuğun arkasına saklanıp kaçarlar.

2.2. EDEBÎ ESERLERİ

Naki İsenbet yalnızca bir araştırmacı değil aynı zamanda iyi bir şair ve tiyatro yazarıdır. Yazdığı oyunlar, halen Tataristan'da sahnelenmektedir. O, gerek tiyatro eserlerinde gerekse şiirlerinde Tatar halk kültüründen bolca yararlanmışır. Huca Nasretidin ve İdigey oyunları bunun en tipik örnekleridir.

İsenbet'in tüm şiirleri de buram buram Tataristan kokar. Tatar Türklerinin coğrafyası, kültürü, bu şiirlerde mevcuttur. 1909-1931 yılları arasında yazdığı şiirlerin toplandığı elimizdeki eserde şair, genellikle hece ölçüsünü kullanmıştır. Konularını ise daha çok Tatar halk kültüründen seçmiş, millî manevî duyguları anlatan temaları şiirlerinde işlemiştir. Bazı şiirlerinde 6+5=11'li hece veznini ve aaxa (mani tarzı) kafiye düzenini kullanmıştır. Savaş gibi toplumsal konuları işleyen şiirler de yazan Naki İsenbet zaman zaman da didaktik eserler vermiştir.

Yaşamın acıklı yönlerini, kendine özgü kurallarla, sahnede yansıtmak; ahlak, erdem örneği göstermek için yazılmış manzum (şiir şeklinde olan) tiyatro eserine “**trajedi (tragedya)**” denir. Trajedi, seyircide korku ve acıma hisleri uyandırarak onu kötü duygulardan arındırmayı, iyi davranışlara yönlendirmeyi yani ona ders vermeyi amaçlar. Trajedilerde işlenen trajik olay, iki yüksek değer arasındaki çelişkiyi yaşayan insanın durumundan doğar. Olayları acıklı yönleriyle verir; seyircide merak ve endişe uyandırır. İnsanların ruhsal zayıflıklarını kin, nefret, intikam, ihtiras ve kuvvetli yönlerini karşı karşıya getirir. Toplumun aristokrat kesimine hitap eder. Hükümdarlar, soylular, tanrılar trajedinin temel kahramanlarıdır. Eser genelde bir faciayı canlandırır. Sonu genelde ölümle biter. Kavga, vurma, yaralama, öldürme, intihar gibi seyircinin kötü olarak göreceği, kaba bulacağı çirkin olaylar sahnede seyircinin gözü önünde canlandırılmaz. Beş perdeden oluşur.

İnsanları güldürerek, eğlendirerek düşündürmeyi ve eğitmeyi amaçlayan tiyatro türüne “**komedî (komedyâ)**” denir. Komedyâ bireysel ve

toplumsal aksaklıkları sergilerken güldürmeyi ve düşündürmeyi amaçlar. Bu tiyatro türünde, her gülünç şeyin altında ders alınacak acı bir gerçeğin olduğuna inanılır. Komedi türü tiyatrolar ise 17. yüzyıldan sonra yazılmaya başlanmıştır. İnsanların gülünç tarafları mizahî bir şekilde sahnede canlandırılır. Komedyaya seyirciyi ahlak dışı eğilimler, kötü huylar, hatalı davranışlar, bozulmuş kurumlar üzerinde düşündürmeyi amaçlar. Böylece seyircinin bu gibi durumlara düşmemesi öğütlenir. Olayların, seyircilerin merakını kamçılacak, onları şaşırtıp güldürecek biçimde anlatıldığı komedilere “entrika komedyası” ; toplumun gelenek ve göreneklerinden kaynaklanan gülünçlükleri anlatan komedilere “töre komedyası”; insan karakterinin gülünç ve eksik yönlerini, toplumun değer yargılarıyla çatışan aksak ve zayıf yanlarını anlatan komedilere “karakter komedyası” denir.

Dramda ise hem acıklı hem de komik olaylar aynı oyun içinde bulunur. Kahramanlar hem soylu kişilerden hem sıradan insanlar arasından seçilir. Her türlü olay seyircinin gözü önünde canlandırılır. Perde sayısı yazarın isteğine göre değişir. Yalın, anlaşılır ve halkın konuştuğu dil kullanılır. Üç birlik kuralına uyma zorunluluğu yoktur. Dramı, trajedi ve komediden ayıran önemli özelliği bu.

Türk Edebiyatında Tiyatro’yu ise iki bölümde inceleyebiliriz:

1- Geleneksel Türk Tiyatrosu

Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu

2- Modern Türk Tiyatrosu

Türk edebiyatında Batılı anlamda tiyatro Tanzimat’la başlar. İlk tiyatro eserimiz sayılan "**Şair Evlenmesi**"ni Şinasi 1859'da yazmıştır. Şair Evlenmesi tek perdelik bir komedyadır.

2.2.1. Tiyatro Eserleri

2.2.1.1. Tragedyalar

Tataristan Kitap Neşriyatı (1988)

BBK 84 (2R-TAT)-4-416 bit i 185

İskermeler Avturu: Nazıym Hanzaforov

Redakturı: Kıyam Minlibayev

İçindekiler:

1. **Spartak**:5 perdelik tragedya
2. **İdigay**: 5 perdelik tragedya
3. **Mullanur Vahitov**: 5 perdelik drama
4. **Musa Helil**: 5 perdelik tragedya
5. **Mirkey bilen Aysılı**: 5 perdelik tragedya

Kısa Bilgiler

Spartak:

İsenbet bu eserini 1931 yılında yazmaya başlamıştır ve 1932 yılında tamamlamıştır. Oyun Avrupa ülkelerinde diktatör yönetimlerin hüküm sürdüğü bu dönemde çok hümanist bir eser olarak karşılanmıştır.

Sovyet Edebiyatı dergisinin 1935 yılı ilk sayısında yayınlanmıştır.Elimizdeki nüsha dışında 1941, 1951 ve 1975 yıllarında da kitap olarak basılmış nüshaları mevcuttur.

İdigey:

Bu tragedya 1941 yılında Moskova'da yine İsenbet'in "Huca Nasretidin" komedyası ile birlikte gösterilecekken savaş dolayısıyla gösterime girmemiştir. Savaş günlerinde Kazan'da G.Kemal isimdeki tiyatrodan gösterilmiştir. İdigey rolünü Ş.Şamilskiy oynamıştır. 1940 yılında çıkan Sovyet Edebiyatı dergisinde hem oyunun teksti hem de oyunla ilgili İsenbet'in bir makalesi yayınlanmıştır.

Mullanur Vahitov:

İsenbet bu eseri yazarken "halk icatından" (halk hikayeleri, efsaneler...) da faydalandığını kendisi söylemektedir. 1944'te sahnelenmiştir. M.Vahitov rolünü H.Yebcelilov oynamıştır. Eserin bir bölümü "Hur Zahit" adıyla Sovyet Edebiyatı dergisinde 1945'te basılmıştır. Elimizdeki nüsha dışında 1947, 1955, 1968, 1975 yıllarında da kitap halinde basılmıştır.

Musa Helil:

1954 yılında yazılmıştır. Bir perdesi "Yaş Stalinci" gazetesinde yayınlanmıştır. 1960 yılında Rusçaya tercüme edilmiştir. 1958, 1963 ve 1975 yıllarında kitap olarak basılmış çeşitli tiyatrolarda gösterilmiştir.

Mirkey bilen Aysılı:

Eser 1935 yılında yazılıp 1936' da sahneye konulmuştur. Gufray rolünü M.Mutin oynamıştır. 1955 ve 1968 yıllarında da kitap olarak basılmıştır.

2.2.1.2. Komedyalar

Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı 1989 401 bit

BBK 84 (2R-TAT)-4

İ 185

Kummintarıylar avtarı: N.Hazanfarov

Redaktör:K.Minlibayev

İçindekiler

Hicret

Huca Nasretdin

Portfil

Ciren Çeçen bilen Karaçeç Sılu

Heyleker Delile

Kısa Bilgiler

Hicret: Bu eser 1923 yılında yazılmıştır. Eser 1920'li yıllarda Ufa, Kazan ve Moskova'da çeşitli sahnelerde oynanmıştır.1965-70 yıllarında ise G.Kemal Tatar Devlet Akademisinde sahnelenmiştir.

Portfil: Satirik komedi tarzında yazılmış olan eser 1929'da tamamlanmıştır. Zamanında çok ses getiren bu piyes ilk olarak Ufa'da sahneye konulmuştur.M.Selimhanov ve İ.Heyrullin rejisörlüğünü yapmıştır. İlk olarak da 1980 yılında kitap olarak basılmıştır.

Huca Nasretdin: Eser 1939'da tamamlanmıştır. Birçok şehirde ve sahnede oynanmıştır. Rejisörlüğünü K.Tumaşica yapmıştır. Baş rolünü H.Urazikov oynamıştır.Müziklerini ise C.Feyzi yapmıştır.Uzun yıllar sahnelenen eser en son 1980 yılında Tatar Devlet Drama ve Komediya Tiyatrosunda sahneye konuşulmuştur.1941 yılında da ilk olarak kitap halinde basılmıştır.

Ciren Çiçen Bilen Karaçeç Silu: 1942'de yazılan bu eser 1944'te ilk olarak G.Kemal sahnesinde oynanmıştır.1980'de kitap olarak basılmıştır.

Heyleker Delile: İlk başta "Begdad Kügerçinneri" ismi ile sahnelenmiştir.1966'da tamamlanan oyun aynı yıl sahneye konulmuş, ilk olarak 1980'de de kitap halinde basılmıştır.

2.2.1.3. Piyesler

İsenbet bu kitapta Meryem,Gülcemal,Reyhana,Zifa, ve Kızlar Yiğidi adlı eserlerini toplamıştır.

Basım tarihi: 1989/Kazan Tatar kitap neşriyatı

Redaktör:Kıyam Minlibayev

Kummintariyalar avtoru: Nazıym Hanzafarov

Bbk 84 (2r-tat)-4

İ 85

Kısa Bilgiler

Gülcemal: Drama, 1944'te Sehipcemał Volcskaya isminde yazılmıştır. Oyun 1963 yılında G.Kemał ismindeki Tatar devlet akademi tiyatrosunda (Kazan) sahneye konulmuştur. Premiyeri Ufa'da 1963'te yapılmıştır. Rejisörü P.İsenbet'dir, Gülcemal rolünü Asiya Galiyeva oynamıştır.

Meryem: 1942-43 sezonunda G.Kemał Tatar Devlet Akademisi Tiyatrosunda sahneye konulmuştur. Rejisörü Ş, Şamilskiy'dir. Meryem rolünü R.Cihanşına ve G.İbrahimova oynamışlardır.

Zifa: 1954 yılında yazılan bu komedi (komedyalı) G.Kemał Tatar Devlet Akademisi Tiyatrosunda aynı yıl sahnelenmiştir.Rejisörü, H.Urazikov, ressamı- M.Sutyuşiv'dir.Baş rollerde G.Bulatuva (Zifa), G.Şamukov (İldirhan), Ş.Esfendiyarova (Esmeralda), F.Kamalova (Ayşe), G. Kamskaya (Kelemze), H.Urazikov (Bikemet), H.Selimcanov (Çurayı) vardır.Oynandığı zaman çok beğenilen bu eser çok konuşulmuş, üzerinde çok tartışılmıştır. (Bkz:İ. Nurullin, Komediyanı Dramamı? Kitapta:Obrazlar dünyasında 1964,22-45.)

1983 yılında Zifa tekrar sahneye konulmuştur.Rejisörü M.Selimhanov, ressamı R.Gaziyev'dir. Başrollerde ise N.İhsanova, Z.Zaripova, N. Dunayev, Ş.Bariyev, R.Şerefiyev, N.Eyupov, V.Şakirova, F.Heyrullina oynamışlardır.

Reyhan: Bu drama 1948 yılında yazılmıştır. İlk olarak 1948 yılında G.Kemał Tatar Devlet Akademisi Tiyatrosunda sahneye konulmuştur.İkinci olarak sahneye konma tarihi ise 1951-1952 yıllarıdır.Rejisörleri; Ş.Sarımsakov ve G.Şamukov'dur. Başrol oyuncularını ise; Galiya Bulatova (Reyhan), Fuat Halitov (Murat), M.Minlibayeva (Bibkey), F.Kamalova (Gülbike)'dir.

Kırlay Yigiti: İsenbet'in deyimiyle Halk ruhunda icat edilen (yazılan) bu hikaye, daha sonra tiyatro oyunu olarak uyarlanmıştır. Piyes 1968 yılında G.Kemal Tatar Devlet Akademisi Tiyatrosunda sahneye konulmuştur. Premieri aynı yılın 26 Nisanında yapılmıştır. Rejisörü M.Selimhanov'dur. Ancak bu oyun kısa bir süre sahnelenebilmiştir.

2.2.2. Şiirleri

Şıgırlar, Şıgrı Poezmalar, Dramatik Poezmalar (Şiirler ve Manzum Hikayeler)

Kazan Tataristan Kitap Neşriyatı 1989

BBK 84 (2R-TAT)-4

İ 85

İSENBET N., 1. TOM. Şıgırlar, şıgrı poezmalar, dramatik poezmalar.Kazan Tat.Kit. Neşr. 1989, 312 bit.

Redaktör: Kıyam Munlebayeva

Kırım süz hem kummintariylar avtorı: Nazıym Hanzafarov

“20. yüzyılda Tatar şiirinin yenilik arayışlarının temeli 19. yüzyılın sonlarında atılmıştır. Edebiyat, kültür ve sosyal hareketler konusunda aydınlara yön veren Şahabeddin Mercani, Kayyum Nasiri ve Feyizhan gibi önemli aydınların faaliyetleri ile ilgili olarak 1920'lerden itibaren araştırmalar yayınlanmaya başlanmıştır.” (ÖZKAN 1996: 1048) Araştırmalarının yanında çok sayıda edebi eser de veren İsenbet'in birçok şiiri farklı dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Tülek (Dramatik poezma, 1942) adlı eserin farklı kısımları 1920'li yıllarda İsenbet tarafından yazılmıştır. Eserin Rusça el

yazması G.İbrahimov ismindeki enstitünün el yazmalar bölümünde saklanmaktadır. (10-F-Tasv.157c.b.) Tülek 1942 yılında yazılmıştır. Daha sonra kompozitör Necip Cihanov tarafından opera haline getirilip sahneye konulmuştur. “Sovyet Edebiyatı” dergisinin 1944 yılındaki 4.-5. sayılarında basılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAKİ İSENBET'İN ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

3.1. FOLKLOR ESERLERİNDEN ÖRNEK METİN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

TAVŞANCIK

Şiirler, masallar, oyunlar, bilmeceler ve atasözleri

Çocuk Edebiyatı editörlüğü

Kazan 1956

Editör: Sahab Urayskiy

KUYANKAY

TAVŞANCIK

Ey kuyan kuyan

Ey tavşan, tavşan

Kikçine gine

Küçük tavşan

Bik yumşak kına

Yumuşak tavşan

Bik kurkak kına

Korkak tavşan

İki kulağı uzunkay gına

İki kulağı upuzun

Ayağı cinil	Ayağı yumuşacak
Mamıkkay gına	Pamuk gibi
Kuyrığı tura	Kuyruğu dikiliyor
Ürpilip kine	Tüylenince
Mıyığı tura	Bıyığı dikiliyor
Bürkilip kine	Püskürünce
Burını kiçkine	Küçücük burnu
Bügilgen gine	Büzülmüş gibi
İrini de yarık	Dudağı da yarık
Bülingen gine	Bölünmüş gibi
Küzleri çalış	Gözleri baygın
Tügerak kine	Yuvarlak
Ul yüri yüri	O yürüyor yürüyor
Üçgelep kine	Çömelip duruyor
Tavışı tili yuk	Sesi soluğu yok
şundıy şım gına	Saklanıp etrafı dinlemes

Pusıp tınlavı	Sessizce
Şıpırtın gına	Tıpkı komedi gibi
Ey kuyan kuyan	Ey tavşan, tavşan
Kikçine gine	Küçük tavşan
Bik yumşak kına	Yumuşak tavşan
Bik kurkak kına	Korkak tavşan
Ay, çu, nesre bar	Ay! Dur, ne var?
Elde avçı bar	Avcı var
Ey kuyan kuyan	Ey tavşan, tavşan
Kikçine gine	Küçük tavşan
Bik yumşak kına	Yumuşak tavşan
Bik kurkak kına	Korkak tavşan
İki kulağı uzunkay gına	İki kulağı upuzun
Ayağı cinil	Ayağı yumuşacık
Mamıkkay gına	Pamuk gibi
Kuyrığı tura	Kuyruğu dikiliyor

Ürpilip kine	Türlenince
Mıyığı tura	Bıyığı dikiliyor
Bürkilip kine	Püskürünce
Burını kiçkine	Küçücük burnu
Bügilgen gine	Büzülmüş gibi
İrini de yarık	Dudağı da yarık
Bülingen gine	Bölünmüş gibi
Küzleri çalış	Gözleri baygın
Tügerak kine	Yuvarlak
Ul yüri yüri	O yürüyor yürüyor
Üçgelep kine	Çömeliip duruyor
Tavışı tili yuk	Sesi soluğu yok
Şundiı şım gına	Saklanıp etrafı dinlemes
Pusıp tınlavı	Sessizce
Şıpırtın gına	Tıpkı komedi gibi
Ey kuyan kuyan	Ey tavşan, tavşan
Kikçine gine	Küçük tavşan

Bik yumşak kına

Bik kurkak kına

Ay, çu, nesre bar

Elde avçı bar

Kuyannın kulak

Şemergen şunar

Attı şart itti

Küzi yalt itti

Kuyanım kinet

Atıldı kitti

Al ayakları

Tiginçi cirge

Artkısı anın

Gevdesin tibe

Ul kiter kiter

Atkan uk kibik

Yumuşak tavşan

Korkak tavşan

Ay! Dur, ne var?

Avcı var

Tavşan hemen

Kulak kesilir

Ateş etti pat dedi

Avcının gözü bayram etti

Tavşan aniden

Sıçrayıp gitti

Ön ayakları

Dikenli yere basıp

Arka ayaklarıyla

Gövdesini itekliyor

O gider

Atılan ok gibi

Cirge ak timi

Uçkan tup kibik

Ul kiter kiter

Ana kim citer

BALA BİLEN KUYAN

Ey kuyan ak kuyan

Sin zin sak kuyan

Eyt eli nerseden

Kzlerin kıyılğan

Min kuyan ak kuyan

Kulagım sak kuyan

Kzlerim kıyıldı

Kaygıdan kurkudan

Ey kuyan appagım

Eyt eli bir gine

Sin niden kurkasın

Pusasın gin gine

Uçkan top gibi

Zıplıyor sanki

Tavşan hızlı hızlı gider

Ona kim yetişir

ÇOCUK VE TAVŞAN

Ey tavşan ak tavşan

Sen, uyanık tavşan

Söyle bakalım nereden

Gözlerin dönmüş

Ben tavşan, ak tavşan

Kulağı keskin tavşan

Gözlerim korktu

Kaygıdan korkudan

Ey tavşan süt beyazım

Söyle bakalım

Sen neyden korkuyorsun

Her vakit saklanıyorsun

Min pusam yırtkıçtan
hayvanlardan

Avçıdan kuş kurttan

Tişliler tenimni

Atalar miltıktan

Min kuyan ak kuyan

Kaltırıym kurkudan

Yeşirinir cirim yuk

Puskalap tik turam

Ey kuyan ak kuyan

Bizde tur kil bizge

Uynarbız birgelep

Timebiz biz bir de

KÜK KUYAN

Belekey gine kük kuyan

Kük kuyanım yurt kuyan

Uzun kulak kızıl küz

Saklanıyorum yırtıcı

Avçıdan kurttan kuştan

Yırtıcılar yakalıyor

Avçılarsa ateş ediyor

Ben tavşan ak tavşan

Titriyorum korkudan

Gizlenecek yerim yok

Saklanıyorum durmadan

Ey tavşan ak tavşan

Gel bize bizde kal

Beraberce oynarız

Hiç kimseye demeden

GÖK MAVİSİ TAVŞAN

Küçücük gök mavisi tavşanım

Gök tavşanım evcil tavşanım

Uzun kulağını kızıl gözünü

Kurmıy tursam künilsiz

Görmesem üzülürüm

Süygen dustım kük kuyan

Sevdiğim dostum mavi
tavşanım

İki küzi dürt kuyan

Dört gözlü tavşanım

Üzim süyem uynavın

Seninle oynamayı seviyorum

Bakça buyın buylavın

Seninle bahçede gezmeyi

Kük kuyanım kük kuyan

Mavi tavşanım mavi tavşanım

Birge çaptık yurt buydan

Beraber koştuk yurt boyunda

Açikkansın küp yuldan

Çok koştun acıkmışsındır

Kil kebisti birimçi

Gel, lahana vereyim sana

Kük kuyanım yurt kuyan

Mavi tavşanım evcil tavşanım

Meçi bilen dus bulgan

Kedi ile dost olmuş

Karşı utırıp pisinin

Kedinin karşısına oturup

Yanagina sıptırgan

Yanağına dokunmuş

Kük uyanım yurt kuyan

Mavi tavşanım evcil tavşanım

İndi yukla kiç bulgan

Şimdi uyu geç olmuş

Cırlı yumşak salamın

Samanın sıcak yumuşak

Rehet yok da dus kuyan

Rahat uyu dost tavşan

YABALAK

BAYKUŞ

Yüzi altın ay

Yüzü altın ay

Yana gült itkey

Tehditkar pır etmiş

Utı kabıngan

Sanki ateş almış

Yeşil kükürtten

Yeşil kükürtten

Uça yabalak

Baykuş uçuyor

Urman yagalap

Ormanın etrafında

Uça ul yavız

Etrafa korku salıp uçarak

Azık sagalap

Yemek arıyor

Urman şundi y tın

Orman onun gibi sessiz

Yalga tuktagan

İstirahate çekilmiş

Salmak imenner

Yaşlı meşeler

Nurga kuyıngan

Ay ışığında yıkanan

Aksıl ağaçlar

Ak ağaçlar

Yana tın gına

Beyaz yapraklar

Farfur yafraklar

Tehditkar sessiz

Agaç astında

Ağacın altında

Karangı lekin

Karanlık fakat

Uça barı tik

Burada uçabilen tek şey

Yabalak şunda

Baykuş

Yana par küzi

Öfkeli buharlı yüzü

Kükret balkıgan

Güya seramik çömlek

Guya taşayak

Ateş gibi parlayan

Yeşil farfurdan

Yeşil porselenden

Uça ul şıksız

Baykuş uçuyor ışıksız

Süze barsın da

Süzülüp gitsin

Sak bul sin, kuyan

Sen yine dikkatli ol tavşan

İmen astında

Meşenin altında

Anın küzleri

Onun gözleri

Ütkin bik ütkin

Keskin çok keskindir

Anın tırnağı

Onun tırnakları

Kiksin bik kiskin

Sivri çok sivridir

Anın kanatı

Onun kanadı

İşe, uh ta uh

Sağlam oh da oh

Tınmas tün buyı

Dinlemez geceleri

Uçar uf ta uf

Uçar of da of

KÜZGİ KUYAN

SONBAHAR TAVŞANI

Urman

Orman,

Tizilip kitken

Sıra sıra dizilmiş

Şunda kuyan

Tavşan

Rehet turgan

Burada rahatmış

Baş uçları

Yaprakları,

Altın çeçek

Altın çiçek gibi

Çatırların

Dalları ise

Kurıp kuygan

Kuruyup gitmiş

Uzakkkamı

Çok sürer mi

Tik bu rehet

Bu rahatlık

Üzülip tüştü mine çiçek

Anı ciller üzgennen son

Üz urnına minmestir şet
mutlu

Mine isti ikinci cil

Tün yağınnan cilber cilber

Üzülip tüşti

Mine yafrak

Sarı külmek kiyindi cir

Mine kitti

Yangır yangır

Bulıt yürüy yalbır yalbır

Kuyan yurtı su astında

Kirek kaygır

Kirek kangır

Narat astı

Yuyış salkın

Sararıp soldu şimdi çiçek

Rüzgarlar onu kopardıktan
sonra

Onun yerinde olmayanlar

İşte esti ikinci yel

Gece boyunca esti de esti

Dalından koptu

Şimdi yaprak

Yer ise sarı gömleğini giyindi

İşte bitti

Yağmur

Bulut ise yavaş yavaş çekiliyor

Tavşanın yurdu sular altında

Yersiz yurtsuz tavşan

Şimdi kaygılı

Çamın altı

Nemli ve serin

Kuyan indi

Kaya barsın

Kıyık küzler

Karıy kükke

Anda da yuk

Ceyge yalkın

Azık bitti

Yalannar da

Kurıp bitti

Turı kiler pusarga şul

Kibennerge

Birer indır

AY! AY!

Ay bela bela bela

Ay taviş bar hu le le

Ay kuyankay ay kuyan

Ay kulagı kalkıgan

Tavşan şimdi

Nereye gitsin

Yorgun gözlerle

Göge bakıyor

Onda da yok

Yaz özlemi

Yemek bitti

Etrafta çimenler de

Kuruyup gitti

Tavşan gün gelir saklanır

Gün gelir

Otlaklarda otlanır

AY! AY!

Ay bela, bela, bela!

Ay ses ver, hu-le le!

Ay tavşancık ay tavşan

Ay kulağı dikilmiş

Ay kıyık küz, cil tepi

Ay sikirdi pi de pi

Ay ayagı düp de düp

Ay yüregi dük de dük

Ay kuyanım ay çaba

Ay pusa tuktap ala

Ay kuyan yigit yigit

Çap şulay biyip biyip

ENNE KUYAN

Min kuyannar ennesi

Enesi de nennesi

Üçev minim bebiyim

Üçevi de nennim

Bir malayım lürt lürt

İkinçisi hürt hürt

Üçinçisi bik şayan

Ay, insafsız güz, yel esiyor

Ay sıçra pi-de-pi

Ay ayağı tıp-tıp

Ay yüreği güp-güp

Ay tavşanım koşa koşa

Ay saklan duruyor

Ay tavşan yiğit tavşan

Oynaya oynaya koş böyle

ANNE TAVŞAN

Ben tavşanlar annesi

Annesi de nennisi

Üç tane benim bebeğim

Üçü de miniğim

Bir yavrum lürt-lürt

İkincisi hüp-hüp

Üçüncüsü çok şakacı

İki küzi dürt dürt

Gözleri fal taşı

Üçisi de sikirgeç

Üçü de koşucu

Üçisi de mıyıklı

Üçü de bıyıklı

Üçisi de mamıklı

Üçü de pamuk gibi

Üçisi de tep teti

Üçü de hareketli

Üçisi de ak kına

Üçü de beyaz

Üçisin de yeşirdim

Üçünü de gizlerim

Erikmen kuyak astına

Çalıların altına

Ey yeşirdim yeşirdim

Ey! Gizledim gizledim

Karga kuzgın kürmesin

Karga, kuzgun görmesin

Tülki yavız elmesin

Tilki kötülük etmesin

Avçı yulçı sizmesin

Avcı yolcu sezmesin

Ey yeşirdim yeşirdim

Ey! Gizledim gizledim

Kürmesinner birsi de

Görmesin hiç kimse

Hemmesi de düşmanım

Hepsi de düşmanım

İşanmıym hiçbirsine

İnanmıyorum hiçbirisine.

Nİ ÜÇİN KUYANNIN KÜZİ
 KIYGAYIP İRİNİ YARILGAN
 (MASAL)

Bir zamanı di kuyannar

Kineş kurıp utırgannar

Ey yılıylar di malay

Turmuş bik avır ay yay

Avçılar da hem itler de

Yabalak ta bürkitler de

Bar da bizni ütire

Nesilibizni bitire

Bulay kurkıp tuganın ni

Suga tüşip ülgenin ni

Ey ülebiz kim rıza

Taşlanabız bir suga

Kul küterip kürdiler di

NİÇİN TAVŞANIN GÖZÜ
 YAŞARIP DUDAĞI YARILMIŞ
 (MASAL)

Bir zaman tavşanlar

Toplanıp oturmuşlar

Ey sıcaklar dedi küçük tavşan

Hayat çok zor ay ay

Avcılar da köpekler de

Baykuşlar da kartallar da

Bizleri öldürüyor

Neslimizi tüketiyor

Böyle korkup durman niye

Suya düşüp ölmen niye

Ölsekim kim buna razı

Haydi atlayalım suya

El kaldırıp gördüm dedi

Birtavıştan kndiler di

Kittiler di hey abıp

Taşlanırğa kul tabıp

şunda eytken bir kat kuyan
tavşan

Nik lebiz biz kurkudan

Ey biz ken kulaklar

Bizden de bar kurkaklar

Munı işitp bar kuyannar

Ey klerge tutingannar

Kle kle zleri

Kıyıgaydı di kzleri

Tavışları karıldı di

İrinneri yarıldı di

şunnan birli kuyannın

İrini yarık di anın

AVI KUYAN

Bir ses işittim dedi

Gittiler dedi

Biz de koşup gle girdik

Burada konuşan yaşlı bir

Niçin lyoruz biz korkudan

Ey biz lahana kulaklılar

Bizden daha da korkakları var

Bunu duyan tavşanlar

Gülmeye başladılar

O kadar çok güldüler ki

Gözleri yaşardı

Glşmeleri birbirine karıştı

Dudakları yarıldı

Bundan sonra tavşana

Dudağı yarık tavşan dediler

AVCI TAVşAN

(MASAL)

Bir zaman di urman yırtkıcıları
yırtıcıları

Avdagannar ayu babanı

Kitirip bir aklanga yıktılar di

Aşarga dip yunlu tabannı

Ul da bulmıy şunda bilmim kayan

Kilip çıkan di bit bir kuyan

Tutkan da di ayu kulagınnan

Ul da süyreşirge tutıngan

Kara kara digen yırtkıcılar

Kayan kilip çıktın sin teti

Ele biz ayını kuganda

Ezin de yuk idi cil tepi

Şulmı rehmetigiz, digen kuyan

Siznin için yürüp urmannan
geldim

Kim sun ul ayını çıgaruçı

Min bit anı sürüp çıgargan
dedi

(MASAL)

Evvel zamanda ormanın

Büyük bir ayı avlamışlar

Getirip bir açık alana yıktılar

Yiyelim diye yünlü postunu

Bu arada başka

Bir tavşan çıkıp gelerek

Ayının kulağından tutup

Çekiştirmeye başlamış

Yırtıcılar tavşana

Sen nereden çıktın dedi

Hele biz ayıyı kovalarken

Çok zorlandık, hava da
müsaade etmemişti

Böyle mi teşekkür ediyorsunuz

Ben sizin için ormandan

O ayıyı ortaya çıkaran kim

Tabi ki ben sürüyüp çıkardım

Munı işitip urman canavarları
canavarları

Bunu duyan orman

Bu kuyannan bar da külgenner

Tavşana gülmüşler

Annan ayu itin bölüşkende

Ayının etini bölüşüp

Şul kulaknı üzine birgenner

Sadece kulağını ona vermişler

TAŞBAKA BİLEN KUYAN

KAPLUMBAĞA İLE TAVŞAN

Eyde çabışıyk digen taşbaka

Haydi koşalım diyen
kaplumbağaya

Eyde digen kuyan min rıza
demiş

Tavşan ben razıyım koşalım

Sinin uzışuvın bir külke

Senin koşuşun çok tuhaf

Bar, bara tur aldan sin yulga
başla

Sen koşuya benden önce

Mine lige biraz yuklap alıym

Ben şimdi biraz uyuyayım

Min bit kuyan cilden ülgirmin

Nasıl olsa rüzgardan hızlıyım

Sin bir kabat barıp citkençi

Sen bir defa gidene kadar

Min yüz kabat urap kilirmin

Ben yüz sefer gidip gelirim

Şulay digen kuyan... Yuklagan
dalmış

Küzin açsa küre bir zaman
geçmiş

Küpten barıp citken taşbaka
gelmiş

Şulay uzgan baka kuyannan

Böyle diyen tavşan uykuya

Gözünü açtığında çok zaman

Kaplumbağa çoktan gidip

Sonra tavşan bakakalmış

EBEK

Sin ak kuyan

Yumşak kuayn

Ebek ebek

Sin kaç kuyan

Min kük kuyan

Yügirik kuyan

Ebek ebek

Sin tut kuyan

EBE OYUNU

Sen ak tavşan

Yumuşak tavşan

Ebe ebe

Sen kaç tavşan

Ben gök mavisini tavşan

Hızlı tavşan

Ebe ebe

Sen yakala tavşan

AK KUYAN

Kayda buldın ak kuyan

Kayda yürdin sak kuyan

BEYAZ TAVŞAN

Nereden geldin ak tavşan,

Nerede gezdin uyanık tavşan?

Bakçalarda nenniym

Kitrelerde nenniym

Uynadın mı ak kuyan

Çabıp çabıp sak kuyan

Çaptım çaptım yürüdüm

Min kebiste kimirdim

Lekmedin mi ak kuyan

Bakçaçıga sak kuyan

Lektim lektim neniym

Kulga lektim neniym

Yıladın mı ak kuyan

Avırtudan sak kuyan

Yıladım yılıdım neniym

Bigük yılıdım neniym

Niçik itip ak kuyan

Sin yılıdın sak kuyan

Bahçelerde miniğim

Kovuklarda miniğim

Oynadın mı ak tavşan

Koştun mu uyanık tavşan

Koştum koştum hızlandım

Lahanaları kemirdim

Topladın mı ak tavşan

Bahçivana dikkat ettin mi

Topladım topladım miniğim

Elimle topladım miniğim

Ağladın mı ak tavşan

Ağrılardan kaçabildin mi

Ağladım ağladım miniğim

Hem de çok ağladım miniğim

Nasıl oldun ak tavşan

Ağlamıştın ya uyanık tavşan

Kev kev itip neniym

Kev kev ederek miniğim

Kev kev itip neniym

Kev kev ederek miniğim

ÜP KUYAN

BAYIR TAVŞANI

Kuyan kayda? Tiginde

Tavşan nerede? Ötede

Kuyan kirte tübinde

Tavşan kovuğun içinde

Ur kuyan

Bayır tavşanı

Zur kuyan

Büyük tavşan.

Mine çıktı avçılar

İşte çıktı avcılar

Kirte buylap çaptılar

Kovuğa doğru vardılar

Tur kuyan

Dur tavşan

Yür kuyan

Bekle tavşan

Tutmıym avçı buyurığın

Tutmuyorum avcının sözünü

Tutsın alar kuyrığım

Tutsunlar onlar kuyruğunu

Atıldım

Atıldım,

Kutıldım

Kurtuldum

Min sizniki bulalmıym

Ben sizin gibi olamıyorum

Yaktı künen tuyalmıym	Yaşamaya doyamıyorum
Kaçındım	Kaçtım,
Pusıldım	Saklandım.
Kuyan kayda?	Tavşan nerede?
Ur kuyan	Bayır tavşanı
Kulakları tüz kuyan	Kulakları düz tavşan
Talk ayak tübinde	Dalların kovukların arasında
Tagın kildi avçılar	Tekrar geldi avcılar
Tagın yannan çaptılar	Yine tavşanı çağırdılar
Heyt kuyan	Hey tavşan!
Birilme	Sakın onları dinleme.
KUYAN KAYDA	TAVŞAN NEREDE
Kuyan ak kuyan	Tavşan ak tavşan
Tungan salkınnan	Donmuştu soğuktan
Taptık biz anı	Biz onu bulmuştuk
Indır artınnan	Harman yerinin arkasından

Yumgan kzlerin

Suzgan kulların

Tungan miskinim

Tungan kuyanım

Alıyk biz anı

İtlik mektepke

Bizde bik cılı

Turur rehette

İpteş bulırbız

Uynarbız birge

Aldık biz anı

Kirttik biz yge

Kuyan tirildi

Turıp utırdı

Bizni krgeçtin

Pusıp tik turdı

Yummuştı gözlerini

Uzatmıştı kollarını

Donmuştu miskinim

Donmuştu tavşanım

Aldık biz onu

Götürdük mektebe

Pek sıcaktı orası

Rahat eder diye

Arkadaş oluruz

Beraber oynarız diye

Getirdik biz onu

Soktuk evimize

Tavşan iyileşti

Durup oturdu

Bizi karşısında görünce

Birden ürktü

Kinet atıldı

İşik açıldı

Kayda kuyankay

Kuyan yuk buldı

Kuyan sin kayda?

Yırak urmanda

Kuyan sin kayda?

Küksil tugayda

Kuyan sin kayda?

Kuyak astında

Kuyan sin kayda?

Kiben artında

KUYAN BİLEN BALA

Kaya bardın sin kuyan?

Kayda buldın sin kuyan?

Bardım urman avızına

Tıçkan üni yanına

Ansızın atıldı

Kapı açılınca,

Nerede tavşancık?

Yok oldu gitti

Tavşan sen neredesin?

Uzak ormandayım

Tavşan sen neredesin?

Yeşil çayırlardayım

Tavşan sen neredesin?

Çalıkların altındayım

Tavşan sen neredesin?

Otların arasındayım

TAVŞAN İLE ÇOCUK

Nereye gittin sen tavşan?

Neredeydin sen tavşan?

Gittim ormanın derinliklerine

Taa sıçanın mağarasına

Ni işittin sin anda?

Nerse bildin sin anda?

Ay çıynadılar alar

Vay çıynadılar alar

Kurıkmadınmı kuyanım

İşitip alar çıynavın?

Kurıktım kurıktım ah urdım

Kuyak aşā atıldım

Hezir kayda sin kuyan?

Hezir kayda sin kuyan?

Min eniyım yanında

Anın cılı kuyınında

KUYAN ZARI

(Biçāra kuyan, kurkıp kaçıp

pusıp yürüvi citmegen, ul eli
orman tagın üz tenin üzi kaşıy da
almıy iken, şunun için urman

Ne işittin sen orada?

Ne öğrendin orada?

Ay diye bağırdılar

Vay diye bağırdılar

Korktun mu tavşanım

Onların sesini işitince?

Korktum korktum çok oh ettim

Ot yemeye başladım.

Şimdi neredesin tavşan?

Şimdi neredesin tavşan?

Ben annemin yanındayım

Onun sıcak koynundayım.

TAVŞANIN DERDİ

(Biçāre, köpekten kaçan

yüreği küt küt eden tavşan;
böcekleri üstünü sardığı için
cefa çekiyormuş. Bu

büceklerinnen de talanıp cefa
 çige iken di. Şunlıktan zarlanıp
 eytir imiş ul.)

Tun kar üstinde yüri yüri
 Tepiyim tepeç buldı indi
 Tun usaknı kimire kimire
 kemire

Tişim tuylak buldı indi
 Kiske astında yata yata
 Cilkem bükri buldı indi
 Küçük tavışın tınlıy tınlıy
 dinleye
 Kulagım minli buldı indi

Arkta burılıp karıy karıy
 Küzim çalış buldı indi

Urmanga kirsem bit tiye
 Kırga çıksam it tiye

sebepten konuşmaya
 başlamış.)

Buz gibi karın üstünde yürüye
 Ayaklarım buz kesti şimdi
 Donmuş kavak ağacını kemire

Dişlerim parçalandı şimdi
 Tomruğun altında yata yata
 Boynum büküldü şimdi;
 Yavrumun sesini dinleye
 Kulağım delindi şimdi

Arkaya dönüp baka baka
 Gözlerim şaşşı kaldı şimdi

Ormana gitsem bit yer
 Kıra çıksam it yer

Kaya barsam tınlıyımın

Dürt ayaklı buzaydan

(Kaçıp kitkende eytir imiş)

Kara urman içinde

Alaçığım bar idi

Alaçığım içinde

Cidi balam bar idi

Cidi balam içinde

Süyklisi bar idi

Bar da minen kaldı indi

i-i-i, i-i-i...

TABIŞMAKLAR

Calt ayazda bulit yuk,

Çal tekede mügiz yuk

(Küzge bilen kuyan)

Cey küni surı

Kış küni ak

(Kuyan)

Nereye gitsem kurtulamam

Dört ayaklı tazıdan

(Kaçıp kurtulunca söylemiş)

Kara orman içinde

Yuvam vardı,

Yuvamın içinde

Yedi yavrum vardı

Yedi yavrumun içinde

Sevgim vardı

Bende şimdi orada kalan

i-i-i...

BİLMECELER

Ak ayazda bulut yok

Ak tekede boynuz yok

(Ayna ile Tavşan)

Yaz günü boz

Kış günü beyaz

(Tavşan)

Kart kilini pişirir

Yaş kilini tüşirir

(Kazan)

Yaşlı gelini pişirir

Genç gelini ayırır

(Kazan)

MEKALLER

Bir yulı iki kuyan artınnan kusan

birsın de tuta alamazsın.

Bir tiyillik kuyan, on tiyillik zıyan

Kuyanga küpten kuyruk eytkenner de eli

de yuk.

Kuyan bala tapkan kuyan urın tapmagan.

Kudaga kuyan şulpası, kudanın kudasına şulpasının şulpası.

Çıda çıda diğeç bir yılga kuyan tirisi de çıdagan.

ATASÖZLERİ

Bir yolda iki tavşan art arda

koşsa hiçbirini yakalayamazsın.

Bir kuruşluk tavşan, on kuruşluk zarar.

Tavşana uzun kuyruklu diyen

Kimse yok.

Tavşan çocuk yapmış fakat yuva yapamamış.

Görücüye tavşan çorbası, görücünün görmesine çorba çorbası.

Dayan dayan deyince, bir yıla tavşan derisi de dayanmış.

Kuyan tirisinnen tikken tun it ürgengede
köpek yırtıla imiş.

Kuyan bilen uynama çeçersin

Kuyan tüsten çigar eytken süz isten çigar

İtsiz kuyan tutılmıy

MIRAVCAN ABAY CEYLESİ

Terez tübinde Miravcan

Utırgan kızınırğa

Üzi üyde küzi tışta

Bagana çıbıgında

Şul çıbıkka fırlap uçıp

Kilip kundı unbir çıpçık

İ eleli elli le, Tirbelegiz belli le,

Rehet te kızık

Tirbele timirçıbık

Tirbençe bik kızık

Çık çırık ta çık çırık

Tavşan derisinden dikilen don
havlamasıyla yırtılırmış.

Tavşan ile oynama
hapşırırsın.

Tavşan renkten çıkar,
söylenen söz akıldan çıkar.

Köpeksiz tavşan yakalanmaz

MIRAVCAN AĞABEYİN
HİLESİ

Pencere dibinde Miravcan

Oturmuş güneşleniyor

Kendisi evde fakat gözü
dışarıda

Elektrik direğinde

O direğe uçarak

Gelip kondu on bir serçe

Ya ya işte sallanıyoruz belli de

Rahat ve ilginç

Sallanıyor demir direk

Kendi kendine sallanıyor tuhaf

Cik cik de cik cik

Terez tûbinde Mıravcan

Utıra küzi kızıp

Unbir çıpçık unbir kuş

Çıpçık da çıpçık

Kil tuganım

Sin tuganım sulga çık

Arı çıpçık biri çıpçık

Baganadan sikirip çık

Küterilip unbir çıpçık

Kunışalar tiz tiz uçıp

Küzin almıy şulardan

Karap tura Mıravcan

Unbir çıpçık unbir kuş

Kanadı kuş muyını buş

Unbiri de bir tigiz

Bik iri de bik simiz

Bular hetli kuş bulmas

Bulsa da birge kunmas

Bular çık çık itkende

Pencerenin dibinde Mıravcan

Oturuyor gözünü yumup

On bir serçe on bir kuş

Cik cik de cik cik

Gel kardeşim ona çık

Sen kardeşim sola çık,

Daha serçe çok serçe

Direkten atlayarak çık.

Yükselip on bir serçe

Çabuk çabuk uçup konuyor

Gözünü onlardan alamıyor

Bakakalıyor Mıravcan

On bir serçe on bir kuş,

Kanadı küçük, boynu narin

On biri de aynı,

Çok iri ve çok semiz.

Bunlar kadar kuş olamaz

Olsa da birlikte konmaz,

Bunlar cik cik ettiğinde

Sayravı di sandugaç

Bülbül gibi öterler!

Nek tabada kızgan balık

Sanki tavada kızarmış balık,

Çık çırık da çık çırık

Cik cik de cik cik;

Tapsan idi ceylesin

Hilesini bulsaydın,

Tutalsan idi çıgıp

Çıkıp yakalansaydın!

Ya içmasam talpınıp

Ya hiç olmazsa kanat çırıp

Mine tutsam min çıgıp

Ben şimdi çıkıp yakalasam

Bulır sizge çık çırık

Edersiniz cik cik!

Üzelmı de şul çıbık

Özel miydi o direk

Şunda tagın unbir çıpçırık

On bir serçe

Kunişalar tiz tiz uçıp

Çabuk çabuk uçup konuyorlar

Tirbele tagın çıbık

Sallanıyor yine direk,

Külüşeler çık çırık

Gülüşüyorlar cik cik

Eytken kibik mıravga

Söylemiş gibi kediye

Küçin citse tut çıgın

Gücün yeterse tut çık

Turdı mırav tüzmedi

Kedi durdu dayanamadı

Abav yana küzleri

Gözleri fal taşı gibi açıldı:

Min di anda çıkmasam

Ben oraya çıkmasam

Üzlerin di tutmasam	Onları tutmasam
Unbir çıpçık unbir kuş	On bir serçe on bir kuş
Unbirin de yutmasam	On birini de yutmasam
Artımda yürtmeyim kuyruk	Arkamdan kuyruğu sürüklemem
Adlımda yürtmeyim mıyık	Önümden bıyığı yürütmem
Parikmahirga kirem de	Kuaföre girer
Taşlatan barın kırıp	Hepsinden kurtulurum.
Ul şulay dip ant ite	O, öylece ant içer
Küzi yanıp yalt ite	Gözü yanarak parıldar
Arttan anın kuyruğı	Arkadan onun kuyruğu
Uyniy yalt ta yult ite	Oynayarak parıldıyor
Kürip ala ul şul çak	Görüp benekli sandığı
Avnap yata bir kurçak	Uzanıp yatıyor bir bebek
Ul kurçaknın yanında	O bebeğin yanında
Kiyimi bar bir kuçak	Bir kucak dolusu elbisesi var
Ul andamı ul anda	O orada mı? O orada,
Ni gine yuk şul anda	Neden değil o orada?
Mine çalbar buy buylı	İşte pantolon upuzn,
Mine kamzul yul yullı	İşte yelek çizgili,

Mine berhit tbetey	İŖte kadife takkesi
Kisen bulmas belekey	Giyinsin tam olur ona
Munı krgeten mrlap	Bunu grp miyavlayarak
Ciberdi Mravcan mrlap	Kedi Ŗarkı sylemeye baŖladı
Biznin Huca Ferhettin	Bizim sahip Fahrettin
Tbeteyi berhettin	Takkesi kadifeden
Ŗundıy tbeteyler kige	Onun gibi takke takınca
Nik bulmam min Ferhettin	Neden ben Fahrettin olmayım
Mrr, mrıy..	Mr mr miyav,
Ey unbir kuŖ unbir kuŖ	Hey on bir kuŖ, on bir kuŖ
Aklı buŖ muyını buŖ	Aklı boŖ, boynu boŖ
Siz bulsanız unbir kuŖ	Siz olsanız on bir kuŖ
Minde de bar unbir tiŖ	Bende de var tam on bir diŖ
Siz turıgız bir karap	Siz durunuz ve bana bakınız
Min krsetim maskarad	Ben gstereyim maskemi!
Mrr mrıy, mrr mrıy	Miyav, miyav, miyav, miyav
Uzak iŖmi kiyen	Uzun iŖ mi giyinmek?
Kirekmi tik irin	Galiba sadece Ŗenmek
İki minut  minut	İki dakika,  dakika,

Ütti miken biş minut	Geçmiş mi beş dakika
Mine kızıl itikten	İşte kırmızı çizmesiyle
Mırav çıktı işikten	Kedi çıktı kapıdan.
Çalbarıdır buy buylı	Pantolonu upuzun
Kamzulıdır yul yullı	Çizgilidir yeleşti.
Tübeteyi berhettin	Takkesi kadifeden,
Çın bulgan bu Ferhettin	Gerçekten olmuş Fahrettin
Mine sina yarminke	İşte sana panayır
Kullarında telinke	Elinde tabak,
Yarma salgan içine	Yem koymuş içine
Çıpçıklarga kitire	Serçelere getirmiş
Üzi şul çak yılmaygan	Kendisi de o ara gülümsemiş
Eytmessin bu Mıravcan	Mıravcana benzemiş
Avızı başı uçlaygan	Ağızı şekilden şekle girmiş
İrinneri bilçaygan	Dudakları büzülmüş
Ul basıp barışları	O yürüyüşleri
Kürsen kılanışları	Cilveleriyle,
Endişe yumşak kına	Konuşması yumşak sadece
Hetfedir tabışları	Kadife gibi sesi:
-Huş kildigiz kuşlarım	-Hoş geldiniz kuşlarım

Kunaklarım duslarım

Siz bit neni çıpçıklar

İN faydalı kuşçıklar

Siz kırasız çibinni

Sayraşasız künilli

Yakın itkeç siz bizni

Min de bie saylıym sizne
edeyim size

Mine siptim yarmalar

Munda sizge bardabar

Siz tüşigiz yarmaga

Cıyılmasın kargalar

Çip çip çibi çip çibi

Buşka sayrav işmini?

Şulay digen bulıp ul

Yarmanı bik sipti mul

Emma lekin sipse de

Tüşerler dip kütse de

Misafirlerim, dostlarım

Siz ki minik serçeler

En faydalı kuşçuklar

Siz yok edersiniz sinekleri

Ötersiniz gönülden

Yakın edince siz bizi

Ben de bir şeyler ikram

İşte saçtım yemleri

Burada istediğiniz kadar var

Siz ininiz yemeğe

Üşüşmesin kargalar,

Cik cik de cik cik

Boşa ötmek iş mi?

Öyle demiş oldu o,

Yemi epeyce serpti o

Fakat serpse de yemi

İnerler diye beklese de

Nigedir iş bik dımık
yeri

Silkinmi tura çıbık

Anda kungan unbir çıpçık

Nik birevsi tüşsin uçıp

Aptırıy bit Miravcan

Tıylalmıy suravdan

-Tin kaldıgız siz niden

Elle kurkasız minen?

Kurkasız iken minnen

Min de çitke çiginem

Yuktan ürkü işmini

Şunda eyte bir çıpçık

-Ey abızıyım Ferhettin

Tübetiyin berhettin

Çalbarın da buy buylı

Kamzulın da yul yullı

Gülmegin de bik teti

Ukalıdır hette ki

Şunsa tina bik kızık

Nedendir bilinmez çok ıslak

Silkelenmiyor direk,

Oraya konmuş on bir serçe

Neden biri düşmüyor acaba

Çok şaşırılmış Miravcan

Sıkılmadan sorudan,

-Nefessiz kaldınız neden?

Yoksa korkuyor musunuz
benden?

Eğer korkuyorsanız benden

Çitin arkasına geçeyim

Yok yere ürkmek iş midir?

O zaman konuşmuş bir serçe

-Hey ağabeyim Fahrettin,

Takken kadifeden

Pantolonun upuzun

Yeleşin çizgili

Gömleşin de çiçek gibi güzel

Hatta sırmalıdır.

Bir tek şu ilginç ki

Kuyruğun kalgan ıgıp

Ul kuyruknu albarga

Bulmadımını tıgıp?

Kanadı buş, muyını buş

Ey küleler ık ıpık

Tirbele bütin ıbık

Karagız nindi kızık

ık ırık da ık ırık

Unbir ıpık unbir kuş

Kuyruğı kalgan çıgıp

ık ırık ta ık ırık

İn kızığı şul kızık

ık ırık da ık ırık

Ul kuyruknu albarga

Bulmıymı kıstırıp?

Hur buldım

Didi Mirav

Kutılıym üyge kirip

Burılğan gına idi

Kuyruğun kalmış dışarıda

O kuyruğunu pantolona

Sokmadın mı?

Kanadı küçük boynu narin,

Şimdi gülerler cıvıltıyla

Sallanan bütün serçeler

Bakınız şimdi gülerek

Cık cık de cık cık

On bir serçe, on bir kuş,

Kuyruğu kalmış dışarıda

Cık cık de cık cık

En komiğı şu ki:

Cık cık de cık cık,

O kuruğunu pantolonuna

Kıstırmasın mı?

Enselendim!

Dedi miyav,

Eve girip kurtulayım,

Dönüp bakınca arkasına

Çıpçıklar üle külip

Külmeslik kinemin

Kuyrığı çıktı kilip

Kuyrığı uyrık bulsa

Silkine sirtme kibik

Unga da karyı burıp

Sulga da karyı bulıp

Ul kaya kuysın anı

Üzini üsken kuyruk

Serçeler yine gülüyormuş.

Nasıl gülmesinler ki?

Kuyruğu çıktı yeniden

Kuyruğu da kuyruk olsa,

Sallanan salıncak gibi

Sağa da bakıyor

Sola da bakıyor

Şimdi nereye saklasın onu,

Başına buyruk kuyruk!...

3.2. TİYATRO ESERLERİ VE ŞİİRLERİNDEN METİN ÖRNEKLERİ

Şiirleri

Milletim

Min şulaymın kiçkine min, yuk diyerlik zurlıgım

Tik şulayda bar işim bit, cır yazam tik turmıyımın

Nik alay, dim, yuk terakkiy, bir karasam halkıma!

Milletim çak çak küringen kikçine bir nur minim

Bir kurem nur silkine, nurga katı cil berledir

Sünmesin nur, ismesin cil, dip ul utka ırgıyımın

Birmesin dip nurnı cil, perde kuram cil karşına

Çünkü huşsz hem avır, milletke meylim zur minim

İsenbet bazı şiirlerinde 6+5=11'li hece veznini ve aaxa yani mani tarzı kafiye düzenini kullanmıştır.

Avıl Helleri

Ene birev küri karnı uramda

Mine birev bara işke buranda

Buran ıclıy çobatalar şıkırtıy

Bara altın kazırğa ul uralga

Ene isrek yata cirge yığılgan

Ve yartı gevdesi karga kümilgen

Mine kursaklı bay aşka baradır

Atın tutkan külip avızı yırılğan

Ene mektep işlegen hem busilgen

Uram yaktan tirev bilen itilgen

Etilgen bir cirenin çıktı şekirt

Temam yazgı bilen tüşli ütilgen

Ene helfe kile sukmak takırdan

Şekirtlerni nadanlıkka batırgan

Mine şekirt kara mektep içinde

Utırgan bükreyip ukıy bakırgan

Bazı şiirleri öğretici (didaktik) tarzda yazılmıştır.

Kineş

Işanma bik ademner yardımene

Suranma barma sin anlar yanına

Kirek mal bir tiyinlep üzlerine

Kirekmez altının at küzlerine

Alar tükmes sina yaş mal da birmes

Kiyimsizge lar külmek kidirmes

Bütün yardım bütün küçler üzinde

Bütün maksut bütün işler üzinde

Segadet bar bu turmuş yularında

Alar bar da üzinin kullarında

İrinme işke kuş sin kullarını

Alar işlep tazartır yullarını

Şiirin uyak şeması: aa, bb, cc..., 11'li hece ölçüsü

TATAR KIZINA

Yatma buşka, al irikni

Taşla baştan çüpregin

İzle behtin, aç yavız tur

Mışka karşı kükregin

Kur miyinnin zur çapannan

Kir içinde kalganın

Barlığın bildir cihanga

Al kulına hencerin

Süyme, irkem sin üzine

Kin cihanın tarlığın

Çeç küçin kürset cihanga

Sin üzinnen barlığın

Bilmesin tik kükreginde

Bir gaceyip küç kine

Al irik irkin cihanda

Küçli cildey is kine

BABAY

(Öğüt verici bir şiiirdir ve beyitlerle yazılmıştır.)

Ul hezir kart, şul kader kart, indi tukran yeşte ul

Üynin artında küleğinde oturgan taştı ul

Bar idi birçok babannın hey balalık çakları

Kükte balnın kurtı tüşli suda balık çalkarı

Ul da şunda yaş çiremnerde uynap kilgen idi

Kn basuda ulda cırlap cirlerin sürgen idi

Bir zamannar ul bulay küçsiz tüşil helli idi.

U bütün yurtlı hatınlı,akçalı, mallı idi

İdi dünya algan anın yeşte bulgan küçlerin

Yüzlerinnen kan suyırgan hem cimirgen kükregın

Şul yavız dünya iltip tıkkın kabirge dusların

Küzlerin tişken sukır itken suyırgan tislerin

Kayda tibrengen yürekler? Usre indi tuzgan ul

Min ülem- dip un ayagin tun kabirge suzgan ul

Sugış

(Toplumsal konuları işleyen şiirler de yazmıştır.)

Şavlıy dünya...Şartlıy barda... Kabına utlar kızdıra

Elle kimner kışkırıp yığıla, haman ut sızgıra

Kaydadır suldat çukırlarga düşip puskan yata

Tartışıp bitken anın kul, miltigin tutkan ata

Ul lulaklar tınlıy tınmıy...Tup haman da şaltırıy

Elle kimner kışkırılar...Ul kılıç ut yaltıray

Birse yatgan kanga batkan...Hem üre turgan çeçi

Tilmire miskin, cılıy ul...Yüzde legnet küz yaşı

Kim için ukmaşkan, ah, bu kan buyalğan çeçleri

Kimge sun bu kanlı legnet? Kimge bu küz yeşleri

Beyrem

Hudaydan yarlıkav istep

Bütün kullar sıgıngannar

Bütün kullar suzılgannar

Bütün kirler yuyılgannar

Tabarsın sin il üstinde

Yayılgan bar uçaklarını

Uzun utkir pıçaklarını

Salıp kayravçı kartlarını

Bütün yüzler yagımlangan

Bütün küzler sabırlangan

Maturlangan küneçlengen

Çiberlengen bizeklengen

Şulay da bu külişlerde

Ülimnin tişleri balkıy

Yürişlerde turmışlarda

Kara kan işleri ankıy

Ele kan- “Alla” isiminnen

Ele kan- “kurban” isiminnen

Ele kan- “beyrem” isiminnen

Ele kan- “vatan” isiminnen

Ural Tavlarında

(İsenbet'in tüm şiirlerinde Tatar coğrafyası ve kültürü şiirlerin içine işlemiştir.)

Akkuş kuna bulıp kunar idim

Ural tavlardıay tav bulsa

Küz yeşlerim gine tüger idim

Baş kuyarday kükrek tabılsa

Uz kürmes te idim Ural tavın

Yüregime yarsıp yürmesem

Üzinmestey idim tugankayım

Küzlerinde saflık kürmesem

(1920-Ural)

Urakçı Kız

Ay urağın salıp in başına

Kuyaş nurlarınnan nur aldın

Kuyaş nurlarınnan nur aldın da

Salkın çismelerden su aldın

Basma üstine basıp su alganda

Kulyavlığın kimge bulgadın?

Talir teknelerin çınlaganda

Kim ismine cırlar cırladın?

Ay urağın kibik kaşlarını

Kim behtine şulay karaltın?

Tasma bavın alıp mangayınnan

Külte çeçin niden tarattın?

(1922)

Tiyatro Eserleri

Mullanur Vahitov

Beş perdelik drama

Katnaşçılar (Roller)

Mullanur Vahitov: Herbi kumissar

Nebi Vahitov: Anın tuganı

Ecim: Mullanurnın sakçısı

Urlav Petr Aliksiivç: Partiyenin Kazan kümititi sekriteri

Guşin: Revvoyinsuvel çlını

Miftahov: Tatar pulkı kumandırı

Gamriskiy: Pulкта ştab başlığı

Hetmi: Vahitov kulındağı ayırım kumandanın kumandırı

Timirbay: Timir yul işçisi

İbrahim: Tipgurafya işçisi

Mühemmethan: İvalide, suldat

Garifkan: Hacı Atabeyev

Vazıyfa bike: Anın kızı

Kebir Galimullin: Vazıyfa bikenin iri

Zühre: Atabayevler terbiyesinde üsken yetim kız.

Gabdiler Satayıv: Milli şuraçı

Karabanav: Küzetçi

Riznikuv: Ceza utrgadı başlığı

Gareyiv: Kuntrrazvedkaçı

Kalfaklı kız

Kumandirler, drucinalar, halık, intirvint, ufıtsırlar, akgrardiyeçiler

Olay, 1918 yılının Ağustos ayında Kazan şehrinde geçmektedir.

Birinci Perde

Gabdilber: Kirigiz...Üzi biride...Sizni bikrim de burçımadımı, Garifhan abzıy?

Garifhan: Yuk. Bu kim, şul tigi eytken yigitin bulamı indi?

Gabdilber: Eyi. Puruçık Gereyiv. Hezir gine frunt akıllı ütip kildi.Ufa'dan

Garifcan: Tanış bulıyık.Huş

Gereyiv: Min sizni Millet meclisinde bir kürgen idim. Garifcan abzıy.Selametnmisiz? Bu yulı indimin sizge zurrak işler bilen...

Garifcan: Minamı?

Gereyiv: Eyi, Garifcan abzıy, sizge de.Eli siz biznin bilen birge baru digen uydan kaytmağansızdır, inşa alla! İn ilik sizge...Müfti hezretten bik küp selam.Munısı sizge pridparlamint inzamiçnın üzinnen

Garifcan: Muiyinnı kayıra kürme!

Gabdilber: Yuk, min sizge bulışıym dip kine

Garifcan: Allaga şükir, üzim de hat tanıym yugıyse.

Gereyiv: Müfti hezret te, Sadri Nizamiç ta Kazan'da in tüp tayanıçımız siz dip turalar indi.

Garifcan: Min dip? Bu ni gacep hel? İlik, akça birgeç, missiyunir da musilmannı üzine çukındıra idi. Bu Sadri Nizamıçını bir yıldan birli prizident itip tutabız, milliyunlap akça yigane(igane) ittik, bugin bulşevikka karşı bir suldat kaya almıy. Heyir, bir suldatı bar, ul da bulsa- min! Bar iş şul gına bulsa, yukka üşenip yürgenbiz iken.Huş itik, rehmet selam hatıgız için, yigitler

Gabdilber: Yuk, tuktagız, Garifcan abzıy, bu eli işnin bismillası gına. Hezir Karabanov kilirge tiyiş. Rus ofitsırları suyuzınnan, Kazan'da çınnan da bik zur işler bara hezir.

Garifcan: Bilmiym...Lekin tiz tutugız efendiler.Mektepnin açkıçı biznin kulda vakıtlı gına

Gabdilber: Gafu itigiz, Garifcan abzıy açkıç bit Zühre tutaş kulında saklana...

Musa Helil

Dört perdelik tragedya

Katnaşlar

Musa: Şagıyr

Emine: Hatını

Çulpan:Kızları

Aliş: Yazuçı

İlstan: Yazuçı

Bekir heyfullin: Mayur

Güngine:Midsistra

Zaripov:Partiya işçisi

Yangir:Başkurt

Nizamettin:Kulhuzçı

Sarmanbey: Çuvaş

Habuş:Milletçi

Muryak:

Makarov Andriy Pavloviç:Razvidkaçı

İngilman: Partizan

İyebilzulla Albikov: İmigrant

Ferdinand:Ulu

İmilya:Kızı

Gazize:İyebihulla'nın anası

İlza:İyebihulla'nın ikunumkası

Zummirfild:Gestapuçı

Birta:Anın hatını

Burman

Ruzinberg

Sakçı

Karavıl başı hem başka karavılçılar

Olay 1941-1944 yıllarında Kazan ve Berlin şehirlerinde geçmektedir.

Birinci Perde

İlza: Firdinand

Firdinand: Nersege aptıradın? Me?

İlza: Yuk, siz üç kün buyı kaytmagaç...

Firdinand: Nerse- kaytmagaç? Eyt, eyt.

İlza: İmişl, siz anda, risturanda...Kan!..

Firdinand: Kurıkma, bulay gına ul.Üzimi yaklap gına.

İlza: Eytigiz siz kaytgaç ta eytirge kuşkan idi uyatırgamı?

Firdinand: Eytinimi? Alla saklasın. E yuk. Kirekmi.İlza!

İlza: Nerse buyırasız?

Firdinand: Ha-ha-ha! Nindi tekellif! Kil eli.Ye, kil, kügerçin.Utır eli

İlza: Mayn herr...

Firdinand: Himits kızımı sin? Bu nindi kırgıy adem disinmi? Emin şundıy.Ha-ha-ha!

İlza: Siz burçılıgansız, mayn herr

Firdinand: Nige şulay bik kurı gına?Aha...Bu nindi yana bilezik?

İlza: Firdinand! Ciberigiz!..

Firdinand: Kurıkma, minin kullarım yaşmak.

İlza: Yaşmak, kürsizmi, tutkan urınıgızni?Ciberigiz. Siz mini unaysız helge kuyasız.

Firdinand: Unaysızımı? Ha-ha-ha! E min kişini unaysız helge kuyarga yaratam.İlza...Ye, nik sin de şulay? Anlıysızımı, minim sinin başka iç sirimni bölüşir kişim yuk. Ütken yulı sin mini anlagan kibik idin...Kara mina.Yuk, şulay karama.Min yuklamagan...

İlza: Ah,Firdinand...Yuk...Mayn Gutt!Siz mina cinil dip uglıysızımı?

Firdinand: İlza!Ye sin...

İlza: Ay!

Firdinand: Sin iken...

İmiliya: İkunukma bilenmi?

Firdinand: Şpik!

İmiliya: Üç kün buyı kayda yürdinb?

Firdinand: Duprus?

İmiliya: Nindi akçaga?

Firdinand: Gistapo

İmiliya: Risturanda dibuş, e biride...Yarabbi! Eti sinin bu işinni bilse?

Firdinand: Bilse? Nesre,min ilzanı anardan tartıp alam, eyi?

İmiliya: Firdinand!

Firdinand: Min, ilza kulında yana bilezik kürdim. Kim anar bülek itti? Etimi?

İmiliya: Eyi, ul bülek itti.İki bizge de. Mine mina muyınsa, ana bilezik.

Firdinand: Pıyarla üleşe.Bilegiz.Tiracga çıkan kartlar her vakıt şunar yabışalar...E nesre için?

İmiliya: nersegemi? Eti eyte: ul kız bizni küzete şikilli, di.Şiklene

Firdinand: Ah, siznin şulay kişi şiklenirlik işlerigiz de barmını eli? Ey ile, siz bit eli devlet bilen Kazan radiyustantsiyesin tutuçılar...

Mirkey Bilen Aysılı

Beş perdelik tragedya

Katnaşlar

Gufray: Baltaçı kart

Leyli: Hatını

Aysılı:Kızları

Verekiya: Gufraynın Kiçi'deki ulu kızı

Cannur: Verekiyenin iri

Mirkey:İşçi yigit, Aysılunun süygeni

Zemir devliyi: Tigirmen hucası

Hıyelitdin: Hezret

Safiye: Anın kızı

Hizbi:İşan

Seyhitdin: Mezin

Müflihun: Sufiy

Gıynıyat: Helife

İshak:Şekirt

Megri:İmçi karçık

Bükri Garif

Ehtercan: At karagı

Zarkay: Gufraylar kürşisi

Ehli: Yarlı avıl kartı, bulmuş suldat

Hannan: Avıl yigiti

Evhedi: Malay

Disyatnik

Gayfulla: Zemirler tigirmeninde hizmet itüçi kart

Vaka 1891 yılında Tataristan'ın bir köyünde geçmektedir.

Birinci Perde

Leyli: Ay alla! Nersesi yana tagı?

Gufray: Kuyaşnı eytem, bugin bit ene tagı ayazga battı.Şefegi ut kibik yana bit!

Leyli: İy hodayım! İртеge de yavmas mikenni!

Gufray: Küresin, yavmıy yavmıy!Piçmenkul başındagı arış küye indi, küye! Bıyıl ikmeksiz kalabızmnı indi?

Leyli: İy alla! Ni günah şumlıklarımız gına buldı iken sun? Çeçken aşlıklarımız küyer mikenni?

Gufray: İl azdı şul, il.İlde günah küp...Beraket küterilde, karçık beraket! Rızık taraydı, rızık! Eye, eyt indi:biznin zamanda şul bulgan işmi, yeşler hezir bit rızık izlep, avıldan kite başladılar.İl azmıy nişlesin?Sin kir, kızım, kir, bikle kapkannı...Tigi kakçı Hebcamal malayın bilesin bit? Şul kaytkan di.Üstinde sünnetsiz pincek di, urıs çalbarı di.Şul Eleksey Gıylmitdine eytken di: Kaytmes idim kaytvın, şul baltaçı Gufray kızı Aysılı için kayttım dip eyte di. Yap kapkanı!

Leyli:Şul, Kakçı Hebcamal malayımı?

Gufray: Şul- Mirkey. Garlenip ülersin, bit. Ye? Şul zimagurı da şunı süylegeç, ul ilde ni beraket kitmesin de, ul huday niçik itip yangırın birsin! Ele sin haman turasınmını?

Aysılı: Siz...Anda bik uzak utırmazsızımı sun? Min...Kurkam.

Gufray: Uzaklap utırırğa ni! Cannur ciznaene Karaçurinnardan hat kilgen di bit, şul hatnı gına ukırğa barabız.Bir iki çınayak kına çeylerin içerbiz de kaytırız.

Leyli: Bir iki çın ayak diseş te...İçilir bit eli kart.Elle, dim Aysıluna da üzibiz bilen gine alıp kırıkmi? Ciznesi eytken idi de... Elle Verekiyeni gine ciberip aldırırızımı?

Gufray: Şulay itersin, şulay...Samuvarın yanartkaç, Verekiyeni gine ciberip aldırırın.Anarçı biklenip kine utırın. Ye, bara başlıyk.

Leyli: Ye?...Yahşı biklendimi? Biklendimi? Kir indi, bar. Hezir Verekiye kilip citer.

Aysılı: Yarar

Leyli: Kim...Kızım, kara eli...İşiklerini yahşı ilip utır!

Aysılı: Yarar...İlirmin

Gufray: Eyi.Bik, bik yahşı ilip utır! Karangılana, karçık. Sunlamıyk!

Leyli: Eyi...eyi...

Huca Nasretdin

(Beş perdelik kumediya)

Katnaşçılar

Huca Nasretdin

Gülbanu: Hatını

Selvi: Kızı

Hammat: Selbi'nin süygeni

Alçın: Yiğit

Zübercet: Alçının süygeni

Sehile: Karçık

Biki: Sevdeger

Ahun

Kuliy Tahran

Cihangir: Ligindar İlbasar

Zeynegiy: Anın baş viziri

Nizamıy: Kazıy

Gıymay: Baksak

Derviş

Saçtaras

İki Kasıym

Atamış

Kart

Yaş kişi

Cariyeler, gasker, halık

Olay Bulgar şehrinde geçmektedir.

Birinci Perde

Derviş: Ya şeyhim medet! Cihangir hezretleri indi minen Zübercet turında heber küte turgandır.Bu tireden de iseştirirge kirek.Bu Huca Nasretidin yurtı;lekin anı bik hikmetli divana diler, kurik, bismilla!Sübhanalla, tfu,tfu, bu ni kiremet? Küzime kürinemi elle?Yuk, tirev bu! Tirev bulsa, avar yaktan bulırğa kirek idi, e bu son? Ya şeyhim medet!Tılsım bulsa, kuzimnen al, sihir bulsa, yulımnan al!Kaya sun üzi?

Tunım utınga çulgap

Tenim suykka tirlep

Gıyşıktin mehebbet izlep,

Ten can bilen hu hu dim

Hey Huca Nasretdin!

Huca: Vay, derviş!

Derviş: Nefsim eyler:Buza şarap içeyim dir

Her kün sayın güzel kızlar kuçayım dir

Künlim eyter: İşanımın ziratına Türbe kurıp, zikir-tesbih eyleyim dir.hay sinin helin, Huca dünya kuyasın sin hay!

Huca: Vay, sinin helin, derviş, dünya kuya sini bay! Ene!

Derviş: Nerse?

Huca:Uçtı, uçtı.

Derviş: Nesre uçtı?

Huca: Baltalar uçtı! Kara kara kürdinmi?

Derviş: Baltalar uçtı dimi? Sübhanalla, üzi kirip tek itti, tukta, minim bilen kıyşık üyin tiretti tügilmi bu?Akıllıdan aldanmagan başım bilen şul divanadan aldanıp turırınımı? Min sine kızık itmesem!

Selvi: Minim başımını aşarga kilgen, cin karçığı! Kurinmimi içmasam şul tirede Hammat? Niçik kine anar heber iterge? Kim bu?

Derviş: Ya şeyhim medet! Yüzlerinde kudret nurı balkıy, turı karıy almıym kuzlerim kamaşa!Bu şul min ezli turgan Zübercet tügilmi?

Yene yüz yıl gumir sürsem

Sinin yolında min risva,

Kıymet tanı atkançı

Sinin derdin eda bulmas

Selvi: Sizge ni kirek?

Derviş: Sinin gıyşkında ey dilber

Tabiplarga kürinsem min

Tabip eytir ki, ey nadan

Bu derdine deva bulmas

Hay güzel hay

Selvi: Yakın kilmegiz mina!

Derviş: Mina huca kirek.

Selvi: Eti üyde yuk.

Derviş: Eti, di? Dimek bu hucanın üz kızı!..

Ciren Çiçen Bilen Karaçeç Sılu

(Beş perdelik komediya)

Kantaşçılar

Ciren Çeçen

Karaçeç Sılu

İltaban: Karaçeçnin atası

Han

Tanay Hatın: Hanbike

Yangura Biy: Ulug biy

Kebiş: Ulı

Emekey: Kebişnin hizmetçisi

Kureze

Hisan: Garep

Kızbike: Tanay hatınının hadimesi

Tudık Cingi

Tutiya

Elmiket

Şerif: Müfti

İlçi

Bılbıl

Hüldirifun Hekim

İmçiler başı, şaman

Yuan

Uzın

Tutkavıl

Şuk Şabay

Kızlar, yigitler, cariyeler, karauçılar, halık...

Vaka 14.yy. ortalarında İdil boylarında geçiyor.

Birinci Perde

Tutiya: Uf, tukta, tigi nesre haman artıbizdan kilemi?

Tudık: Yuk, ye kayda Karaçeç?Elle anın bilen uk süyleşe kaldımı? Karaçeç Sılu!

Tutiya: Kile iken le...Fu yüregim kalmadı.Ye kaya kalıp yürisen indi, Karaçeç apa?

Karaçeç: Nerseden kurkasız, cülerler?Übiznin Karmazanga kaytıp kirdik iç indi.

Tudık: Kurkasız, imiş! Sun tigi kişi?

Karaçeç: Kişi bulsa ni bulgan?

Tudık: Niçik ni bulmasın.biz yangırdan kaçıp urman tübinde utırabız, ul elle kayan üstibizge kildi çıktı.Min anı kaçkın dip turam, tevbe!Bur eli arttan külmegimni, Tutiya manma buldık.

Karaçeç: Tukta, hezir min kazan asıp ciberim, üs- başıgızını da şunda kiptirip alırsız.

Tutiya: Tudık apa! Karalı munı:utını da, külmegi de kup

Tudık: Kuru bulmaksa ni anın, yangır kilü bilen külmegin saldı da, utınına urap, üstine mindi de utırdı iç.

Tutiya: Şuna kure tigi kişikey de gil ana karap kattı, tilsiz de kaldı.

Tudık: Nilge tilsiz kalsın, eyte iç.Nerse di eli? Havaga karadı da: “Kükni bulıt kaplagan, aynı niçik yapmagan?” digen bula.Mine bir culer nesre, küpekündüz ay kürip sataşamı?

Karaçeq: Siz üziziz culer.Ul aynı tügil mini eytti:”Bütün kızlar kiyimli, sin nişlep birüzin gine kiyimsiz?”dip suravı buldı.

Tutiya: Çınlap ta, karalı.Şulay bulıp çıga tugilimi sun bu? Kükni bulıt kaplagan, aynı niçik yapmagan.Şulay şul. Ha-ha-ha...

Karaçeq: Siz bulmasagız, min anın bilen irkenlep süyleşken bula idim, ikigiz iki kulımnan tutıp üstirep aldığımız da gittigiz iç.

Tudık: Alıp kitmiçe ni? İndi sini küterip alıp urman içine kirip kite iken dip turam.Kutlarım gına kalmadı.Üzidir ciren.

Tutiya: Min anı şürelı iken dip turam çıpciren.Tevbe.

Karaçeq: Ciren digen bulasız, cirennin nindiyiyuk? İşitmedigizmini, dünyada Ciren çeçen digen danlı birevler de bar...

Reyhan

Dört perdelik bir drama

Katnaşlar:

Reyhan:

Gerey: Reyhan'ın iri (eri-kocası)

Murat:

Bibkey: (ukıçı)

Bikbulat: (trakturçı)

Mepe: Bikbulatnın hatını

Gülbike: Reyhan'ın anası

Lele: ukıçı bala

İldus: ukıçı bala

Vaka Tataristan'da geçmektedir. Oyun Reyhan'ın evinde ve yine evinin tasviri ile başlamaktadır.

Birinci Perde

Bibkey: İsen misiz? Kaya bu? Utuk kızdıra mı? Enikeyim! Külmegi... Niçik ul anın şulay ak süt şikilli kürine son? Kitabın da adlına açıp salgan. Tukta, bu tüşin sızıp da kuygan. Başka halıkta niçiktir. Bizde bir il, Üstmi ki, anda bir bir yana. "Halık cırlarının şulay cevher ve yakutlardan kıymetli bir nesre bulganı için de alarnı yugaltmaska ictihat iterge kirek?" Gabdulla Tukay iç bu!..E,e bildim. Dissirtatsiyasın hezirli. Halık icatı buyınça bit. Kara indi munı, oyunın çistalıkları! Kayan barısında da citişi bu! Reyhan Apa!

Reyhan kürine. Açık yüzli yaş, mehebbet hatın. Kulın kaynar utuk. Ul kulu poşudan saklanıp, anı cay gına silkip kile.

Reyhan: Bibkey kayttınmını?

Sibkey: Min uzdım da indi. İsen misiz? Mine sizge dev eniyigizden kuçteneç. Bik küp itip silam eyterge kuştı.

Reyhan: Rehmet, selamet bulsın. Bavırsak, ka, katlamalar... Ye, niçik, bik sav gınamı birişmegenmi karçık?

Bibkey: Birişemi son! Mine, uz kulu bilen salıp pişirip ciberdi. Allaga şükir, tuksan yeşimdemin idi. Uz kızım bilen kürmesem ışanmas idim, niçik ul şunlıy taza

Reyhan: Tugız bala anası, canım elbe. Kızım yaratkan aş dip pişirgen indi ul muni. Karıp karaçı. Alaysa bizde bulgansın?

Bibkey: Bir ki çul sıyladı. Bir de sizni tilinen tüşirmiy. Yarata da iken ul sizni, Reyhan apa.

Reyhan: Ul indi. Min üzim de anı bik yaratam şul. Kara cilegine çaklı kiptirgen. Üzi biznin Züya buylarında gına pişken bit, sagının kittim. Yul tüşürüp kirvin için bik rehmet indi. Ye, süyle, üzün niçik kayttın?

Bibkey: Min studentka bulıp kayttım, Reyhan apa

Reyhan: Buldın alaysa? Üniversititka? Mine kurıkkan idin.

Bibkey: Başta kurıkkan idim, kunkurs bilen alalar, kaya indi ul, min eytem muna Şeher kızları arasında. İmtihanga kirsem, canım siz bizni bik yahşı ukıtkansınız iken.

Reyhan: Üzin de bik tırış kız bulıp çıktın bit, mine hezir kaya iletkin! Tolstoy, Lenin ukıgan cirge bit, e! Min sina bik şatlanam, Bibkey behitin!

Bibkey: Ul Kazan! İsim kitti. Bütünley yugarı mektepler bilen tulgan iken, ul üniversitit bir kvartal. Tulay turagın eyt, canım, kir de ukı bit. Biz gine munda yatabız iken. Hezir üzim de şulkader şatlanam: Yarıy yul kürsettigiz, sizge rehmet Reyhan apa.

Reyhan: Minim aspirantura işim buyınça niçik? Buldın mı?

Bibkey: Buldım.

Reyhan: Yeli. Mine bu yahşı. Nek şuna hezirlenip yata idim. Eminim cır defterim?

Bibkey: Alıp kayttım. Mine.

Reyhan: İ, mine munısı için rehmet de rehmet. Munısı mine bigrek de kaderli kuçteneç. Bala çaktan aygan cırlarım.

Bibkey: Siz bik cır-küy yaratasız, hezir anladım. Bala çaktan uk şunun bilken yeşegensiz iken. Bik matur cırlar anda.

Reyhan: Mine hezir mine in kiregi. Dissertatsiyam için materyal. Mine küresin Bibkey sinin kibik minde haman ukuçı bin eli. Biş yıl gumir uter de kiter, nindi kişi bulıp çıkasın.

Bibkey: Utuklimmi, Reyhan apa? Sehip abıy gına nesre diyar indi.

Reyhan: Sehip mi? Min anın bilen süyleştim.

Bibkey: Son?

Reyhan: Ul üzi de ukırğa kiterge buldı. Ricissir budam, idi.

Bibkey: Reyhan apa, çınlapmı?

Reyhan: Eyi. Nişlip ul munda üzişçen. Sehip kine bulıp yatıp kalasın? Şundi yaş, talantlı başı bilen? Cılda kite bilgili.

Bibkey: Reyhan apa, mine rehmet! Yugıyse ul şundi uzsuzli, siz gine ana suz tınlata alasız. Bik eybet, mine ukısın.

Reyhan: Akıllım, sin elli üse tüşip kaytkansın elli bu şelin sine şulay itken biyigeyip kiktensen.

SONUÇ

“Sovyetler Birliği dönemindeki folklorla ilgili çalışmalar, araştırmalar ve söz konusu alandaki teorik tartışmalar; Sovyet hükümetinin resmi emriyle ve Marksist ideolojinin “toplum ve kültürün evrimi” ideolojisiyle yürütülmüştür. Komünist ideolojinin folklor ürünlerine etkisi adaptasyon ve harmonizasyon şeklinde olmuştur.” (TEMUR 2009: 353) Bu bağlamda Türkistan ve İdil-Ural sahalarında yapılan araştırmalar daha çok önem kazanmaktadır.

Özellikle Stalin döneminde, Tatar edebiyatı ve biliminin sadece içeriği ile temsilcileri değil, görünüşü de değiştirilmiştir. 1939 yılı itibariyle Tataristan’da Sovyet Türklerinin ortak Latin alfabesinden Tatar Kiril alfabesine geçilmiştir. Yeni alfabenin Tatar dili özelliklerine uygun düşmediğini söyleyen herkese ise ‘milliyetçi’ damgası vurulmuştur. Dinî ve kültürel hayat da büyük zarara uğratılmıştır. İdigey, Manas, Dede Korkut gibi büyük Türk destanlarına karşı karalama kampanyaları yapılmış, harmonize edilmiş metinler ortaya çıkarılmıştır. Tezimize konu olan Naki İsenbet’in tüm yazarlık ve araştırmacılık hayatı işte bu sıkıntılı dönemde geçmiştir. Ekim Devrimi’nin ilk yıllarında Tatar Türklerinin kendi kaderini kendisinin belirleyeceği vaadiyle umutlanan İsenbet, birçok Türk alimi gibi büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır; fakat bıkmadan, usanmadan, hiçbir baskı ve zorlamaya boyun eğmeden Tatar Türklerinin folklor ürünlerini derlemiş, araştırmış ve yayınlamıştır. Bunun dışında çeviriler yaparak; sözlükler ve ders kitapları hazırlayarak; tiyatro, şiir gibi edebî türlerde ürünler vererek Tatar edebiyatı ve kültürüne büyük katkılarda bulunmuştur.

Çalışmamıza Tatar Türkleri hakkında bilgiler vererek giriş yaptık. Birinci bölümde Naki İsenbet’in hayatı, edebî hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler verirken daha çok orijinal kaynaklardan faydalandık. Tezimizin en kapsamlı bölümü olan ikinci bölümünde üç önemli folklor eserini incelerken Naki İsenbet’in ne kadar ciddi bir araştırmacı olduğu gözler önüne serilmektedir.

O, Tatar folklorunu sadece derlemek ve yayımlamakla kalmamıştır. Eserlerinde naklettiği konularla ilgili Türk dünyasında yapılmış çalışmaları da bilmektedir. Bu kitaplarda bu çalışmaları aktarmış, önemli ilmî tespitler ve eleştiriler yapmıştır. Biz de bu eserleri incelerken aynı konularla ilgili Türkiye’de yapılmış çalışmalara da değindik ve bazı karşılaştırmalar yaptık. Araştırmamızın çocuk folkloruna ve çocuk edebiyatına katkıları da büyüktür. Son bölümümüzde eserlerinden örnekler verirken çocuk folkloruna ait olan “Kuyankay” adlı eserini Türkiye Türkçesine aktardık.

Sonuç olarak çalışmamızın, araştırmaları ve eserleri Türkiye’de çok fazla bilinmeyen bu büyük Türk aliminin bilim dünyasına tanıtılması açısından önemli bir adım olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan, **Her Yönüyle Dil**, TDK Yayınları, Ankara, 1982.

AKSAN, Doğan, **Türkçenin Sözvarlığı**, Engin Yay.,Ankara, 1996.

AKSOY, Ömer Asım, "Tek sözcüklü deyim var mı?", **Çağdaş Eleştiri**, İstanbul, 1984, s. 4-6.

AKSOY, Erdal, MARAŞ, İbrahim; TÜRKOĞLU, İsmail, "**Günümüz Tataristanı'nın Sosyal ve Kültürel Yapısı**", TİKA Yayınları, Ankara, 2003.

AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü c. 1**, İstanbul 1988.

AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1984.

Ana Britannica,c.20, s.476-477 (Tatar maddeleri)

BİRTEK, Ferit, **En Eski Türk Sıvıları**, TDK Yayınları, Ankara, 1944

BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, 1969.

BURAN, Ahmet, "Dil ilişkileri ve kavram tercümelere üzerine bir değerlendirme", Makaleler, (Yay. Haz. Ercan Alkaya vd.), **Turkish Studies**, Ankara, 1988, s. 269-274.

Büyük Kültür Ansiklopedisi, c. 11, s.4376-4377 (Tatar maddeleri).

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c.22, s.11300 (Tatar maddeleri).

CAFEROĞLU, Ahmet, **Türk Kavimleri**, Ankara,1988.

DELİÖMEROĞLU, Yakup, **Tatarlar ve Tataristan**, Avrasya Kalkınma Derneği yayınları ; no. 1, Ankara , 1997.

DEVLET, Nadir, ENGİNÜN , İnci, NASKALİ Gürsoy,Emine, **Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye**, İstanbul, 1987.

ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, 2000.

ELÇİN, Şükrü, "Türk Dilinde Atalar Sözü" **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara, 1997, s.413-428.

GANİYEV, Fuat-Halil Açıkgoz, **Tatarca-Türkçe Sözlük**, Moskova, 1998.

GIYLMANOV, G.H., HANZAFAROV, N., GIYZETTULİN, N, "**Tatar Galimneri**" Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1989.

Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yay. , c.10 Ankara, 2002

GENCAN, Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, TDK Yay., Ankara, 1979.

HANZAFAROV, N., **Naki İsenbet Dramaturgisi**, Kazan, 1982.

İSENBET, Naki; **Balalar Folklorı, Cırlı süzli yüz türlü uyn**, Tatar kit. neşr. Kazan, 1984.

İSENBET, Naki; **Tatar Tilinin Fraziyologik Süzligi**, 2 tomda/ Kazan Tatar kit. neşr., Kazan, 1989.

İSENBET, Naki; **Tabışmaklar-Mekaller: (Kuyan turında) Kuyankay: şigirler, uynnar, tabışmaklar**, N. İsenbet: hüduc. İ.K. Kolmugureiva-Kazan: Tatkniguyizdat, 1956.

İSENBET, Naki, **Saylanma Eserler**, Kazan, 1967.

İSENBET, Naki, **Tatar Halik Mekalleri**, Kazan, 1959.

İSENBET, Naki, **Tatar Halik Tabışmakları**, Kazan, 1970.

İSENBET, Naki, **Balalar Folklorı**, Kazan, 1984.

İSENBET, Naki; Spartak “Tragediya” 1 Perde, **Sovet Edebiyatı Curnali**, Kazan, 1935.

İSENBET, Naki; Huca Nasretidin “Komediya” 5 Perde, **Çayn Curnali**, Kazan, 1940.

İSENBET, Naki; Miryem, “Tragediya” 5 Perde, **Sovet Edebiyatı Curnali**, Kazan, 1943.

İSENBET, Naki; Mullanur Vahitov, “Giroik Drama” 5 Perde, **Sovet Edebiyatı Curnali**, Tatgosizdat, 1946.

İSENBET, Naki; Güzel, “Drama” 5 Perde, **Sovet Edebiyatı Cur.**, Tatgosizdat, 1952.

İSENBET, Naki; Reyhan, “Drama” 4 Perde, **Sovet Edb. Cur.**, Tatgosizdat, 1953.

İSENBET, Naki; Musa Helil, “Tragediya” 1 Perde, **Yaş Stalinci Gaz.**, Kazan, 1956.

İSENBET, Naki; Ebugalisina, “Dramatik Poema” 5 Perde, **Sovet Edebiyatı Curnali**, Kazan, 1959.

İslam Ansiklopedisi, c.12/1 ,s. 50-61(Tatar maddeleri)

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I: Türkiye, Azeri, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen, Uygur Türkçeleri ve Rusça, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

KORKMAZ, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 1992

KURAT, Akdes Nimet, **IV.-XVIII.y.ylarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri**, Ankara, 1972.

MEMİŞ, Ekrem- KÖSTÜKLÜ, Nuri , **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000.

Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi,c.11,s.933-934 (Tatar maddeleri)

NADİR, Devlet, **Rusya Türkleri'nin Milli Mücadele Tarihi**, Ankara, 1985.

ÖZKAN, Fatma "Kazan Tatarları", **Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayı:II., sayı:16**, Ankara 1997, s. 1446-1451.

ÖZKAN, Fatma, "Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi" (Nesir-nazım) 18, **Tatar Edebiyatı II**, Ankara 2001, s. 13.-172.

ÖZKAN, Fatma "Yirminci Yüzyılda Tatar Şiiri", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı V** (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), Ankara 2001

ÖZKAN Fatma, **Abdullah Tukay'ın Şiirleri**, İnceleme-Metin-Aktarma., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:136, Seri:IV-Sayı: A.38, Ankara, X+958 s.

ÖZKAN, İsa "Cumhuriyet Döneminde Türkiye İle Türk Dünyasının İlişkileri" **Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye** sf: 386-433 Ankara, 2003.

ÖZKAN, İsa, "Polonyada Yaşayan Tatar Türkleri" **Kırım Dergisi**, Sayı:3 sf:6-8.

ÖZKAN, İsa "Türk Boylarının Folkloruyla İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Üzerine" I. **Folklor Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 21-23 Aralık 1994, s.113-117.

ÖZKAN, İsa, **Bengü İzler**, Pegema Yayıncılık, Ankara 2007.

ÖZKAN, İsa, **Huca Nasretdin Mezekleri**, TİKA Yayınları, Ankara,1999.

RORLİCH, Azade Ayşe, **Volga Tatarları** (Çev.:Mehmet Süreyya Er), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

SAKAOĞLU, Saim “Atasözleri ve Deyimlerimizdeki Yabancı Asıllı Kelimeleri Türkçeleştirebilir miyiz?” **I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri 7-9** Eskişehir 1987.

SCHİLTBERGER, Johannes, **Türkler ve Tatarlar Arasında** (Çev.:Turgut Akpınar) İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

SİNAN, Ahmet Turan, “Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, 2008, Cilt: 18, Sayı: 2 Sayfa: 91-98.

SÜKAN, Zafer, **Türkiye’de Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Projesi**, Boğaziçi Üniversitesi İstanbul,1979.

ŞAMUJOV, Gali, **Naki İsenbet**, Kazan, 1959.

Tatar Eposı Dastannar, Rannur Neşr., Kazan, 2004.

TAYMAS, A. Battal, **Kazan Türkleri: Tarihi ve Siyasi Kudretleri**, İstanbul, 1966.

TEKİN, Talat “İslam Öncesi Türk Şiiri” **Türk Dili Dergisi**, Türk Şiiri Özel Sayısı” Ankara, Ocak 1986 S.409.

TELGAT Galiullin, “Stalin Devri Tatar Kültür Hayatı”, akt. Hatice Şirin, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 6, Güz 1998, s. 647.

TEMİR, Ahmet “**Kuzey Türk Edebiyatı**” (Tatar-Başkurt)”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 3. C.

(Edebiyat), 2. bs., Ankara 1992, s. 721-722

TEMİR, Ahmet, “Tatar Sözüünün Menşei Hakkında” **Kazan Dergisi** İstanbul 1971 s. 41-44.

Temel Britannica, c. 17, s.81(Tatar maddeleri)

İnternet web Siteleri

www.devletim.com

www.hanturk.net

www.kulturbakanligi.gov.tr

www.linguistlist.com

www.ozturkler.com

www.tatar.ru

www.tatardunyasi.com

www.tdk.gov.tr

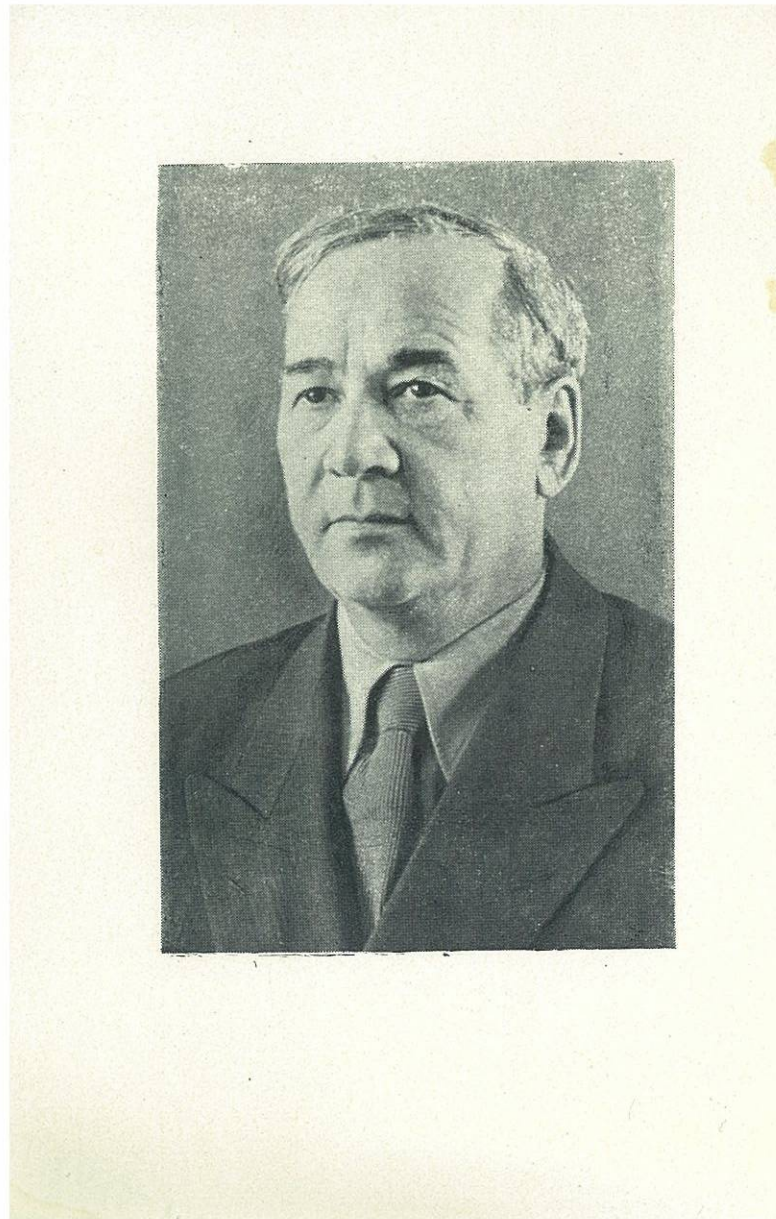
www.tika.gov.tr

www.turksoy.org.tr

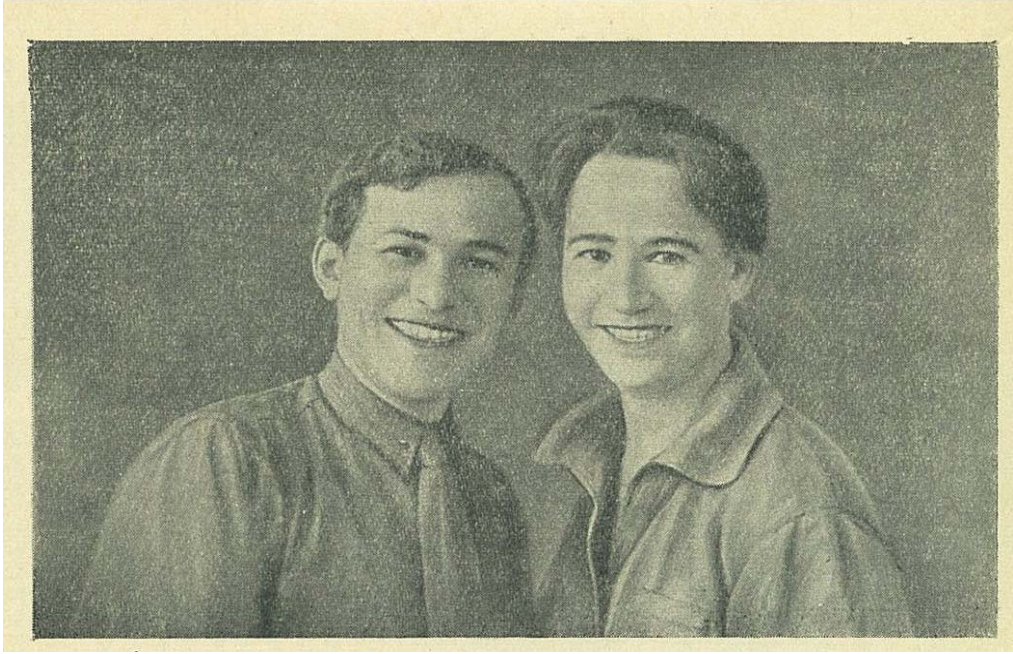
www.yeniturkiye.com

www.tr.wikipedia.org

EKLER

Naki İsenbet

Naki İsenbet (sağda) ve rejisör M. Mehdiyev

Bakıy Ormancı, Naki İsenbet ve Tarih profesörü Midhat Muharremov

Naki İsenbet 1916 Kazan

Naki İsenbet ve ilk eşi Glsm Hanım, 1925

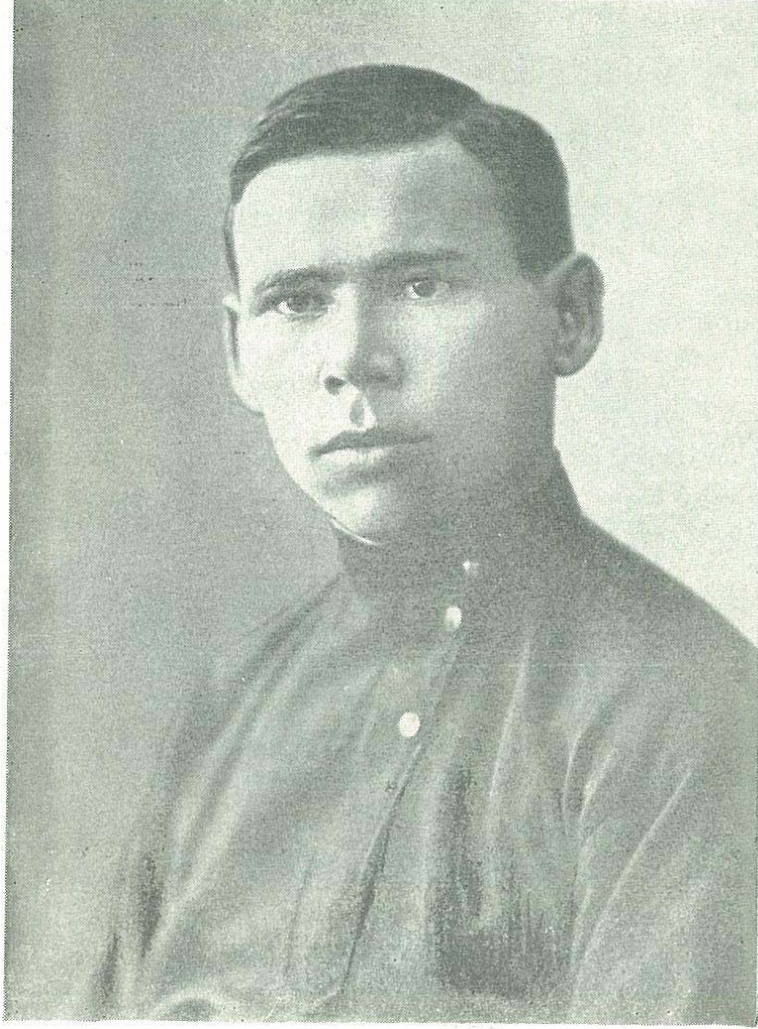
Hoca Nasrettin oyunundan bir sahne

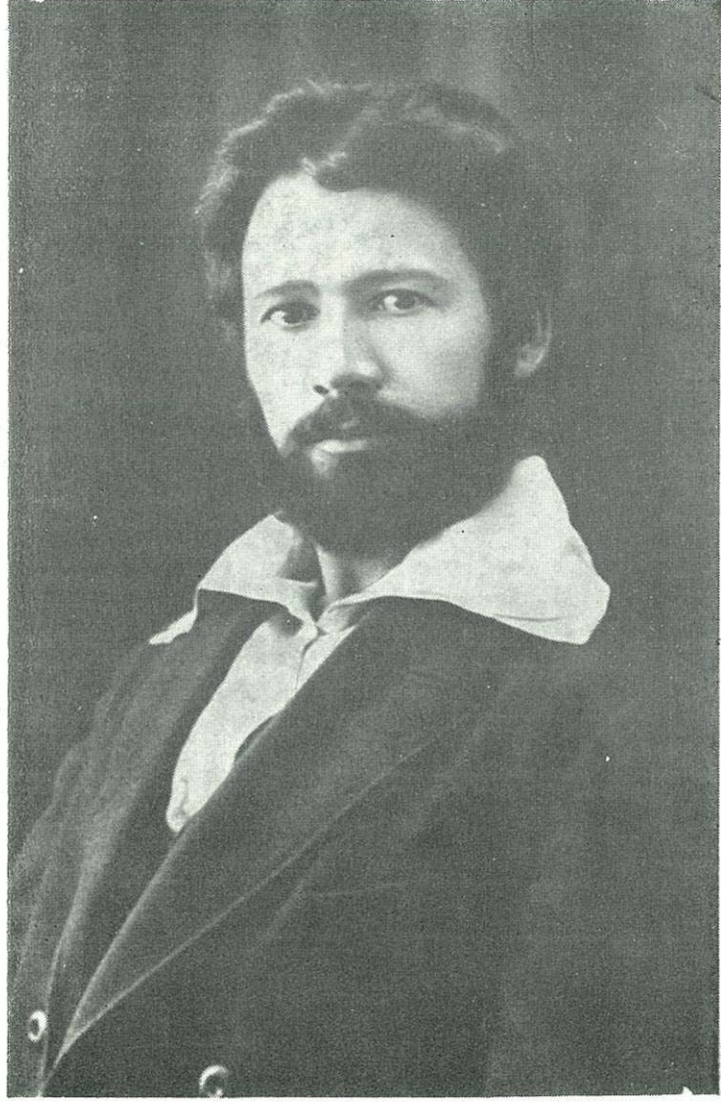
Naki İsenbet ve oğlu Prazat İsenbet 1972

Naki İsenbet, eşi Necibe Hanım ve yazar Hamit Yermi, 1976

Naki İsenbet'in ağabeyi Zeki

Naki İsenbet 1924

Mollanur Vahitov oyunundan bir sahne

ÖZET

[ER, Mehmet] [Tataristanlı Yazar ve Şair Naki İsenbet, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010]

Bu çalışmada özellikle folklor eserleri eksen alınarak Tatar araştırmacı, folklorcu, yazar ve şair Naki İsenbet'in bilim dünyasına tanıtılması hedeflenmiştir. Öncelikle Tataristan ve Tatar Türkleri ile ilgili bilgiler verilmiş daha sonra da İsenbet'in bilim ve sanat hayatı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde araştırmamızın eserleri değerlendirilmiştir. Bu kısımda edebî eserleri ile ilgili bilgiler de verilmiştir. Metin örnekleri verdiğimiz son bölümde araştırmacının bir eseri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Anahtar kelimeler: Folklor, Tataristan, Tatar folkloru, Naki İsenbet

ABSTRACT

[ER, Mehmet] [Tatar Writer and Poet Nakiy İsenbet, Master Thesis, Ankara 2010]

This study aims to introduce Tatar researcher, folklorist, writer and poet Naki İsenbet to science world especiallay by focusing on his works of folklore. First, it gives informations regarding Tatarstan and Turkish Tatars, then emphasizes Isenbet's sciense and art life. In the second chapter, it assesses works of our researcher. Also, it gives informations regarding his literary works in this chapter. In the last chapter examples of text are given, e work of researcher is translated in to Turkey Turkish.

Key Words: Folklore, Tatarstan, Tatar Folklore, Naki Isenbet